VERENA KAST

FIICELE TATĂLUI, FII MAMEI

CĂI DE IEȘIRE DIN COMPLEXELE PATERNE ȘI MATERNE

PSIHOLOGIA PENTRU TOȚI
PPT
3 TREI

VERENA KAST

FIICELE TATĂLUI, FII MAMEI

CĂI DE IEȘIRE DIN COMPLEXELE PATERNE ȘI MATERNE

PSIHOLOGIA PENTRU TOȚI
PPT
3 TREI

VERENA KAST

FIICELE TATĂLUI, FII MAMEI

CĂI DE IEȘIRE DIN COMPLEXELE PATERNE ȘI MATERNE

PSIHOLOGIA PENTRU TOȚI
PPT
3 TREI

Verena Kast

Fiicele tatălui, fiii mamei

Căi de ieșire din complexele paterne și materne

Traducere din germană de

Viorica Nișcov

TREI

2014

PSIHOLOGIA PENTRU TOȚI

TREI

VATER-TOECHTER MUTTER SOEHNE.

WEGE ZUR EIGENEN IDENTITAET

AUS VATER- UND MUTTERKOMPLEXEN

Verena Kast

Copyright © 2012 12th edition Kreuz

Verlag, part of Verlag Herder GmbH,

Germany

© Editura Trei, 2014

pentru prezenta ediție

O.P. 16, Ghișeul 1, C.P. 0490, București

Tel.: +4 021 300 60 90 ; Fax: +4 0372 25 20 20

e-mail: comenzi@edituratrei.ro

www.edituratrei.ro

ISBN ePUB: 978-606-719-069-4

ISBN PDF: 978-606-719-070-0

ISBN Print: 978-973-707-937-4

Editori: Silviu Dragomir, Vasile Dem. Zamfirescu

Director editorial: Magdalena Mărculescu

Redactor: Daniela Ştefănescu

Design: Alexe Popescu

Director producţie: Cristian Claudiu Coban

Dtp: Ofelia Coşman

Corectură: Rodica Petcu, Elena Biţu

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepseşte penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Lectura digitală protejează mediul

Versiune digitală realizată de elefant.ro

elefant

MULȚUMIRI

Aș vrea să le mulțumesc aici tuturor celor care m-au ajutat să cunosc fațetele infinite ale complexelor materne și paterne. În mod special le mulțumesc acelora care mi-au îngăduit să utilizez ca bază pentru această carte istoricul complexelor lor.

INTRODUCERE

Faptul că oamenii „au” complexe materne şi paterne a ajuns între timp de domeniul cunoştinţelor psihologice general răspândite. Dacă, de pildă, un bărbat caută necontenit o mamă în prietenele sale sau caută direct prietene materne, atunci pentru cei mai mulţi dintre semenii noştri diagnosticul este gata stabilit: bărbatul suferă de un complex matern. Se înţelege prin asta că bărbatul respectiv nu s-a desprins cumva la timp de legătura cu mama sa, că a rămas fixat pe o treaptă timpurie de dezvoltare sau că pur şi simplu este un om care are nevoie mereu de o „mamă”. Este de asemenea îndeobşte ştiut că într-un asemenea caz ceva nu este chiar în regulă. Se mai vorbeşte atunci şi de „băieţelul mamei”. Acelaşi lucru e valabil şi pentru „le fils à papa”, pentru băiatul care rămâne un timp prea îndelungat fiul tatălui său. Oricum, această expresie, mai degrabă de o natură aleasă, ne arată deja că, în societatea noastră, complexul patern al fiului este considerat mai puţin problematic. Dacă o femeie arată predilecţie pentru bărbaţi substanţial mai vârstnici decât ea, atunci i se atribuie un complex patern şi i se reproşează discret că nu s-a desprins de tată. Dacă rămâne legată de mamă dincolo de timpul cuvenit sau copiază prea izbitor stilul de viaţă al mamei ei, atunci oamenii care se simt prejudiciaţi de acest comportament spun că femeia suferă de un complex matern. Este însă posibil ca acest complex să nici nu surprindă neplăcut.

Se pare la prima vedere că în cazul acestor două complexe fundamentale e vorba de o stare de lucruri foarte simplă care se leagă, firește, de faptul că cei mai mulţi oameni sunt crescuţi şi marcaţi de o mamă şi de un tată, respectiv că absenţa unuia sau a celuilalt este clar observată şi criticată în societatea noastră. Această noţiune care, în primul moment, pare atât de firească şi la îndemână este în realitate foarte complicată şi — ceea ce sugerează chiar lucrurile îndeobşte ştiute — legată direct de dezvoltarea omului. Complexul Eului trebuie să se detaşeze „la timp” de complexele materne şi paterne pentru ca omul să-şi poată conştientiza la timp sarcinile dezvoltării şi să poată dispune de un complex coerent al Eului — de un „Eu suficient de puternic” — care să-i permită să perceapă provocările vieţii, să depăşească dificultăţile

şi să obţină de la viaţă o anumită măsură a plăcerii şi mulţumirii de a trăi.

Noţiunea de complex este fundamentală în psihologia jungiană. De aceea nu e de mirare că în cazul descrierii analizanzilor revin necontenit propoziţii precum: „El are un complex matern pozitiv.” Sau: „Ea are un complex patern atât de dominant.” Se formulează astfel un enunţ despre amprenta fundamentală a persoanei respective, care spune ceva şi despre dificultăţile speciale, dar, totodată, şi despre posibilităţile speciale de viaţă ale acesteia. La astfel de complexe se referă mereu psihologia jungiană, descriind cazuri individuale sau încrengături de cazuri; de la Jung însuşi provin diferite descrieri de imagini complexuale individuale[1]; complexele materne şi paterne însă nu au fost încă, după ştiinţa mea, prezentate într-o perspectivă de ansamblu. Este ceea ce aş vrea să recuperez prin această carte, cu atât mai mult cu cât mi se pare că noţiunea de complex va fi reactualizată de rezultatele puericulturii moderne. În perspectiva mea de ansamblu va fi posibilă doar descrierea formaţiunilor complexuale tipice. De vreme ce nimeni nu este determinat „doar” de un complex matern, ci întotdeauna joacă un rol şi complexul patern, şi de vreme ce într-o situaţie specială de viaţă — iar aceasta este în mare măsură o variabilă — complexul Eului influenţează în mod diferit relaţiile cu complexele amprentatoare, foarte rar se întâmplă ca acestea să apară în forma „pură” pe care o voi descrie eu, şi totuşi ele dau o idee de ceea ce înseamnă atmosfera complexuală specială. Legătura dintre complexe — şi aici ar trebui avute în vedere şi alte complexe, mai ales cele fraterne — poate fi prezentată satisfăcător prin descrieri de cazuri, detaliate metodic.[2] Ceea ce s-a şi făcut mereu în cadrul literaturii jungiene.[3] În orice caz, eu nu voi rezuma aici această literatură. Ceea ce aş vrea ar fi să formulez şi să supun discuţiei viziunea mea asupra complexelor, aşa cum aceasta mi s-a impus de-a lungul unei munci de peste douăzeci de ani cu analizande şi analizanzi.

Mă voi ocupa foarte amănunţit de complexul matern iniţial pozitiv, pe de-o parte, deoarece mi se pare că el este într-o măsură prea mare exclus din discuţie, pe de alta, deoarece într-o lume foarte marcată de complexul patern se face tot mai mult simţită nostalgia valorilor ce aparţin complexului matern, care în cursul devalorizării femininului au fost, la rândul lor, devalorizate şi care zac în umbră, iar astăzi însă ne lipsesc stringent. Astfel, în legătură cu complexul matern se vorbeşte prea pripit de „mama devoratoare” şi se

legitimează astfel subliminal patriarhatul sau cel puţin androcentrismul.[4] În expunerea mea, aş vrea să evit, ceea ce azi se face frecvent, degrevarea imaginii tatălui de complexul patern şi, în schimb, grevarea imaginii mamei de complexul matern.[5]

Înseşi aceste complexe sunt, între altele, firește, şi complexe care apar într-o cultură patriarhală. Descriindu-le, s-ar putea crea impresia că aş vrea astfel să fixez prin scris şi anumite stări dominante. Ceea ce ar fi cu totul împotriva intenţiilor mele. Eu aş vrea să descriu aceste complexe pentru a ne lămuri unde suntem marcaţi de ele şi, drept urmare, să putem, numindu-le şi conştientizându-le, să ne desprindem de ele spre a deveni oameni mai autonomi şi mai capabili de a relaţiona.

1 Jung, GW 9/1, pp. 99–114; GW 4, pp. 366 şi urm.

2 Kast, 1990, pp. 179 şi urm.

3 Von Franz, 1970, Jacoby, 1985, Dieckmann, 1991; vezi şi pp. 128, 146, în care Dieckmann nu doar contribuie la studierea încrengăturii de cazuri, ci întreprinde chiar încercarea de a prezenta o teorie generală a complexelor ca sistem general al nevrozelor.

4 Rhode-Dachser, 1991, p. 201.

5 Idem, p. 193.

„VREAU SĂ FAC TOTUL ALTFEL”

DESPRINDEREA LA TIMP

Dacă vorbesc de complexe iniţial pozitive, asta vrea să spună că ele au avut la început o influenţă pozitivă asupra sentimentului vieţii şi prin el asupra dezvoltării identităţii persoanei respective, şi ar fi avut în continuare, dacă ar fi urmat o desprindere la timp.

Complexul matern iniţial pozitiv îi conferă unui copil sentimentul unui incontestabil drept la existenţă, sentimentul de a fi interesant şi de a avea parte de o lume ce oferă toate lucrurile de care avem nevoie — şi încă ceva pe deasupra. De aceea acest Eu poate intra încrezător în contact cu un „altul”. Corpul este baza complexului Eului.[6] Pe baza unui complex matern pozitiv, necesităţile corporale sunt trăite ca ceva „normal” şi ele pot fi satisfăcute de asemenea normal. Există o bucurie de la sine înţeleasă legată de corp, de vitalitate, de hrană, de sexualitate. Corpul poate exprima şi emoţii şi poate să accepte şi să primească aceste manifestări din partea altor oameni. Acest complex al Eului astfel întemeiat se poate elibera de limite în experienţa corpului cu un alt om fără teamă de a se pierde. Dar nu doar intimitatea fizică, ci şi cea psihică poate fi împărţită. Îi înţelegem din principiu pe ceilalţi oameni şi suntem de cele mai multe ori înţeleşi de ei. Alţi oameni contribuie la bunăstarea noastră psihică — şi noi putem contribui la bunăstarea altora. Un om care poate conta pe interes şi înţelegere şi care are parte de o anumită plenitudine a iubirii, grijii, înţelegerii şi siguranţei va dezvolta o activitate sănătoasă a Eului.

Cel mai târziu în adolescenţă (pubertate şi postpubertate până la vârsta de douăzeci de ani) idealizarea figurii parentale ar trebui să înceteze. Căci idealizarea poziţiei părinţilor înseamnă întotdeauna implicit o devalorizare a

poziţiei copilului. De cele mai multe ori complexele materne şi paterne se conştientizează în această perioadă. În esenţă se produce desprinderea de părinţi ca persoane; complexele joacă aici un rol ce nu trebuie neglijat, căci fiecare amprentă complexuală îngăduie anumiţi paşi în direcţia desprinderii şi interzice alţii. Dacă ai fost mereu oprit să pleci sau ţi s-a interzis mereu să gândeşti altfel decât tatăl tău, atunci aceste aspecte speciale ale complexelor sunt trăite în mod clar, iar tinerii trebuie fie să se împotrivească, fie să renunţe iarăşi la desprindere. Chiar dacă desprinderea nu e de fapt permisă, ocazional se izbuteşte să se ia de la alţi oameni, pe tăcute şi în ascuns, ceea ce lipseşte în sistemul tatălui şi în sistemul mamei. Lucrul acesta presupune însă o anumită forţă a Eului, presupune că desprinderea s-a produs — poate într-un mod nu foarte deschis, căci modul deschis a fost interzis — sau că avem de-a face cu tineri care, cu toate amprentările complexuale, au un impuls puternic spre independenţă.

Desprinderea este un compromis între ceea ce pretinde propria viaţă de la un om şi ceea ce pretinde lumea înconjurătoare, în ultimă instanţă tatăl, mama, profesorii, pătura socială în care trăim. Faze deslușite de desprindere, precum adolescenţa, sunt legate de o dispoziţie de plecare, sunt faze de cotitură. Complexul Eului se restructurează, ceea ce înseamnă că există un sentiment labil al stimei de sine.

Trăirea unei anumite solidarităţi cu părinţii ar fi deci importantă, cu toate că şi împotriva ei trebuie să ne ridicăm. Avem nevoie de părinţii de care să ne desprindem. De aceea în această fază propoziţiile complexuale care interzic din principiu desprinderea şi ameninţă cu pierderea iubirii sau pierderea demnităţii tânărului sunt atât de problematice. E posibil ca grupa de vârstă să ofere, ce-i drept, o reţea capabilă să dea o anumită siguranţă, dar ea nu poate înlocui niciodată confruntarea iubitoare, dureroasă şi onestă cu părinţii. În confruntarea cu părinţii, aceştia arată şi imaginea pe care ei o au despre sine şi pe care tinerii uneori încă nu au cunoscut-o. În confruntarea cu imaginea de sine a tatălui sau a mamei, tinerii îşi descoperă propria imagine de sine. Împrejurare în care copiii descoperă partea de viaţă netrăită a părinţilor şi, de regulă, o ridică pe aceasta la rangul unei valori pe care ei, tinerii, vor s-o trăiască acum, recuperând-o. Ceea ce trezeşte uneori invidia părinţilor, anume faptul că tinerii trăiesc lucrurile pe care ei şi le-au refuzat. Netrăitul, care ar fi trebuit de fapt trăit, umbra, are aici o deosebită însemnătate.

Adolescenţii se desprind nu doar de părinţi, ci desprinderea se produce şi în interiorul unei grupe de vârstă. Există şi o umbră colectivă pe care tinerii o preiau de cele mai multe ori entuziast şi creativ, iar pe baza ei dezvoltă un stil de viaţă. Astfel, copiii unor buni performeri, bărbaţi şi femei, au devenit brusc la finele anilor şaizeci şi în anii şaptezeci „hippy", marcaţi de trăiri artistice, de eros şi senzualitate. Într-un plan colectiv s-au celebrat brusc aspecte ale complexului matern pozitiv într-o lume a complexului patern. Aceste evoluţii pot fi urmărite până la nivel de îmbrăcăminte. Copiii purtătorilor şi purtătoarelor de jeanşi au astăzi un simţ pronunţat pentru flendurile designerilor.

În locul mamei personale şi al tatălui personal pot să apară în adolescenţă şi taţi suprapersonali, precum şi mame suprapersonale, după cum ştim din religie. Legat de această vârstă se vorbeşte în pedagogia religioasă de „rigorism religios", ceea ce vrea să spună că acum se pun într-o perspectivă absolută întrebări religioase. Acest lucru este, psihologic, lesne de înţeles. De vreme ce tânărul sau tânăra se află într-o criză identitară, ei caută orientare. Deoarece orientarea nu mai poate veni de la părinţii personali, sunt însufleţite arhetipurile aflate în spatele acestor figuri, aşa cum se manifestă ele în sistemul colectiv de valori. Se poate ajunge astfel la un interes puternic pentru anumite curente religioase, pentru un angajament constrângător, pentru un zeu sau o zeiţă al căror mesaj se doreşte a fi transpus în viaţă. Episodic, el sau ea poate deveni „copilul unei forţe mai înalte", ceea ce stabilizează atât de mult sentimentul stimei de sine, încât persoanei în cauză îi este mai uşor să se delimiteze de părinţi şi să renunţe la asistenţa lor. Ceea ce tânăra sau tânărul trăieşte în această situaţie în chip foarte individual, „absolut propriul drum", este de regulă chiar un drum colectiv care va pretinde reînnoite procese de desprindere dacă va fi ca omul să găsească vreodată, cu adevărat, propriul său drum. Tot aşa şi imaginea pe care cineva şi-o face despre Dumnezeu este supusă schimbărilor: să comparăm imaginile lui Dumnezeu din propria noastră viaţă — dacă au jucat vreun rol — şi vom constata că acestea se schimbă. Şi o convingere politică înflăcărată din adolescenţă poate fi explicată prin proiectarea complexelor materne şi paterne asupra promisiunilor neonorate ale programelor politice. Deosebirea dintre un angajament înrădăcinat în complexe şi unul „normal" se vede în aceea că, în primul caz, convingerile sunt sacre, că se vorbeşte foarte repede de „trădare" şi că politica nu este înţeleasă ca o posibilitate de a configura convieţuirea

oamenilor pe cât posibil fără fricţiuni şi mai raţional, ci ca ceva de la care se aşteaptă mântuire. Astfel, deziluziile sunt şi ele programate.

În general, se poate spune că în faza de desprindere, oamenii care nu sunt taţi şi mame, dar asupra cărora pot fi proiectate paternalitatea şi maternalitatea joacă un anume rol, de asemenea şi imaginile divinităţilor paterne şi materne, împreună cu respectivele lor programe de viaţă.

ADOLESCENŢA TÂNĂRULUI

BLOS: FREUD ŞI COMPLEXUL PATERN”

O teză interesantă privitoare la adolescenţa masculină prezintă Peter Blos în articolul „Freud şi complexul patern”.[7] Blos porneşte de la întrebarea de ce există între adolescenţii masculini şi taţii lor atâta rivalitate, concurenţă şi revoltă. Deoarece, crede Blos, adesea această fază nu a fost trecută cu bine, problemele nerezolvate sunt transferate asupra întregii vieţi. Blos postulează ideea că avem de-a face cu o rămăşiţă din prima copilărie. Teza lui este că, în prima copilărie, tatăl îl face pe copil să reziste la dependenţa totală de mamă. Tatăl sprijină de-a lungul întregii vieţi tendinţele de avansare, dezvoltarea psihică şi fizică. El susţine lupta împotriva regresiei, oferă sprijin în lupta cu dragonul. (Aici întâlnim fantasma masculină după care tatăl se află în slujba pulsiunii vieţii.) La pubertate, în bărbat se reaprinde dragostea de mamă, respectiv complexul matern, combinat cu elemente ale animei, este din nou constelat, ceea ce face ca teama de dependenţa primară de mamă să se trezească din nou. Blos: am avea nevoie ca şi atunci, când eram copii mici, de tată ca să ne sprijine tendinţele progresive în viaţă. Şi relaţia timpurie cu tatăl este reactivată în adolescenţă. Dar această relaţie iubitoare nu trebuie să mai existe, căci atunci fiul ar rămâne fiul tatălui şi ar trăda principiul individuaţiei. De aceea se produce o revoltă împotriva tatălui. Această rivalitate, crede Blos, este cu atât mai vehementă cu cât cei doi bărbaţi s-au

iubit cândva şi încă se mai iubesc. În această ordine de idei, Blos formulează o a doua teză: sexualitatea presantă a adolescenţilor slujeşte mai mult desprinderii de tată decât priveşte relaţia cu femeia, ea ar trebui înţeleasă ca o tendinţă imperioasă de a se îndepărta de tată.

Blos vorbeşte puţin de desprinderea de mamă, ceea ce mă miră — şi nu mă miră. El crede că dacă reuşeşte confruntarea cu tatăl şi astfel încetează idealizarea tatălui, atunci fiul ar fi respectat de tată şi ar putea merge mai departe pe drumul lui. Din punctul de vedere al psihologiei abisale, trebuie în orice caz să aibă loc şi o desprindere de mamă, altminteri complexul matern cu toate aşteptările sale implicite s-ar transfera asupra prietenei şi a partenerei fiului. Dacă acesta s-ar îndepărta doar de mamă şi ar devaloriza-o, atunci numeroase aspecte ale complexului matern şi părţi aferente ale animei ar fi de asemenea scindate şi devalorizate. Ceea ce ar face ca maternalitatea, dar şi femininul, să declanşeze o angoasă enormă şi să trebuiască să fie şi mai mult refulată. E deja uimitor cât de frecvent apare în diferite teorii expresia „mame devoratoare”[8] şi cât de uşor preiau şi femeile aceste expresii. Se identifică ele oare cu atacatorul? Şi în aceste împrejurări se vorbeşte foarte adesea de mamele concrete. Este esenţial să se înţeleagă limpede că mamele complexelor noastre nu se suprapun pur şi simplu cu mamele noastre reale şi că este inadmisibil să se confunde figurile arhetipale cu persoanele concrete cu rol parental. Ştim că anxietăţile apar mai ales atunci când refulăm ceva. Angoasa ne-ar înfăţişa atunci lucrul refulat spre a ne ocupa de el, căci ţine, evident, în mod necesar de viaţa noastră. Rămâne să ne gândim dacă prin devalorizarea femininului, prin convingerea că nu e necesară nicio confruntare cu mama şi cu complexul matern, aceste mame, maternalitatea în sine şi, în cele din urmă, femininul nu sunt considerate, atunci când bărbatul îşi descoperă identitatea, ca fiind cu mult mai primejdioase decât sunt în realitate. Teoriile despre „mamele devoratoare” sunt teorii formulate de bărbaţi şi sunt de găsit după ştiinţa mea în toate orientările psihologiei abisale.

Blos îşi exemplifică teza, şi aste e deosebit de interesant, cu persoana lui Freud. Blos consideră dovedit faptul că Freud a avut, până târziu în viaţa de adult, o relaţie foarte strânsă, o legătură sentimentală intensă cu tatăl său, Jakob. În scrisorile sale, Freud spune că fusese preferatul declarat al bărbatului de care se temea. Îşi descrie tatăl ca pe un om cu „o înţelepciune

adâncă şi o fire fantastic de uşoară”[9]. La trup, îl asemuie cu Garibaldi, o figură eroică. Despre sine spune că ar fi fost gata să facă orice ca să rămână preferatul declarat al acestui tată. Complexul patern iniţial pozitiv al lui Freud se manifestă mai târziu în viaţă în prieteniile sale aproape exclusive şi pasionate cu bărbaţi, pe care le-a şi transformat lesne — ca în cazul lui Jung — în relaţii tată–fiu. Jung, cu douăzeci de ani mai tânăr, s-a simţit curând suprasolicitat de „tatăl-Freud”. Blos vede în această ordine de idei un transfer; Freud s-a simţit şi el mereu suprasolicitat de tatăl său pe care îl idealiza şi căruia voia să-i aducă cinste şi glorie. A trecut printr-o criză existenţială când, la vârsta de patruzeci de ani, în 1896, şi-a pierdut tatăl. Acestei morţi i-a premers un comportament ciudat: tatăl său era bolnav pe moarte, iar fiul a plecat totuşi într-o vacanţă de două luni. A ajuns prea târziu la înmormântare fiindcă fusese reţinut la frizer. Acest comportament l-a uimit şi pe el şi l-a determinat să-şi facă o autoanaliză. Prima carte izvorâtă din această autoanaliză este Interpretarea viselor. Desprinderea de tatăl era inevitabilă; Freud a intrat într-o criză identitară pe care a putut-o folosi creator: psihanaliza lua fiinţă. Freud a scris şi în prefaţă: „Interpretarea viselor este o reacţie la evenimentul cel mai important, la pierderea cea mai sfâşietoare din viaţa unui bărbat.”[10] O astfel de afirmaţie o poate face doar cine a păstrat o relaţie sentimentală absolut idealizată cu tatăl. Doi ani după moartea tatălui său, Freud descoperă complexul Oedip, iar în interpretarea acestui complex, el, crede Blos, a ignorat rolul tatălui. După cum se ştie, în legenda lui Oedip, oracolul spunea că el, Laios, va fi ucis de fiul pe care îl va naşte Iocasta. După care Laios l-a luat pe prunc, i-a străpuns picioarele, ca să nu poată alerga nici ca duh, şi l-a părăsit pe un munte. A încercat deci să-şi ucidă fiul. Numeroase interpretări nesocotesc faptul că tatăl şi-a lăsat fiul la discreţia unui destin funest[11]; aşa şi la Freud.

Acolo unde începe zona complexului nostru, suntem de regulă determinaţi de complexe, şi nu de obiectivitate.

După moartea tatălui, Freud s-a desprins, idealizarea tatălui a încetat, odată cu ea şi o devalorizare implicită a lui însuşi, a fiului, iar din acest moment s-au instalat o evoluţie remarcabilă şi o mare productivitate creatoare.

Cu această cercetare interesantă, Blos a demonstrat limpede că teoriile noastre au de-a face cu constelaţiile complexelor noastre. Acesta poate fi şi

motivul pentru care există adesea diferite teorii privitoare la aceeaşi stare de fapt: având amprente complexuale diferite, oamenii văd şi evaluează cumva diferit aceleaşi fenomene. Teoria lui Blos, care spune că sexualitatea presantă a adolescenţilor slujeşte în special desprinderii de tată, ar putea să explice, de pildă, de ce sexualitatea, fără îndoială foarte importantă, a omului deţine o valoare centrală în teoria lui Freud.

Psihanaliza trece drept o ştiinţă patriarhală într-o lume patriarhală. În discuţiile teoretice din psihanaliză femeia are — dacă în genere are — o poziţie marginală.[12] Dar şi în cultura noastră femeii îi este încă greu ca din poziţiile limitate ce i-au fost dintotdeauna repartizate să cucerească spaţiile care i se cuvin sau să se instaleze într-un mod normal şi omenesc în spaţiile care i se potrivesc. Prea adesea femeia este văzută doar în relaţia cu bărbatul şi în relaţia cu copilul. În felul acesta însă i se neagă o identitate originară, se consideră că femeia nu există decât în raport cu bărbatul, că are deci o identitate derivată.[13] Faptul că în teoria psihanalizei aproape nu există loc pentru femeie e de înţeles ştiind că psihanaliza s-a născut din confruntarea cu un complex patern dominant. Dincolo de asta, avem şi o indicaţie metodică: dacă acest complex este foarte dominator, analiza visului, analiza inconştientului poate fi un ajutor în direcţia desprinderii. Negreşit, se pune întrebarea dacă desprinderea bărbatului este suficient de avansată în situaţia în care femeile din zilele noastre spun că este atât de dificil a determina „locul femeii” în psihanaliză.[14] Oare nu lipsesc aici reactivarea şi prelucrarea complexului matern?

Dar oare nu a fost decât complexul patern personal al lui Freud care a făcut ca teoria lui să fie atât de androcentrică? Şi Jung, care toată viaţa lui a fost fascinat de arhetipul Marii Mame şi a cărui psihologie ca întreg este mult mai îndatorată gândirii matriarhale — ce-i drept şi cu o complicată relaţie cu tatăl —, când scria într-adevăr despre femeie, o descria numai în relaţie cu bărbatul. Din perspectiva conceptului său de individuaţie ar fi trebuit să-şi interzică aşa ceva. Dar cei doi oameni de ştiinţă au făcut cercetări într-o epocă în care femeile îşi aveau raţiunea de a fi doar ca mame sau ca fiice. Depinde de noi, de femeile de astăzi, să denumim restricţiile ce ne privesc, rezultate şi în teorie, şi să încercăm să reformulăm teoriile potrivit cu psihologia noastră proprie şi să descriem „locul femeii”.[15]

ADOLESCENȚA FETEI

Și în adolescența fetei sunt reînsufleţite complexele paterne şi materne. În prim-plan se află complexul patern infiltrat de forme ale animusului apropiate de complexul patern. Calităţile vieţii trăite în legătură cu tatăl sunt transferate asupra unui prieten și/sau asupra vieţii intelectuale şi spirituale. Calităţile vieții care au lipsit vor fi căutate la alți bărbați și/sau în lumea spiritului.

La fete se pot identifica două forme diferite de socializare: unele au un prieten şi trăiesc relaţia de cuplu adesea foarte devreme, celelalte se dedică clar intelectului. În funcţie de amprenta lăsată de complexul matern aferent, ele pot trăi foarte departe de corp; cu o amprentă pozitivă lăsată de complexul matern — chiar dacă ea rămâne inconştientă — corpul ţine şi el de această sferă, fără a se face mare caz din asta. Lumea spirituală de care aceste fete se simt legate poate fi o lume fascinantă plină de inspiraţie, de aventuri intelectuale, de experienţe spirituale, dar poate fi şi o lume în care s-a acumulat multă ştiinţă, în care s-a dobândit o privire de ansamblu asupra a ceea ce a fost deja gândit cândva. Inteligența şi luciditatea ţin, în orice caz, de acest domeniu. Ocazional pot fi întâlnite alături ambele forme de socializare. Legarea de complexul patern şi implicit idealizarea subliminală a paternalităţii se păstrează în cazul ambelor forme de socializare.

Problema pentru femei constă în aceea că desprinderea de complexul patern nu este cerută de societatea tradiţională. Având un prieten sau un partener, femeia îşi îndeplineşte rolul social, iar dacă dezvoltă o identitate proprie pare să fie un lucru secundar. Forţând, asta înseamnă că, din unghiul înţelegerii rolurilor, societatea noastră îi sugerează unei femei adolescentine că este „normală”, că este o femeie adevărată chiar şi atunci când nu are o identitate proprie, chiar şi atunci când finalmente depinde de un bărbat care să-i prescrie[16] o identitate, adică prezența unui bărbat îi dă sentimentul că este ea însăşi şi că în această relaţie bărbatul îi poate lesne prescrie ce trebuie să simtă, cum trebuie să se comporte. Dacă îndrăznește să trăiască potrivit cu reprezentările ei, atunci nu mai este o femeie „adevărată” în ochii bărbaţilor.

Dacă părerea bărbaţilor este importantă şi decisivă pentru ea, atunci, când este criticată de aceştia, se prăbuşeşte într-o criză identitară sau se adaptează din nou. Criza identitară i-ar oferi şansa de a-şi găsi propriul Sine.

Femeile care nu dezvoltă o identitate originară, nu se desprind de complexul patern şi nu se confruntă cu complexul matern sau din alte motive nu dezvoltă o identitate proprie reacţionează adesea la despărţiri prin depresii. În situaţii de despărţire trebuie să ne retragem dintr-un Sine relaţional şi să ne reorganizăm[17] în Sinele originar, ceea ce e posibil doar dacă există premisele unui Sine propriu. Investigând femei cu o conştiinţă de sine peste medie, Emily Hancock a descoperit că ele îşi regăsiseră accesul către propria „fată lăuntrică" şi astfel îşi eliberaseră, adesea după ani lungi de înstrăinare, Eul propriu-zis.[18] Carol Hagemann-White conchide că fata care are conştiinţă de sine şi e competentă îşi pierde adesea odată cu adolescenţa Sinele şi se orientează după modelul ambianţei ei.[19]

Chiar dacă această constatare este exagerată în generalizarea ei şi nu apare atât de exclusiv la orice constelaţie complexuală, se poate adesea observa că — dacă sunt întrebate femeile despre existenţa lor ca fete — în jurul vârstei de zece ani se manifestase la ele o personalitate substanţial mai independentă, mai profilată, mai interesantă. Odată cu adaptarea, fata pierde aspecte importante ale Sinelui ei originar. Ceea ce s-ar schimba dacă fetele ar fi lăudate mai mult pentru originalitate şi mai puţin pentru adaptare, iar femeile nu ar fi văzute doar în relaţie cu bărbatul.

Despre femeile cu profesii de răspundere se ştie că pentru ele rolul tatălui a fost foarte atractiv.[20] La ele problematica adolescenţei femeilor este foarte clară. Bernardoni şi Werder au stabilit că taţii a opt din zece femei, active în profesiuni de succes, au avut studii universitare şi şi-au crescut fetele în mod independent şi autonom. Aceste femei şi-au descris tatăl ca fiind dinamic, activ, inteligent, ambiţios şi liberal. Tatăl a devenit model de urmat, mama a fost respinsă. De asemenea, rolul feminin limitat este respins deoarece femeile nu au putut şi nu pot accepta pasivitatea şi modul searbăd de a fi al mamelor lor. La întrebarea cum s-au descurcat cu problemele identitare în adolescenţă, majoritatea au răspuns că au realizat mai mult şi au învăţat mai mult. Au aflat că prin performanţă problemele identitare pot fi compensate. Aproape toate aceste femei sunt căsătorite; ceea ce ţine de imaginea

complexului patern pozitiv. Pe de-o parte, bărbații sunt atractivi și sunt considerați ca fiind de nădejde; pe de altă parte, femeia cu un complex patern pozitiv face ceea ce se face într-o anumită societate. Dacă acolo oamenii se căsătoresc, se căsătorește și ea.

Aceasta este o formă a socializării feminine de astăzi: nedesprinsă de complexul patern, dar îndeplinind cu mare succes în lumea tatălui o muncă pentru care este remunerată. Faptul că identitatea ei feminină este fragilă dincolo de identitatea de rol izbește atunci când compensarea performanței nu mai e posibilă sau când apare o situație de separare. Atunci trebuie să aibă loc confruntarea cu mama și cu complexul matern specific.

Ar fi esențial pentru toate femeile — căci în lumea noastră androcentrică suntem toate marcate de complexe paterne, indiferent de felul în care arată propriul complex patern — să se confrunte necontenit cu identitatea lor trăită și cu fracturile de identitate și să nu se încline pur și simplu în fața teoriilor care spun cum trebuie să fie identitatea feminină. Căutarea identității, trăirea identității în diferite situații de viață ar trebui descrise, iar lucrul acesta discutat în grupurile de femei.[21] Pornind de la Christa Wolf: „Niciun loc. Nicăieri”, ar trebui ca printre femei să se audă chemarea spre un loc propriu. Doar că ele nu trebuie să accepte ca acest loc să le fie repartizat nici de către alte femei, nici, cu atât mai puțin, de către bărbați, femeile trebuie să denumească și să ocupe acest loc potrivit cu ele însele.

CONFRUNTAREA CU MAMA

Spre a găsi drumul către propria identitate, femeia adolescentă trebuie să se confrunte cu mama și cu complexul matern. Dacă nu o face, grevează relația cu un partener, dincolo de proiecția experiențelor legate de tată și de așteptările neîmplinite privindu-l pe acesta, cu problemele existente ale mamei și cu așteptările neîmplinite pe care adolescenta le-a avut față de mamă.

Desprinderea de mamă are loc într-un câmp complicat. Pe de-o parte, desprinderea nici nu este pretinsă cu adevărat. Poate, chiar pe bună dreptate, ţelul desprinderii nu este pentru o femeie faptul de a nu mai cultiva nicio relaţie cu mama, ţelul nu este o autonomie înţeleasă ca lipsă de legătură. În mod ideal, desprinderea femeii adolescente de mamă ar trebui să se producă astfel încât să fie posibilă o nouă relaţie cu aceasta din urmă, în care complexualitatea din relaţia infantilă să fi fost în oarecare măsură prelucrată. De aceea o desprindere este totuşi necesară, dar având ca scop nu despărţirea definitivă, ci posibilitatea de a intra într-o formă de relaţie reciproc mai purificată.[22]

Cu timpul, mama dezvoltă şi un complex al fiicei legat de fata ei, precum şi un complex al fiului legat de băiatul ei, despre care în mod ciudat nu se vorbeşte! Acelaşi lucru e valabil, firește, şi pentru tată. Când mamele sau taţii vorbesc despre copiii lor sau se plâng de ei, considerăm acest lucru de cele mai multe ori ca fiind o problemă „reală”, dar şi aici complexele joacă un rol. Şi în legătură cu fiecare copil în parte există propoziţii complexuale — de-astă dată în sistemul mamei sau al tatălui. De fiecare copil în parte se leagă aşteptări care trec dincolo de individualitatea lui şi care sunt diferite în funcţie de vârstă. În cazul desprinderii adolescenţilor se activează cu întârziere la părinţi paşii necesari detaşării de propriii lor părinţi.[23] Mie mi se pare — dar asta ar trebui cercetat mai îndeaproape — că şi o desprindere de complexele fiului şi ale fiicei, determinate de propriii copii, ar fi esenţială şi ar uşura-o pe aceea a adolescenţilor.

Apoi există azi mame care trăiesc roluri foarte diferite. De pildă, Sandra Scarr arată[24] că fiicele unor mame care îndeplinesc o muncă ce le satisface au, ca femei, mai multă conştiinţă de sine şi sunt mai puţin dispuse să ocupe poziţii de dependenţă faţă de bărbaţi, chiar şi atunci când au un complex patern mai degrabă pozitiv nuanţat. Pentru ele confruntarea cu mama este mai uşor de dominat, căci nu sunt obligate pentru început s-o scoată pe aceasta din zona de devalorizare.

Dar nu doar mama personală joacă un rol în desprinderea fiicei, nu doar rolul pe care femeia ca mamă îl joacă în societate contribuie la influenţarea tematicii desprinderii, ci şi imaginile arhetipale ale femininului, ceea ce se consideră în general a fi feminin. Şi apare necontenit ideea că „femininul”

este ceva primejdios. Deoarece marile zeițe feminine răspund de naștere și moarte, de fertilitate și ariditate, de iubire și ură, intervalul dintre marea bogăție a vieții, dintre plenitudine și moarte este legat de puterea unor femei concrete. A proiecta aceste experiențe arhetipale asupra femeii individuale este inadmisibil. Mai cu seamă că, în această proiecție, prinde corp angoasa în fața puterii femeilor, angoasă ce izvorăște în cele din urmă din aceea că femeile sunt fie devalorizate, fie idealizate, dar ignorate în esența lor. Nicio mamă nu întrupează moartea, chiar dacă a dat viață unui copil și l-a introdus astfel într-o viață la al cărei capăt se află moartea. Pentru adolescentă, astfel de concepte legate de femeie, propagate zilnic în jurul ei prin reclamă, film și literatură, semnifică faptul că rădăcinile ei sunt primejdios ambivalente. Pe de altă parte, zeitățile masculine sunt mult mai prezente decât zeițele. În ultimii ani, s-au petrecut, firește, în acest domeniu foarte multe lucruri. Faptul că femeile cercetează și conștientizează diferitele zeități feminine — și nu doar în aspectul lor matern — arată cât de esențial este ca și femeia să aibă sentimentul că în spatele ei se află o zeiță, și nu doar o divinitate masculină, deci că este corect ca femeia să aibă o identitate originară, și nu una împrumutată de la o zeitate masculină. Este important ca femininul arhetipal, așa cum ne apare astăzi, să fie necontenit descris și să intre astfel în conștiință. Pe această cale fixarea unilaterală a femeii la nivelul dătătoarei de viață și aducătoarei de moarte se lărgește, atingând amplitudinea maximă plenară ce caracterizează viața feminină și mai cu seamă le caracterizează pe zeițe.

Această schimbare în conștiința colectivă care își croiește limpede drum ar trebui să le dea adolescentelor sentimentul că identitatea lor se întemeiază pe ceva care este în sine valoros și acoperă în chip autonom aspecte importante ale vieții și că azi femeia poate să joace multe roluri. Legată de conștientizarea figurilor feminine arhetipale este — mai aproape de viața concretă de zi cu zi — aspirația de a avea modele feminine, mărturii ale unor femei care și-au trăit pe deplin viața proprie. De această aspirație țin seamă numeroasele biografii scrise azi de femei despre femei. Aceste biografii arată că acum femeile nu sunt pur și simplu idealizate sau identificate nediferențiat cu zeițele, ceea ce ar determina o altă formă de identitate derivată, ci că se caută mărturii de vieți viabile de femei, iar consecutiv se exprimă și idei legate de felul în care propria viață ar putea să arate.

Desprinderea adolescentei are loc în confruntarea cu propria mamă pe acest fundal pe care l-am descris. Mama este pentru început modelul împotriva căruia este concepută propria identitate. Fetele simt umbra, viaţa netrăită a mamelor lor şi încep să idealizeze ceea ce nu s-a pus în mişcare în viaţa mamei. „Vreau să fac totul altfel decât a făcut mama” poate firește arăta că femeia are inițial un complex matern negativ, așa cum l-a descris Jung[25], dar este și o propoziție standard în cazul desprinderii. Fiica nu are cu adevărat o poziţie proprie, dar pentru moment este împotrivă. Ceea ce poate să fie începutul găsirii identității.

În cazul acestei poziţii împotriva mamei nu este necesar ca fetele să-şi urască mamele. Teoretic, această cerinţă este dedusă din ideea că mamele şi fiicele sunt identice, că ura aduce despărţirea necesară găsirii personalităţii proprii.[26] Avem de-a face aici cu două neînţelegeri. Chiar dacă amândouă sunt femei nu înseamnă nici pe departe că ele sunt la fel, că trăiesc ca într-o uniune dual până ce fiica ajunge la adolescenţă. Chiar dacă femeile s-ar asemăna, ceea ce în cazuri speciale se poate întâmpla, nu ura aduce rezolvarea, ura nu separă, ura leagă. La oamenii pe care îi urâm ne gândim la fel de mult ca la cei pe care îi iubim, dacă nu şi mai mult.

În cazul desprinderii, mamele sunt criticate firește de fiice, și așa trebuie să fie. Nu li se iartă mamelor faptul că sunt inconsecvente în proiectul lor de viață, că de pildă au insistat să-și umple existența cu bărbat și copii și apoi declară deodată că și-au greșit viața. Sunt criticate „minciunile vieţii” mamelor, care țin adesea de faptul că și ele, la rândul lor, s-au desprins prea puțin de complexele lor paterne și materne. Li se mai reproșează în continuare că și-au delegat fiicele să trăiască atât de multe lucruri pe care ele nu le-au trăit, iar pe deasupra aceste delegări sunt adesea ambigue: „Iată, încearcă să ai o profesie a ta, să ai succes, dar și să-mi faci la timpul potrivit nepoțele și nepoței.”

Delegările sunt despuieri de libertate și în plus tulbură foarte sensibil relația mamă–fiică.

Delegări există firește și între taţi și fii, între taţi și fiice, între mame și fii. Dar cele între mame și fiice apar deosebit de frecvent.

Și nesiguranța în ce privește rolul femeilor, care aduce cu sine o mare

deschidere, devine evidentă în aceste delegări contradictorii, de pildă când mamele le spun fetelor lor: „Fii atentă, adesea femeile sunt ignorate, dar ăsta nu-i un motiv ca tu să vorbeşti neîntrebată”. Ce să facă fata cu un astfel de mesaj dublu? Mai puţin pusă în cârca femeilor, dar dureros menţionată este nesiguranţa acestora în munca extradomestică. Femeile ştiu că depun adesea o muncă de calitate, totuşi valoarea acestei munci nu le este clară. Ele au tendinţa de a mai îmbunătăţi câte ceva sau de a nu garanta pentru valoarea muncii lor acolo unde aşa ceva se cere. Este necesar ca femeile să fie determinate să îndrăgească ceea ce produc în lume. Flaake[27] îşi explică acest comportament prin faptul că fetele nu sunt confirmate şi lăudate, nici de tată, nici de mamă, în chestiuni referitoare la viitoarea lor muncă profesională. Fetele continuă să fie lăudate prea adesea pentru graţie, frumuseţe, bună purtare, aceste aspecte personale sunt confirmate şi împinse ca deziderabile în prim-plan. Flaake propune ca femeile între ele să-şi confirme reciproc valoarea muncii lor spre a compensa o lipsă. Acest lucru ar fi de dorit, dar ar însemna şi ca femeile să lucreze inechivoc cu ele însele spre a se debarasa de invidie.

Nu doar modelele joacă un rol important în această desprindere, care este de fapt o fază a găsirii de sine, ci şi relaţiile cu alte femei, admiţând că amprenta pusă de complexul matern îngăduie aşa ceva. Dacă o femeie poartă amprenta unui complex matern foarte negativ — ceea ce înseamnă că pentru ea femeile, şi cu atât mai mult cele cu copii, sunt doar o sursă de maxime deziluzii —, atunci acest drum este, în ce o priveşte, de cele mai multe ori închis. Relaţia cu alte femei facilitează conştientizarea de sine ca femeie: femeile se văd atunci nu doar prin propriii lor ochi, ci şi prin ochii altor femei. Ne reflectăm reciproc, ne percepem, ne acceptăm. Relaţia cu alte femei mijloceşte şi o calitate a trăirii care, după părerea mea, poate fi cel mai bine desemnată prin „calitatea animei”: o atmosferă de solidaritate reciprocă şi de devenire sufletească cu bătaie lungă, fără a fi nevoie să fie ascunsă, o formă de interes erotic care nu caută imediat acţiunea, o fascinaţie a posibilităţilor, a gingăşiilor feminine etc. care este îngăduit să fie încercate. În acest fel sunt însufleţite imagini feminine inconştiente, legate de emoţii special aferente, care au mult de-a face cu ataşamentul — ataşament tandru, ataşament pătimaş — şi deschid diferite dimensiuni ale fiinţei feminine. Iniţial, Jung a considerat „anima” drept partea feminină a sufletului masculin; femeia în schimb ar poseda un animus. Nevoia de anima a femeilor pare a fi

astăzi foarte mare şi este esenţială în desprinderea lor de complexul matern. Schimbul de experienţe cu prietenele — dacă acestea nu sunt împinse în planul doi, căci relaţia cu prietenul, social şi familial determinată, este încurajată şi cerută —, dar şi trăirea emoţională între prietene sunt importante în dezvoltarea de structuri relaţionale în care femeia nu trebuie să se abandoneze, ci poate să fie ea însăşi. Pe deasupra, aici sunt trezite şi cultivate sentimente diferenţiate în interiorul relaţiilor.[28]

Pe baza acestei trăiri se cristalizează un nou proiect de viaţă care permite acum şi o reapropiere de mamă: este de cele mai multe ori o confruntare cu mama, condusă însă empatic, în care mama poate fi considerată şi o persoană autonomă, poate fi înţeleasă şi în ceea ce a devenit existenţa ei. În cazul acestei reapropieri, fata va putea constata care sunt particularităţile prin care seamănă mamei, poate are chiar aceleaşi însuşiri supărătoare, în legătură cu care poate învăţa, în cel mai bun caz, să se comporte altfel, dar va constata şi că, în ciuda asemănărilor, ea este şi un om cu totul diferit.

Această reapropiere s-ar putea manifesta în discuţii în care fiica să înţeleagă clar pentru ce mama şi-a ales un anume proiect de viaţă, dar în care şi mama să înţeleagă care este proiectul de viaţă al fiicei ei. Poate că fiica va trebui să accepte cu inima sfâşiată că are un proiect de viaţă faţă de care mama este sceptică sau pe care, din perspectiva istoriei ei, aceasta nu-l poate nicidecum accepta. Criza de reapropiere se cristalizează din deziluzia provocată de faptul că relaţia de dinainte, dintre fata copilăroasă şi mamă, în care ele au fost poate un singur suflet şi o singură inimă, nu mai poate fi niciodată restabilită. Ea se poate manifesta şi în speranţa spulberată de a edifica totuşi în sfârşit o relaţie apropiată mamă–fiică, care până atunci nu s-a realizat şi care există evident în fantasma femeilor. În cel mai bun caz este posibilă o relaţie bună, de încredere între mamă şi fiică, o relaţie între două femei care se cunosc bine, se preţuiesc şi care acceptă că au imagini diferite despre femeie.

6 Jung, GW 3, § 82 şi urm.

7 Blos, 1987, pp. 39–45.

8 Rhode-Dachser, 1990, p. 45.

9 Blos, 1987, p. 42.

10 Freud, Traumdeutung, citat de Blos, 1987, p. 43.

11 Cf. și Dieckmann, pp. 130 și urm.

12 Rhode-Dachser, 1991, pp. 14 și urm.

13 Rhode-Dachser, 1990, pp. 42 și urm. Kast, 1991, pp. 65 și urm.

14 Rhode-Dachser, 1990, pp. 42 și urm.

15 Kast, 1984, pp. 157 și urm.

16 Kast, 1992 [2], pp. 94, 65; 1991, pp. 65 și urm. Flaake/King, 1992.

17 Kast, 1991.

18 Hancock, 1989.

19 Hagemann-White, 1992, în Flaake/King, pp. 64–83.

20 Bernardoni/Werder, 1990, în Ohne Seil und Haken...

21 Kast, 1992 [2], pp. 51 și urm.

22 Stern, în Flaake/King, 1992, pp. 254 și urm.

23 Kast, 1991, pp. 53 și urm.

24 Scarr, 1987, p. 32.

25 Jung, GW 9/1, p. 105, § 170.

26 Rhode-Dachser, 1990, p. 47.

27 Flaake, 1989.

28 Kast, 1992 [2].

„N-ARE NICIUN ROST SĂ TE IMPLICI”

COMPLEXELE ȘI MEMORIA EPISODICĂ

Complexele[29] sunt constelații specifice de amintiri, alcătuite din experiențe și fantasme condensate, ordonate în jurul unei teme fundamentale similare și mobilate de o emoție puternică având aceeași calitate. Dacă această temă fundamentală sau afectul conex sunt atinse în cursul vieții, atunci reacționăm complexual, adică vedem și interpretăm situațiile în sensul complexului, devenim „emoționali” și respingem în mod stereotip, așa cum am făcut întotdeauna. În câmpul relațiilor lucrul acesta înseamnă că înțelegerea reciprocă este pentru început întreruptă. Complexele devin vizibile în trăirile și acțiunile noastre, dar ele se manifestă și în simboluri, și atunci nucleul lor orientat spre viitor este accentuat. Complexele au, după Jung, un miez arhetipal, adică ele se formează acolo unde este atins ceva vital.

Complexele sunt nuclee afective ale personalității, provocate de o ciocnire dureroasă sau semnificativă a individului cu o cerință sau cu o întâmplare din lumea înconjurătoare căreia el nu-i face față.[30] Această descriere arată limpede cum complexele apar în interacțiunea sugarului și a copilului cu persoanele cu rol parental, prima copilărie fiind, desigur, în ce privește apariția complexelor, o situație amprentantă deosebit de sensibilă; dar atâta vreme cât trăim, complexe pot să apară oricând.

În descrierea apariției unui complex, Jung avea în vedere complexul care îi creează mai târziu dificultăți individului. Acestea sunt firește și complexele care îi preocupă cel mai mult pe oameni. Trebuie însă să ne gândim la faptul că toate interacțiunile importante dintre copil și persoanele cu rol parental, toate interacțiunile dintre oameni pot deveni complexuale. În complexe sunt deci figurate interacțiunile noastre problematice care își pun amprenta pe noi,

de asemenea istoriile relaţiilor din copilăria noastră şi din viaţa ulterioară, împreună cu emoţiile aferente, cu formele de respingere a acestor emoţii şi cu aşteptările care se nasc de aici cu privire la felul în care trebuie să fie viaţa.

O interacţiune dificilă şi semnificativă între doi oameni, în care intră şi emoţii în joc, pune bazele unui complex. Orice eveniment asemănător este apoi interpretat în sensul acestui complex, pe care îl întăreşte astfel. Ceea ce înseamnă: oamenii învaţă că anumite situaţii apar necontenit şi sunt necontenit însoţite de aceleaşi emoţii. În complexe sunt figurate episoade ale vieţii noastre care se disting printr-o anumită emoţionalitate.

În complexele noastre nu sunt pur şi simplu figuraţi părinţii sau fraţii noştri, cu comportamentul lor, exact aşa cum erau ei, ci complexele par să fie un amestec complicat de lucruri trăite şi imaginate, de aşteptări dezamăgite etc. Se constată totodată că prin destrămarea parţială a complexelor se eliberează mai multe amintiri, iar propria biografie devine mai accesibilă. Sentimentul vieţii devine mai bogat, complexul Eului mai bine mobilat, propria identitate este trăită şi în continuitate. Adevărata istorie este ceva foarte misterios şi desigur de nereconstruit în realitate.

Reconstruite sunt, în concepţia lui Jung, constelaţiile de complexe, la care, pe de-o parte, câtimea refulată este ridicată în conştiinţă, pe de alta, constelaţiile de complexe sunt înţelese şi ca puncte nodale afective de viaţă, care determină şi au determinat înstrăinări şi distanţări ce constituie baza identificărilor nerezolvate. Constelaţiile de complexe au stimulat însă şi facultăţi foarte precise, după cum şi ascund un potenţial de dezvoltare care se manifestă în fantasmele declanşate de ele. Acest potenţial de dezvoltare devine cu deosebire vizibil în imaginile arhetipale care se instalează de fiecare dată când aspecte importante ale complexului sunt ridicate în conştiinţă.

Cel puţin tot atât de importantă ca reconstrucţia a ceea ce a fost mai înainte este analiza atitudinii de expectativă ce ţine de fiecare constelaţie de complexe şi care nu se referă doar la relaţia analitică de aici şi de-acum, ci şi la perspectiva de viitor a propriei vieţi. O propoziţie complexuală poate astfel să distrugă deschiderea viitorului şi să blocheze experienţe noi. O asemenea propoziţie complexuală a uneia dintre analizandele mele suna: „N-are niciun rost să te implici, în situaţii importante eu oricum amuţesc”. Aşteptări,

dorințe, utopii, admițând că apar, evoluează sub dictatul complexelor doar pe traiectoria unui trecut consolidat. Ceea ce înseamnă că nu se poate găsi drumul spre propria viață. Se trăiește atunci între un trecut împovărător și un viitor care inspiră angoasă.

Noţiunea de complexe seamănă mult cu noţiunea de „reprezentări generalizate de interacţiuni”, aşa-numitele RIG (Representations of Interactions that have been Generalized) ale lui Daniel Stern.[31] Acesta porneşte de la „memoria episodică”, descrisă de Tulving[32], ca amintire a unor trăiri şi experienţe reale. Aceste episoade amintite pot fi întâmplări zilnice din cele mai banale, cum ar fi micul dejun, dar şi întâmplări emoţionale importante, de pildă reacţia noastră la vestea naşterii unui copil ș.a. Prin memoria episodică revin în minte acţiuni, emoţii, percepţii etc., ca unitate indivizibilă în sine, dar pot fi focusate şi unele aspecte particulare ale acesteia, cum ar fi emoţiile. Dacă reapar necontenit episoade comparabile — de pildă, piept, lapte, saţietate —, ele sunt generalizate, respectiv copilul aşteaptă ca ele să apară în acelaşi fel şi în viitor. Un astfel de episod generalizat nu mai este o amintire specifică, „el conţine multiple amintiri specifice... El reprezintă o structură a desfăşurării probabile a evenimentului, bazată pe aşteptări obişnuite.”[33] Astfel sunt, firește, trezite și așteptări care pot fi dezamăgite. Aceste RIG-uri apar, după Stern, pe baza tuturor interacţiunilor, ele sunt unităţi fundamentale ale reprezentării Sinelui nuclear şi îi mijlocesc sugarului sentimentul de a avea un Sine nuclear coerent, temelie a vieții identitare.

Între noţiunea de RIG şi aceea de complex poate fi stabilită o legătură. Teoria memoriei episodice ar fi un mod de a explica felul în care complexele ca reprezentări sunt în genere înmagazinate în memorie, ca şi faptul că în anumite situaţii, asemănătoare cu episoadele amprentante, complexele sunt constelate sau reactivate, dar şi că ele pot fi provocate prin senzaţii legate de aceste episoade sau de emoţii care amintesc de episoadele amprentante.

Prin noţiunea de complex nu s-ar înţelege toate RIG-urile, ci doar acelea prin care sunt generalizate situaţii dificile. Această noţiune ar ţine cont şi de experienţă, anume de faptul că aşteptările care provin din amintiri complexuale rareori coincid cu un singur episod amintit. Rareori complexele apar pe baza unei singure situaţii traumatice, ele reprezintă într-adevăr ceva

ca o aşteptare generalizată care arată că trăirea şi atitudinea complexuală derivă de aici, că întotdeauna au avut loc interacţiuni asemănătoare între persoanele cu rol parental şi copil. Chiar dacă amintirea episoadelor complexuale este importantă şi posibilă — de pildă, imaginea unui tată cu privirea severă, tronând supradimensionat peste un băieţel infim de mic care ar prefera să fie înghiţit de pământ şi care, cu gâtlejul sugrumat de angoasă, nu poate scoate niciun sunet —, nu e sigur că acest episod a fost trăit ca atare. Dar el rămâne grăitor ca imagine a complexului, ca imagine a unui episod generalizat. Acest aspect este deosebit de important, căci ocazional din imaginile complexelor se pot deduce fiinţa concretă şi prezenţa părinţilor concreţi, imaginea fantasmatică fiind deci pusă pe acelaşi plan cu imaginea reală a persoanei. Firește, aceste episoade au întru câtva de-a face cu prezenţa reală a părinţilor, care se exprimă în interacţiune, dar nu se acoperă cu ea. Ceea ce în genere este cu deosebire valabil în cazul „complexelor materne” şi al „complexelor paterne” care cuprind, ca să spun aşa, generalizarea episoadelor generalizate cu mama şi cu maternalitatea, cu tatăl şi cu paternalitatea. Ar fi inadmisibil ca pe baza mamelor şi a taţilor să deducem complexele noastre din fiinţa femeii sau a bărbatului — complexele sunt „produse de interacţiune” —, căci femeile sunt nu doar mame, bărbaţii nu doar taţi. Se adaugă faptul că mai există, venind din interior, încă o aşteptare: există nu doar experienţa cu mama personală şi cu tatăl personal, ci în fiecare om este sădită şi aşteptarea legată de maternalitatea arhetipală şi de paternalitatea arhetipală; fiecare om aşteaptă o anumită măsură de maternalitate şi paternalitate.[34] Din această perspectivă ar fi să înţelegem şi aşteptarea generalizată a copilului — în sensul unui potenţial fantasmatic colectiv — care pentru început nu are nimic de-a face cu experienţa reală a interacţiunii cu părinţii, dar care este probabil însufleţită de aceasta.

O altă legătură între cele două noţiuni constă în aceea că complexele pot să apară de-a lungul întregii vieţi, dar şi că ele pot fi prelucrate în orice fază a vieţii. Şi pentru Stern formarea RIG-urilor pe diferitele planuri ale simţirii de sine rămâne toată viaţa activă şi în dezvoltare.[35] În legătură cu asta există şi o reflecţie terapeutică ce trimite iarăşi la elementele comune ale acestor noţiuni. Dacă lucrăm la teme de viaţă complexuale nu este necesar să recurgem la situaţia amprentantă. E suficient să se trăiască un episod care trimite la complex. Este posibil, de pildă, ca într-o situaţie relaţională pe care complexul şi-a pus amprenta să se amintească în terapie de o situaţie din

copilărie care să se simtă „imediat”. Cu aceasta se poate lucra. Nu este necesară căutarea situației de dinainte, căci orice situație complexuală conține episodul generalizat împreună cu percepțiile și senzațiile aferente și mai ales cu afectele aferente. Pentru Stern este important să se găsească „punctul de pornire narativ”, metafora-cheie.[36] El consideră căutarea „versiunii primordiale”, care potrivit teoriei ar trebui în cele din urmă să nu fie simulată, drept un proces fără sfârșit, cu puține șanse de reușită, căci o problemă principală constă în a transpune episoade preverbale în verbale.[37]

Din unghiul teoriei complexelor este important a înțelege simbolurile, în mod special interacțiunile simbolice: simbolurile reproduc complexele. Complexul se reprezintă în imagini-cheie pentru viață, de pildă în vise și în imaginație. Emoțiile legate de ele pot fi apoi trăite distinct. În acest fel se pot trage concluzii privitoare, pe de-o parte, la trăirea copilului, ce anume ne ajută să ne transpunem în situația lui și să înțelegem dificultățile și suferințele situației amprentante, pe de alta la comportamentul persoanei cu rol parental, persoană cu care ca adult ne-am și identificat[38] de obicei și al cărei rol, firește, îl interpretăm; se pot trage concluzii și în ce privește forma de interacțiune în domeniul complexelor împreună cu sentimentele ambivalente aferente. Dacă se izbutește să se vadă și să se trăiască în imaginile simbolice șocurile complexogene, se vor redeștepta în minte tot mai multe episoade din cele care au dus la formarea complexului și la transferul atitudinii complexuale asupra altor oameni decât persoanele cu rol parental. Esențial este din perspectiva psihologiei jungiene că aceste simboluri care reproduc complexele au în sine un potențial energetic care se exprimă în fantasmele legate de ele. Complexele sunt văzute ca ceva care îi blochează pe oameni și care fac ca în situații ce pretind un răspuns diferențiat al individului să se răspundă și să se reacționeze mereu în același mod stereotip; complexele conțin însă și germenii unor noi posibilități de viață.[39] Acestea se văd și în simbolurile care reproduc complexele.

Toți oameni au complexe — Jung amintește, ce-i drept, că este mai degrabă invers: complexele ne au pe noi[40]; cel puțin libertatea voinței încetează acolo unde începe domeniul complexelor sau, altfel spus, cu cât sunt mai multe emoții legate de complexele noastre, cu atât mai mică este libertatea voinței atunci când complexele se pun în mișcare.[41] Complexele sunt probleme de viață care exprimă și teme centrale de viață, sunt expresia unor probleme de

dezvoltare care sunt şi teme de dezvoltare. Ele constituie dispoziţia noastră psihică.

În concluzie, despre complex se pot spune următoarele: numim complex conţinuturi ale inconştientului, episoade dificile de relaţie, generalizate care sunt legate, prin aceeaşi emoţie şi printr-un nucleu semnificativ comun (arhetip), de temele şi episoadele tipice de relaţie aferente şi care la limită pot să se reprezinte reciproc.[42] Orice eveniment încărcat afectiv devine un complex. Dacă sunt abordate temele sau emoţiile legate de complex, atunci totalitatea legăturilor inconştiente se activează — psihologia jungiană foloseşte pentru asta termenul „constelează” — împreună cu emoţiile conexe din întreaga biografie şi cu strategiile de apărare rezultate, desfăşurate stereotip. Cu cât emoţia şi câmpul asociaţiilor semnificative conexe sunt mai mari, cu atât complexul este mai „puternic”, cu atât sunt împinse mai în spate alte componente psihice, în special complexul Eului. Puterea actuală a unui complex în relaţie cu alte complexe existente şi cu complexul Eului poate fi detectată cu ajutorul experimentului asociativ, un instrument pe care Jung l-a dezvoltat şi care l-a condus la noţiunea de complex.[43]

Despre complexul Eului, Jung spunea că el constituie pentru psihicul nostru „centrul caracteristic”, nefiind totuşi decât un complex printre alte complexe. „Celelalte complexe apar mai mult sau mai puţin asociate cu complexul Eului şi devin conştiente pe această cale.”[44] Sunetul afectiv al complexului Eului, sentimentul stimei de sine, este pentru Jung expresia tuturor senzaţiilor corpului, dar şi expresia tuturor acelor conţinuturi ale reprezentării pe care le simţim ca aferente persoanei noastre.[45] Asociaţiile legate de complexul Eului se rotesc în jurul temei vitale a identităţii, a dezvoltării identităţii şi a sentimentului stimei de sine aferent. Baza identităţii noastre este sentimentul vitalităţii şi, în strânsă legătură cu el, sentimentul activităţii Eului: este sentimentul de a fi viu, şi în acest sentiment se înrădăcinează posibilitatea de a ne înfăţişa în viaţă ca Eu activ, de a produce ceva, în ultimă instanţă de a ne realiza. Vitalitate, activitate a Eului şi realizare de sine se determină reciproc. În cursul dezvoltării, de activitatea Eului ţine din ce în ce mai mult şi autodeterminarea, spre deosebire de heterodeterminare. De trăirea propriei identităţi ţine şi cunoaşterea sigură de sine, ţin reprezentările pe care le am despre mine în raport şi în confruntare cu reprezentările pe care alţii le au despre mine şi pe care mi le fac cunoscute. Premisa pentru acest complex

relativ delimitat al Eului este ca el să se diferenţieze la timp de complexul parental, devenind astfel tot mai autonom, şi ca omul să se deschidă unor relaţii şi experienţe noi. Desprinderea nu este dependentă doar de complexele parentale şi de părinţii concreţi, ci şi, foarte decisiv, de activitatea Eului sau de vitalitate. Există copii care în ciuda complexelor stânjenitoare ale părinţilor se pot desprinde în suficientă măsură, iar alţii care nici de complexe mai puţin stânjenitoare aproape că nu se pot detaşa. Aceste diferenţe au de-a face, între altele, şi cu un factor de vitalitate, legat de un factor de activitate a Eului.

În general, sunt valabile următoarele: în cazul în care complexele constelate nu sunt conştientizate, ele apar proiectate. Dacă Eul izbuteşte să intre în contact cu incidentul complexual, să preia răspunderea pentru asta şi să dezvolte empatie pentru sine în această situaţie, atunci se poate frecvent observa cum sunt trăite simbolurile care exprimă complexul, eventual şi reacţii somatice care se lasă traduse în simboluri; emoţiile le trăim oricum somatic, dar ele trimit întotdeauna şi la un fundal semnificativ. Dacă aceste simboluri şi fantasmele conexe pot fi trăite şi configurate, atunci energia închisă în complex poate deveni o energie capabilă să însufleţească omul ca întreg şi să iniţieze noi posibilităţi de comportament.

Complexele ne determină amprentele. Cel care în copilărie a avut parte în mare măsură de afecţiune, atenţie, interes faţă de toate manifestările sale, care a fost învăluit de dragostea maternă, va fi amprentat de un „complex matern iniţial pozitiv”. Acesta îşi va pune amprenta pe aşteptările pe care cel în cauză le are faţă de ceilalţi oameni, faţă de viaţă, faţă de lume, dar îi va determina în bună măsură şi interesele.

Cel a cărui problemă esenţială a fost în copilărie confruntarea cu o mamă care — indiferent din ce motiv — a avut dificultăţi în a se branşa pe nevoile copilului, cel care nu a beneficiat de afecţiune maternă nici din partea altor oameni va fi amprentat de un „complex matern iniţial negativ”. Cel care a făcut primele experienţe importante sau care a avut ciocniri dureroase mai degrabă cu tatăl, acela va fi amprentat de un „complex patern pozitiv sau negativ” în funcţie de felul în care experinţele sunt trăite pentru început ca fiind favorizante sau blocante. Complexele materne şi paterne sunt noţiuni colective, dar care spun totuşi ceva despre atmosfera care îl înconjoară pe om,

despre teme speciale de viaţă care sunt importante, despre nevoi şi dificultăţi tipice de dezvoltare.

Complexele nu îşi pun doar amprenta pe noi, ele sunt şi constelate, „ţâşnesc”. Complexul se constelează prin experienţa unei relaţii care aminteşte de situaţia complexuală, printr-un vis sau printr-o fantasmă. Adică, noi reacţionăm emoţional nepotrivit la o anumită situaţie prezentă, avem o reacţie exagerată, căci reacţionăm nu doar la situaţia prezentă, ci la toate situaţiile din viaţa noastră care seamănă atât de dezastruos cu acea situaţie anume, suferim atunci şi de o tulburare de percepţie, căci percepem în sensul complexului şi înlăturăm tot ceea ce nu ţine de episodul complexual. Ca urmare, avem o strategie stereotipă care, chipurile, ne ajută să facem faţă situaţiei.

La constelarea fiecărui complex matern sau patern se constituie anumite moduri de comportare care îl ajută pe copil să creeze sau să întreţină cu mama respectivă sau cu tatăl respectiv şi în cadrul uniunii familiei ca întreg o atmosferă totuşi suficient de bună. Aceste moduri de comportare se menţin în cursul vieţii ulterioare. Dacă le conştientizăm, ne putem decide dacă vrem sau nu să le păstrăm.

În expunerea mea pornesc de la ideea după care complexele materne se formează primar în relaţie cu mama socială, complexele paterne, primar în relaţie cu tatăl social. Totodată, trebuie ţinut seamă că mamele şi taţii personali posedă şi aspecte colective, căci tind să corespundă de fiecare dată, mai mult sau mai puţin, imaginii în vigoare a mamei sau a tatălui, şi că există şi alţi oameni cu care se poate experimenta paternalitatea şi maternalitatea. De asemenea, este foarte posibil ca, de pildă, paternalitatea să fie trăită prin mijlocirea mamei. Pornind de la faptul că se observă mereu la toate complexele materne sau paterne anumite aspecte ale amprentelor complexuale care apar între copii, mame şi taţi — indiferent cât de deosebite sunt acestea între ele —, se poate vorbi de aspectele tipice ale acestor complexe. Ceea ce ţine, firește, şi de faptul că între copii şi părinţi se fac mereu experienţe similare care nu depind de comportamentul copilului, de acela al mamei sau al tatălui.

Spre a prezenta aspectele tipice ale complexelor materne şi paterne, voi descrie pe baza unor exemple practice pilduitoare atmosfera complexuală

care-l înconjoară pe om cu o astfel de amprentă, voi adăuga câte ceva privind geneza acestui complex, apoi voi lămuri sferele complexuale în sens restrâns, care se mișcă, ce-i drept, în interiorul zonei tipice, dar la care se alătură și elemente individuale, adică voi căuta pentru relația respectivă propozițiile complexuale tipice și voi arăta cum se răsfrâng ele necontenit în viața prezentă și în relațiile personale.

29 Kast, 1990, pp. 44 și urm.

30 Jung, GW 3, aici, în mod special: „Der gefühlsbetonte Komplex und seine allgemeinen Wirkungen auf die Psyche” [„Complexul accentuat afectiv și efectele sale generale asupra psihicului”], § 77–106.

31 Stern, 1992, pp. 143 și urm.

32 Tulving, 1972.

33 Stern, 1992, p. 142.

34 Jung, GW 10, pp. 49 și urm.

35 Stern, 1992, p. 380.

36 Idem, p. 364.

37 Idem, p. 363.

38 Kast, 1990, pp. 196 și urm.

39 Jung, „Allgemeines zur Komplextheorie” [„Generalități despre teoria complexelor”], în GW 8, § 210.

40 Idem, § 200.

41 Idem.

42 Cf. Kast, 1990, pp. 45 și urm.

43 Jung, „Experimentelle Untersuchungen über die Assoziationen Gesunder” [„Cercetări experimentale privitoare la asocierile oamenilor sănătoși”], în GW 2; Kast, 1980.

44 Jung, GW 8, § 582.

45 Jung, „Das Ich” [„Eul”], în GW 9/II, § 3 și 4; Kast, 1990, pp. 67-113.

„LUMEA TREBUIE SĂ SE BUCURE DE CINEVA CA MINE”

COMPLEXUL MATERN INIȚIAL POZITIV AL BĂRBATULUI

Complexe care inițial sunt trăite ca favorabile vieții, dacă nu sunt urmate de o desprindere la timp, se pot dovedi ulterior blocante. Complexul matern inițial pozitiv poate avea efecte categoric „negative”. Desemnând ca „inițial” pozitivă această formă de complex, descriu o amprentă tipică din care sunt posibile linii fundamental diferite de dezvoltare.

”SĂ AȘTEPȚI LOZUL CEL MARE”

BALTHASAR

Spre ilustrare adaug un exemplu pe care în anumite privințe îl voi descrie mai pregnant și mai radical tocmai pentru a putea să pun mai bine în evidență caracterul acestui complex matern.

Un bărbat în jur de patruzeci de ani, îl numesc Balthasar, a venit la terapie și a început prin a spune despre sine că este un om foarte senzual, că senzualitatea e esențială în viața lui, că e de fapt lucrul cel mai important. A

subliniat această declarație trecându-și degetele foarte voluptuos peste tăblia mesei și pomenind de faptul că, venind încoace, trecuse pe lângă un copac foarte interesant. A descris acest copac în așa fel încât l-am putut mirosi în imaginație. Mai departe a spus că îi place să mănânce și că mănâncă bine, și că toate astea n-ar vrea să le schimbe, chiar dacă greutatea lui — recunoștea a fi cam grăsuț, ceea ce, blând spus, era cam eufemistic — ar lăsa poate, din principiu, de dorit, să introducă ceva mai multă moderație în viața lui. S-a lățit voluptuos pe scaunul care abia l-a încăput.

La început n-a fost de acord cu faptul că voiam să-l văd de fiecare dată câte o oră, își dorea să fie analizat câte o jumătate de zi, eventual, ne puteam vedea, era de părere, chiar o zi întreagă.

Discutând onorariul meu, care era în mare parte preluat de casa de asigurări, a pledat pentru o contribuție proprie pe cât posibil mai mică, argumentând că eu câștigam cu siguranță foarte mult tratându-l pe el, încât aș fi putut să mai renunț la o mică parte din sumă, el în schimb și-ar putea finanța călătoriile lungi.

Cel târziu în acest punct am început să ascult cu interes crescând: cât de pronunțat era complexul matern care se putea vedea aici! Interesul meu l-a stimulat să povestească mai mult despre sine și despre călătoriile lui, ca și, mai cu seamă, despre capacitatea lui de a savura. Emana ceva din făptura unui om voluptuos pe care interesul interlocutorului îl stimulează mult. Se simțea bine, dar când i-am explicat că vreau să-mi țin orele mele de analiză, nu jumătăți de zi, și când am insistat asupra prețului care mi se părea corect, a reacționat aparent blând și empatic, în fond însă jignit: „E clar, dumneavoastră sunteți și așa devorată (de atâtea obligații), trebuie să ne mulțumim cu ce rămâne. Păcat, ar fi fost pentru dumneavoastră probabil o experiență profitabilă.” E desigur tipic și faptul că pentru a-și exprima jignirea folosea metafore din registrul ingerării de alimente.

Balthasar era foarte înzestrat, dar evident puțin capabil să facă ceva cu înzestrarea lui. Întrerupsese trei studii, încheiase unul. Lucra ca artist plastic și în fața lui se deschideau diferite direcții; vorbea însuflețit de idei, dar nu putea să prezinte nicio operă. Existau felurite „încercări”, deoarece lozul cel mare încă nu sosise, dar avea negreșit să vină, presupunând că avea suflu să aștepte. A vorbit cam disprețuitor despre colegii săi artiști, care sunt „animale

de corvoadă”, „măzgălesc” tot timpul, pe deasupra expun și publică acele lucruri, dar nu trag niciun loz important, n-au suflu ca să aștepte lozul cel mare. „Tocmai că pe mine mă interesează atât de multe lucruri fac o dată ceva, apoi trec la altceva. A te interesa de atâtea lucruri e ceva care te inspiră, nu?” Când își expunea ideile, la începutul tratamentului, entuziasmul lui mă molipsea de fiecare dată. Cu timpul a reieșit că nu voia să se concentreze pe niciuna din înzestrările sale, era convins că tot ceea ce știa putea să și realizeze în viață. Nu era în stare nici să-și evalueze diferitele înzestrări. Opiniile în acest sens ale colegilor săi le respingea hotărât ca fiind amestec în treburile lui. Realiza foarte puțin, avea puțină disciplină în muncă, era puțin structurat în viața de zi cu zi. Ca să depună o muncă aștepta mereu un impuls interior constrângător. Avea, ce-i drept, forță volițională de șoc, adică avea o idee și se apuca să o realizeze, dar adesea nu trecea dincolo de o schiță inspirată sau de câteva notițe dense pe o anumită temă. Acestea îi erau suficiente.

În zona relațiilor personale îi era greu să se fixeze. Mi-a povestit că fusese de două ori căsătorit și în scurt timp părăsit. În ce îl privește, nu simțise niciodată nevoia să se căsătorească. „Dar știți cum e, femeile vor asta și, dacă vor, atunci te și duc într-acolo...” A reieșit că nu prea știa ce să opună oamenilor „care știu ce vor”. Pe deasupra, pretindea mult de la partenere și de la parteneri — se considera bărbat bisexual. Partenerele trebuiau în primul rând să-l admire, să-i aprecieze bogăția, să-i împărtășească senzualitatea. Trebuiau să aibă o anume maternalitate, fără să aibă înfățișare maternă. „Ambalate cât mai juvenil.” Partenerii trebuiau să știe cum să domine viața, să spună ce trebuia făcut și ce nu. Legăturile cu bărbații durau cel mult trei luni, deoarece bărbații pe care îi alegea i se păreau apoi de cele mai multe ori că au prea multă „structură”, că erau prea temători, prea prudenți, prea ezitanți.

Partenerii și partenerele îi reproșau în egală măsură că nu respectă ceea ce promite prin natura lui. Crede că cei mai mulți oameni îl percep la început ca fiind intuitiv și înțelegător, plăcut, empatic și săritor. Ceea ce, după părerea lui, și este. Dacă însă apar dificultăți, o întinde. Toată „agitația cu relațiile personale” i se pare prea complicată. Poate o să se ivească odată omul potrivit cu care lucrurile să și meargă.

La 35 de ani a avut o criză. Atunci se instalase ceva ca un fel de „silă de viață”, semnele de resemnare și de îndoială de sine se înmulțiseră. Caruselul partenerilor începuse să se învârtească, după părerea lui, din ce în ce mai repede. A dezvoltat progresiv sentimente de furie „pe lumea” care nu-i oferea ceea ce totuși i se cuvenea. La întrebarea ce i se cuvenea, de fapt, a spus: „Lumea trebuie să se bucure de cineva ca mine, trebuie să mă admire, trebuie să-mi pună la dispoziție cadrul în care să-mi pot desfășura talentele.”

Aceste izbucniri de resemnare s-au îndesit. La început Balthasar a încercat să reziste cu alcool la stările depresive. Când reușitele au fost tot mai slabe, a ajuns la terapie. A spus că sentimentul vieții nu-l mai susține, că are o criză de idei, crize permanente în relațiile sale personale, o depresie desigur și o problemă cu alcoolul.

”PLECAREA ESTE UN PĂCAT”

GENEZA ACESTEI AMPRENTE COMPLEXUALE

Relațiile cu mama, când sunt evocate din amintire, sunt cel mai bine descrise în câteva imagini, de asemenea în câteva episoade tipice. Lui îi vin în minte multe situații pe care și le poate imagina plastic și pe care le are încă prezente în toate modurile reprezentării. Miroase, aude, vede — și în primul rând simte ceva când își istorisește povestea.

Aleg trei imagini:

• Se vede la divese vârste în bucătărie, împreună cu bunica și cu mama, amândouă gătesc. Tatăl este pe undeva pe-acolo și bea ceva. Sunt o mulțime de sticle goale primprejur, iar atmosfera e veselă, plină de viață și cam haotică. Sunt mulți copii, în total cinci, Balthasar e cel mai mic. Mai sunt de

faţă şi prieteni ai copiilor mai mari. E cald şi gălăgios, miroase a oameni şi a mâncare, e foarte plăcut.

• Balthasar îşi aminteşte că n-a avut „niciodată” haine spălate. La şcoală copiii care trebuie să stea lângă el strâmbă din nas şi-l întreabă dacă mama lui nu ştie să spele. El răspunde că preferă să gătească. Îşi miroase hainele şi i se pare că mirosul lor este normal. „Aşa miros toţi la noi.”

• El şi fraţii săi nu merg regulat la şcoală. Dacă sunt atacaţi din exterior, îşi inventează boli. Tatăl în special este atacat fiindcă bea prea mult. Toată familia e de părere că fiecare poate să facă ce vrea între cei patru pereţi ai săi. Pentru familie, băutura tatălui nu pare să fie o problemă.

Amprenta lăsată de complexul matern este consecinţa nu doar a relaţiei cu mama, ci cu întreg „câmpul matern”[46], cu tot ceea ce este resimţit ca matern. Mama este descrisă aici ca aceea care, asistată de bunică, se îngrijeşte în special de hrană. Atmosfera din bucătărie e descrisă ca şi cum ar fi vorba de un alt pântec matern, în care eşti apărat, permanent hrănit, în care te simţi bine. Tatăl face parte „cumva” de-acolo, nu pare să existe foarte real, absenţa lui alcoolică e îngăduită cu blândeţe. Cel puţin aşa se văd lucrurile în amintirea lui Balthasar. Familia este unită împotriva lumii celei rele care ridică pretenţii pe care ea, familia, nu le poate satisface. Agresiunea este îndreptată spre exterior, agresiunea care ar putea duce şi la despărţirile necesare şi ar face posibilă ieşirea din atmosfera complexului matern.

Întreaga familie poartă amprenta unui complex matern iniţial pozitiv, evocat de mame ce se îngrijesc foarte senzorial de bună starea trupească a rudelor. Se pare că a existat o mare apropiere vegetativă între diferitele persoane din familie, o mare disponibilitate de acceptare şi din partea copiilor. La întrebarea dacă îşi aminteşte de o propoziţie a mamei care să fi exprimat o interdicţie, îşi aminteşte, după o lungă reflecţie, de aceasta: „Plecarea este un păcat”. Fraţii au rezolvat această problemă aducându-şi prietenele şi prietenii acasă, în bucătărie. Ei voiau să aibă relaţii sexuale, ceea ce la sfârşitul anilor 1940 şi 1950 însemna căsătorii timpurii. Dar din acest motiv nu plecau de-acasă, continuau să locuiască la părinţi şi la fraţi. Din când în când, o noră sau un ginere îşi impunea dorinţa de delimitare.

Mama a murit la 65 de ani. Balthasar avea pe-atunci 35. Criza amintită de el avea în mod sigur o legătură şi cu moartea mamei.

La început crezuse că nu va putea să facă faţă pierderii mamei. O compătimea şi pentru că primise atât de puţin de la viaţă. Apoi s-a gândit că soţul ei fusese „un eşec”, dar că fiii îi răscumpăraseră cumva toate astea.

A constatat, puţin uimit, dar foarte bucuros, că una dintre surori a reuşit să restabilească aceeaşi atmosferă ca a mamei. Ceea ce l-a consolat. Faptul că a izbutit să-şi transfere atât de uşor complexul matern asupra surorii sale ar putea sugera că relaţia lui cu mama a fost mai puţin personală şi mai mult de ordinul apartenenţei la atmosfera maternă, care i-a oferit atâta protecţie şi siguranţă, o atmosferă a nediferenţierii.

Orice protecţie determină şi o strâmtorare. Dacă un copil devine conştient de strâmtorare, atunci se instalează în mod normal o dezvoltare în direcţia unei autonomii sporite. Acest lucru nu prea s-a întâmplat cu Balthasar, ceea ce este o caracteristică de familie dacă ne gândim că nici măcar sexualitatea şi căsătoria nu i-au determinat pe fraţii săi să plece din casa părintească.

Dar tocmai aici e problema: plecarea este un păcat. Din acest motiv nu s-a putut produce, între altele, nici desprinderea la timp de complexul matern.

Prin această propoziţie se abordează o zonă complexuală în sens mai restrâns în interiorul complexului matern, dar care va fi fost foarte semnificativă pentru acesta. Propoziţia — şi, firește, amintirile, asociaţiile şi sentimentele aferente — va fi fost legată de problematica centrală a acestui complex matern.

Cum trăieşte Balthasar astăzi această propoziţie complexuală, în ce contexte de viaţă apare şi ce semnificaţie are? Efectul complexelor se găsește în relaţiile actuale, în proiecţii, în vise şi în fantasme.

Balthasar povestea că se simţea întotdeauna foarte jignit dacă vreunul dintre invitaţii săi pleca prea devreme acasă. La întrebarea mea ce înţelege prin „prea devreme”, a spus că „prea devreme înseamnă înainte de a se termina”. Am întrebat apoi dacă nu ar fi posibil ca pentru alţi oameni ceva să se „termine” mai devreme decât pentru el. M-a privit uimit şi a considerat

întrebarea mea absurdă. El interpreta situaţia în care oamenii plecau, fără ca el să le îngăduie, în sensul complexului: reacţiona ca şi cum ar fi fost într-adevăr părăsit într-un mod sfâşietor din punct de vedere existenţial. Situaţie în care se identifica cu rolul pe care mama lui îl asuma de fiecare dată.

Ce se petrece în el în această situaţie complexuală? Dacă, invitându-i la el, oamenii pleacă mai devreme acasă, atunci se gândeşte pentru început că a făcut vreo greşeală. Toată buna sa dispoziţie dispare. Se simte părăsit şi urâţit de aceşti oameni care l-au părăsit. Se simte rău şi ziua următoare, nu poate lucra, reflectează la ce anume a greşit. Se salvează apoi cu declaraţii precum: „Acestor oameni le lipseşte cultura vieţii, n-au o cultură a sărbătorii, nu se pot bucura...” etc. Şi în devalorizările de care uzează spre a-şi stabiliza sentimentul stimei de sine se simte atmosfera complexuală iniţială. El are cultura vieţii, are cultura sărbătorii.

O altă posibilitate de a se resemna cu această situaţie este aceea de a bea, de a fi beat toată ziua, apoi depresiv. Ceea ce este o reacţie complexuală la o presupusă părăsire. El reacţionează cu sentimentul că a fost în mod absolut inadmisibil părăsit; mai mult, că a fost trădat.

O altă reacţie complexuală: dacă merge împreună cu alţi oameni undeva, e atent ca nimeni să „nu se piardă”. Îl deranjează dacă prietenii şi prietenele sale intră „nedisciplinat” într-un magazin, dacă apoi se opresc în faţa unei vitrine. După el, trebuie fie să se oprească toţi, fie niciunul. E atent ca toţi să primească la timp ceva de mâncat sau de băut. Ferească Dumnezeu dacă cineva ar vrea să mânânce sau să bea într-un moment nepotrivit! Asta tulbură armonia, tulbură sentimentul vieţii care i s-a întipărit atât de plăcut în bucătăria copilăriei sale. Mai cu seamă îl supără dacă cineva îi arată că el se comportă ca o cloşcă. Ceea ce se întâmplă mereu. Se înfurie, dar trebuie să recunoască faptul că seamănă puţin cu mama lui cloncănitoare. De altfel, pentru el a „cloncăni” denumeşte o calitate.

Este limpede: Balthasar se identifică cu partea maternă a complexului său matern, el îi ţine pe toţi la un loc aşa cum îşi aminteşte că a făcut mama lui. El nu reacţionează asemenea copilului care pe-atunci nu avea voie să plece, ci ca mama care nu a permis să se plece. Atâta timp cât nimeni din preajma sa nu vrea să fie autonom, acest comportament e apreciat ca fiind absolut plăcut: Balthasar e atent, se îngrijeşte de comoditate, de a se mânca la momentul

potrivit. Este foarte grijuliu. Doar reacţia sa complexuală, în sensul că se simte părăsit atunci când cineva îndrăzneşte să refuze această grijă, nu este înţeleasă de majoritatea oamenilor. El nu este absolut deloc conştient că reacţionează complexual. Spune: „Eu fac totul ca oamenii din jurul meu să se simtă bine, iar ei nu apreciază asta şi evident nu rezistă la felul meu bun de a trăi”. Faptul că trebuie să se îngrijească aproape compulsiv de ceilalţi şi că este atât de afectat dacă ei nu-i îngăduie să fie eficient arată că e vorba de o atitudine complexuală, şi nu pur şi simplu de una învăţată de la mamă şi preluată în consecinţă.

Foarte posibil ca acest complex să se manifeste şi în aceea că Balthasar ezită să apară în public cu lucrările lui, că se teme de critică şi nu poate vinde nimic.

În interiorul acestei constelaţii complexuale el se poate identifica cu rolul copilului care nu are voie să plece. Îl marchează faptul că persoanele cu care relaţionează exercită o mare presiune asupra lui. Îşi dă multă osteneală să corespundă reprezentărilor pe care oamenii şi le fac despre felul în care el trebuie să fie. A nu corespunde reprezentărilor lor este pentru el tot o formă de abandon. Deoarece îşi transferă uşor complexul matern asupra altora, trebuie să satisfacă reprezentările multora. Se adaptează mereu, sau crede că se adaptează, fără a fi lăudat pentru asta şi fără a retrăi acea „trăire-înde-noi”, care îi răsplătea în copilărie faptul de a nu pleca. În loc de asta, se abandonează singur în această situaţie, se adaptează acolo unde ar fi nevoie să fie el însuşi în relaţie cu alţii.

”DESPRE VALOAREA ÎNALTĂ A CONVERSAȚIEI”

COMPLEXUL MATERN INIȚIAL POZITIV ÎN PROCESUL TERAPEUTIC

La început, Balthasar şi-a dorit analize de câte o zi, nu limitarea la câte o oră, ci mult timp în care să se poată desfăşura. Se simte aici tema abundenţei, legată de complexul matern iniţial pozitiv. În consecinţă, declara la începutul fiecărei ore că vrea să vorbească despre toate, dar că îi rămâne prea puţin timp. Sub impresia că nu are destul timp, nu alegea adesea nicio temă, mă privea apoi plin de aşteptare, ca şi cum ar spune: desemnaţi dumneavoastră tema! Numai să fie foarte interesantă. Dacă îi arătam interes, atunci devenea brusc foarte vioi şi reuşea să ilustreze pentru mine „valoarea înaltă a conversaţiei". Probabil că îşi despăgubise mama, eventual şi bunica, pentru interesul pe care i-l arătau, ilustrând pentru ele valoarea înaltă a conversaţiei. Mă necăjeam mereu fiindcă ori spunea practic foarte puţin prin multe cuvinte şi cu un dar uimitor de narare, ori anunţa o problemă în stil telegrafic. Dacă îi ceream mai multe informaţii sau o exprimare mai exactă a sentimentelor sale, răspundea: „De ce să vă dau mai multe informaţii, doar dumneavoastră înţelegeţi fără cuvinte". Aici se constela în relaţia analitică un stil de comunicare care fusese predominant în familia sa originară. Acolo fie se povesteau foarte distractiv istorii lungi, care însă nu aveau neapărat o mare valoare informativă, fie se aşteptau ca toţi să înţeleagă „fără cuvinte".

Din reacţia mea afectivă, din contratransferul meu, am dedus că acest stil de comunicare declanşase în băiat o mare nesiguranţă, iar aceasta provocase chiar furie. Sentimentul de nesiguranţă, spaima şi furia aferente fuseseră refulate, compensate de simţământul de apartenenţă. Ocazional a spus că nu vrea să lucreze analitic, să-i povestesc ceva care să-l inspire, iar la sfârşit să-i dau câteva sfaturi bune pentru noua lui relaţie. În aceste împrejurări transfera bucătăria mamei asupra situaţiei analitice: să ne înţelegem bine unul cu altul, iar la sfârşit să-i dau câteva sfaturi. La întrebarea mea prudentă privind legăturile dintre bucătăria mamei şi situaţia actuală s-a dovedit raţional, dar nu a văzut de ce ar trebui să se schimbe, căci inspiraţia ar fi o valoare foarte înaltă. Ceea ce din perspectiva unui om cu un complex matern iniţial pozitiv este corect. În această situaţie, el era în poziţia unui copil aflat în interiorul complexului său fundamental. Crezând că reflectam prea mult la răspunsurile pe care trebuia să i le dau, mă întreba dacă nu mai ţineam la el. A fi abandonat însemna şi a pierde iubirea cuiva.

Visele îl interesau în special prin conţinutul lor utopic. Pe cele care semnalizau desluşit că trebuia să-şi asume răspundera pentru anumite

domenii ale vieţii sale le considerea mai degrabă „didactice”. Se minuna că inconştientul său poate fi în genere atât de didactic. Două teme onirice apăreau mereu: „Tot ce aş putea să fac nu vreau să fac. Mă duc cu maşina în oraş, văd un loc de parcare, dar vreau unul mai bun. După care nu mai găsesc niciunul. Trebuie să intru într-o casă, dar nu ştiu exact în care vreau să intru. Brusc totul e închis. Ridic din umeri, plictisit. Astea sunt vise plictisitoare...”

Visele erau însoţite de un sentiment chinuitor. Firește, Balthasar știa că trebuia să se decidă pentru anumite lucruri, chiar dacă locul optim de parcare nu era de găsit şi eventual era vorba să declare optim locul de parcare liber. Dar tema deciziei şi consecutiv răspunderea pentru propria viață au rămas vreme îndelungată blocate din cauza fixării lui Balthasar în complexul matern.

Cea de-a doua temă era claustrofobia: „Urc cu liftul. Se opreşte undeva, dar uşile nu se deschid. Sunt speriat că n-o să mai am aer. Mă trezesc.” Aceste vise erau însoţite de frica de moarte. Un alt vis înrudit cu acestea şi care explică şi visele cu liftul este următorul: „Mama stă pe pieptul meu, e frumoasă, moale şi caldă. N-am aer, dar încă mai merge.”

Mama din vis nu semăna cu mama reală, era pur şi simplu „mama”, desigur reprezentanta complexului său matern. Acesta îl sufoca, dar încă mai mergea. Şi a se reţine: era moale şi cald. A pleca în această situaţie era imposibil şi nici vital nu era.

”SĂ FII TRĂDAT - ACEASTĂ DURERE ÎNSPĂIMÂNTĂTOARE”

CUM SE MANIFESTĂ COMPLEXUL MATERN INIȚIAL POZITIV ÎN PLANUL RELAȚIEI PERSONALE

De fapt nu s-a angajat niciodată cu adevărat într-o relaţie. Era tot timpul pe fugă. O posibilă explicaţie curentă este aceea că bărbatul cu un complex matern iniţial pozitiv este permanent în căutarea zeiţei-mame[47], motiv pentru care nicio femeie muritoare nu îi e suficientă. O altă motivaţie o văd în aceea că oamenii cu un complex matern iniţial pozitiv au mari dificultăţi în a se despărţi. Despărţirile distrug sentimentul vital al apartenenţei şi pretind ca omul să se reorganizeze pornind de la Sinele propriu. Ceea ce însă ar însemna că ar fi trebuit să urmeze o evoluţie prin ieşirea din complexul matern, să urmeze un Sine suficient de dezvoltat. În cazul lui Balthasar era limpede că până şi trăiri ale unor despărţiri neînsemnate îi creau o stare de spirit depresivă şi îi prejudiciau masiv sentimentul stimei de sine.

Negreşit că şi sfiala lui de a intra în legătură cu alţi oameni are o istorie. La vârsta de nouăsprezece ani avusese o primă relaţie cu o fată. Din punctul lui de vedere relaţia era foarte romantică, foarte senzuală. El avea multe fantasme sexuale care îl apăsau şi îl însufleţeau deopotrivă. Spre a transpune în realitate aceste fantasme voia să se însoare şi, neavând nicio profesie, să locuiască în continuare la părinţi, pe modelul unora dintre fraţii săi. Prietena nu era favorabilă acestei idei şi i-a spus limpede că nu familia i-o iubeşte, ci pe îl iubeşte. Curând fata a început să resimtă relaţia ca fiind prea stingheritoare, se plângea că „o devorează”, iar odată i-a zis „găluşcă” — era pe-atunci cam corpolent. Acest cuvânt nu i l-a iertat niciodată. A considerat observaţia ei ca fiind o felonie şi o trădare şi s-a simţit distrus.

Sentimentele de dragoste şi fantasmele sexuale aferente sunt stimuli naturali de dezvoltare care îi ajută Eului să se elibereze de legătura cu complexul matern şi patern. Prin faptul că dragostea însufleţeşte imagini noi în psihic, vechile imagini influente trec pentru o vreme în fundal; de aceea se pot dezvolta noi aspecte ale personalităţii, legate de noi emoţii şi de noi moduri de comportare.[48] Nici trădarea nu ar fi trebuit să aibă urmări atât de catastrofale. Sentimentul de a fi trădat este unul important în procesul de individuaţie. Atunci când ne simţim trădaţi de tată sau de mamă, ne trezim izolaţi. Este o trăire dureroasă a singurătăţii în locul conţinerii noastre de către o comunitate umană, dar este şi o situaţie în care ne putem simţi pe noi înşine ca indivizi.[49] Evident, Balthasar a trăit în relaţia cu tânăra femeie pentru prima oară situaţia de a fi trădat, în consecinţă nu i-a mai rămas decât despărţirea. A stat apoi supărat şi îmbufnat doi ani şi a scris poezii. Îşi mai

putea aminti o poezie al cărei titlu era „Fetele sunt ca sepiile”. Peste doi ani a cunoscut un bărbat de care s-a îndrăgostit puţin, dar cu care n-a vrut să se mai angajeze. „N-am vrut să mai risc această durere înspăimântătoare”.

Tipic pentru complexul matern iniţial pozitiv al unui bărbat este aşteptarea ca viaţa şi lumea să fie ca o mamă atotdăruitoare care să hrănească, să admire, să ştie ce e bine. Deoarece, având o astfel de aşteptare, oamenii cu această atmosferă complexuală se apropie de ceilalţi conştienţi de sine, convinşi că ei reprezintă o îmbogăţire a vieţii, ceilalţi le răspund de regulă mai prietenos, mai dăruitor, mai călduros decât de obicei. Propria persoană şi viaţa ca atare alcătuiesc o unitate, de aceea totul este posibil. Din acest motiv este şi dificil a trebui să jertfeşti ceva, când de fapt crezi că poţi să ai totul. În consecinţă, problematica rezidă în aceea că aceşti oameni sunt în căutarea unui partener sau a unei partenere în stare să împlinească toate dorinţele. Ei au întotdeauna o oarecare grijă legată de faptul că actualul partener sau actuala parteneră ar putea să-l împiedice să găsească într-adevăr cel mai bun partener, respectiv cea mai bună parteneră. Lucrul acesta creează neliniște şi nesiguranţă în domeniul relaţiilor personale. Pe deasupra, deoarece nu se pune problema dezvoltării puterii de decizie atâta timp cât complexul Eului se identifică cu complexul matern, aceşti oameni sunt mai degrabă aleşi, decât aleg.

Un alt motiv pentru care relaţiile lui Balthasar nu durau era dorinţa lui, în mare măsură inconştientă, de a fi iubit şi suportat necondiţionat, fără ca în mod necesar să ofere şi el acelaşi lucru sau ceva asemănător. Acest comportament, desemnat de unii parteneri masculini ai lui ca exclusiv „copilăresc” — ceea ce îl revolta pe Balthasar —, este şi urmarea complexului matern iniţial pozitiv: trebuie pur şi simplu să savurezi dragostea care te inundă abundent, chiar nemăsurat. Acest lucru reprezintă partea bună. Cealaltă parte, problematică, este că dragostea unilaterală se stinge atunci când acelaşi partener se lasă mereu răsfăţat, situându-se pe o poziţie infantilă.

E limpede: acest complex matern iniţial pozitiv devenise pentru Balthasar o închisoare, ceea ce se manifesta şi în vise. Metaforic văzând lucrurile, el lasă impresia că trăieşte în pântecul matern, ce-i drept lărgit, absolut comod, care însă îşi pierde din atractivitate deoarece nu poate sau nu trebuie să fie părăsit.

De mamă ţine nu doar faptul că lasă copilul să crească în uter, ci şi că îl expulzează la timpul cuvenit. Această expulzare la timp este şi o mişcare

arhifeminină în sensul vieții. O mamă bună ar conferi sentimentul vital al conținerii, hrănirii, protejării, dar și al expulzării la momentul potrivit. Tema expulzării în propria viață, în propria responsabilitate, lipsește în cazul acestui complex matern inițial pozitiv, de aceea la o vârstă mai târzie se transformă într-un complex matern negativ. Mama vieții din complexul matern care răspunde de posibilitatea de a trăi, savura, aștepta plinătatea vieții — pe toate planurile —, care transmite sentimentul vital că viața e bogată, că suntem purtați de ea devine o mamă care protejează aproape „teribil”. Abundența nu poate fi folosită și se transformă într-o risipire aproape insuportabilă a propriilor forțe, iar savurarea într-o capcană, căci nu se face altceva decât să se savureze, iar sentimentul de a fi purtat se răstoarnă în sentimentul de a fi prizonier.

Cu alte cuvinte: dacă expulzarea din „paradisul matern” nu este trăită ca ceva, ce-i drept, dureros, dar care determină o nouă deschidere, mijlocind trăirea propriei vieți, și dacă aferent sunt evitate despărțirile, atunci moartea nu este recunoscută ca realitate, iar ca urmare viața devine ca moartă. Dacă e să formulăm un țel terapeutic vast pentru Balthasar, atunci acesta ar fi: Balthasar trebuie să se nască. Mă refer la propoziția lui Erich Fromm: „Cei mai mulți oameni mor înainte de a se naște pe deplin.”[50]

Acest țel poate fi atins dacă Balthasar intră într-o relație analitică. Este ceea ce a încercat, momentul era potrivit. Țelul vast poate fi atins prin prelucrarea diferitelor constelații complexuale.[51] Este, desigur, de maximă importanță a formula și ridica în conștiință valorile care zac în orice constelație complexuală. Ar fi de negândit să se lucreze cu acest bărbat fără a împărți cu el ocazional utopii minunate, fără a asculta ocazional istorii inspirate și inspiratoare.

46 O expresie a lui Peter Haerlin, 1987.

47 Von Franz, 1970.

48 Kast, în Pflüger, 1988, p. 34.

49 Hillmann, 1979, pp. 81 și urm.

50 Fromm, 1959, p. 406, § 53.

51 Pentru tehnica lucrului legat de complexe şi cu complexele, vezi Kast, 1990, pp. 179 şi urm.

„POȚI SĂ SUPORȚI APROAPE ORICE ÎN VIAȚĂ DACĂ AI MÂNCAT BINE”

COMPLEXUL MATERN INIȚIAL POZITIV LA FEMEI

Balthasar avea o soră asupra căreia putea să transfere uşor complexul matern. Povestea adesea despre această soră şi am cunoscut-o ceva mai bine când a fost necesar să se caute pentru ea un terapeut sau o terapeută. S-a ivit astfel posibilitatea de a se compara complexul matern iniţial pozitiv evocat de aceeaşi mamă, cu acelaşi tată şi cam în acelaşi spaţiu matern. Sora lui Balthasar e cu trei ani mai mare decât el.

În timpul terapiei, Balthasar se întreba şi mă întreba mereu de ce surorii lui îi este mult mai uşor decât lui. Doar crescuseră în aceeaşi bucătărie, doar aveau aceeaşi structură complexuală! Lucrul acesta nu este neapărat aşa; se poate imagina că sora ar fi avut o relaţie multiplu amprentatoare cu bunica, o relaţie cu tatăl diferită de aceea a lui Balthasar. Faptul că Balthasar a putut să transfere atât de uşor complexul său matern asupra surorii sale face verosimilă ipoteza că ea avea amprente comparabile. Ei îi era mai uşor, după spusele lui Balthasar, fiindcă era clar mai mulţumită, avea o familie cu un soţ şi cinci copii, nu avea depresii şi nici căderi alcoolice. Ipoteza lui era că femeilor le este mai uşor dacă nu se dezvoltă pornind de la un complex matern iniţial pozitiv.

Nu este singurul care îmbrăţişează o astfel de ipoteză. În acest context sunt de amintit teoriile lui Nancy Chodorow[52], care reflectează asupra dezvoltării identitare la femeie şi la bărbat. Ideea ei de bază este că fata, identificându-se cu mama, îşi pune deja temeliile propriei identităţi, în vreme ce băiatul trebuie să-şi dezvolte identitatea împotrivindu-se mamei. El trebuie să se

delimiteze de mamă, să se despartă de ea, să i se opună spre a putea să se identifice ca bărbat. Nancy Chodorow e de părere, de asemenea, că şi importanţa mare a rivalităţii dintre bărbaţi se leagă de căutarea şi obţinerea identităţii. Raportat la complexul matern iniţial pozitiv, lucrul acesta ar însemna că bărbatul care nu se poate desprinde la timp suferă de o tulburare de identitate, legată de o slabă coerenţă a Eului şi, în consecinţă, de o predispoziţie accentuată la tulburări psihice pe toate nivelurile. Femeia şi-ar păstra baza identităţii în cazul complexului matern iniţial pozitiv, ar fi deci substanţial mai puţin prejudiciată în trăirea ei identitară. Ea ar rămâne negreşit dependentă de mamă, deci imatură.

”UNDE RĂMÂNE RECUNOȘTINȚA?”

BARBARA

Deoarece avea o criză depresivă, sora lui Balthasar, pe care o numesc Barbara, a căutat un terapeut versat atât în analiză, cât şi în terapie fizică, atât în terapie comportamentală, cât şi în domeniul terapiilor spirituale. Această dorinţă nu chiar modestă a fost formulată ca ceva de la sine înţeles. L-am rugat pe Balthasar să-mi povestească ceva despre sora lui.

Viaţa familiei Barbarei se desfăşoară într-o bucătărie, dar au o casă mare. Atmosfera e comparabilă cu aceea care domnise în bucătăria mamei, dar totul e mult mai ordonat şi mai curat. Barbarei îi place să gătească şi gătește bine, e cam plinuță, dar asta n-a deranjat-o niciodată, acum suferă brusc de corpolenţa ei. Ceilalţi fraţi vin des în vizită la ea, e locul une se întâlnesc toţi. De Crăciun, în această bucătărie, gândită de fapt pentru zece persoane, pot să încapă fără probleme patruzeci de oameni. Atunci e „arhiplăcut”, înghesuit şi foarte tihnit. Asta îi place şi bărbatului Barbarei, el fiind şi altminteri un om de viaţă, mai degrabă un bărbat liniştit, dar din când în când luând cu autoritate decizii. Este grădinar, foarte mulţumit de îndeletnicirea sa. Ceea ce

îl minunează pe Balthasar, care nu ajunge din punct de vedere profesional să „stea pe picioarele lui”.

Barbara pare total dependentă de soţul ei. Propoziţii precum „Trebuie să-l întrebăm mai înainte pe tata”, „Aranjează tata asta”, „Aşteptaţi până vine tata” par să fie frecvent rostite. Dacă i se adresează soţului ei cu „tată”, lucrul acesta exprimă faptul că ea se consideră pe sine fiică şi astfel se plasează pe aceeaşi treaptă cu copiii ei.

Depresia i s-a declanşat atunci când copiii s-au desprins toţi deodată şi cumva pripit şi şi-au luat împreună o locuinţă. Exodul a fost determinat de faptul că tatăl i-a spus fiului său de 24 de ani că la această vârstă nu se mai stă cu părinţii. Intervenţia nemaipomenită a făcut ca toţi copiii — cu excepţia celui mai mic — să plece şi să-şi întemeieze o gospodărie în comunitate frăţească. Balthasar spune despre aceşti copii că au toţi înzestrări interesante, dar şi o anumită ticăloşie. El nu încuviinţează faptul că au plecat toţi. Intervenţia cumnatului lui o poate înţelege intelectualmente, dar ar fi trebuit să fie făcută „mai cu fineţe şi ceva mai târziu”.

Interesant este că aceşti tineri, constituind o comunitate fraternă, pot, evident, să restaureze în suficientă măsură atmosferă complexuală pozitiv maternă încât să părăsească bucătăria casei. Ce-i drept, tatăl fusese obligat să-i someze în acest sens.

Barbara a reacţionat la această mutare cu o indispoziţie depresivă grea. Nu mai poate dormi bine; nu adoarme, se trezeşte devreme, este total epuizată, nu se poate scula. Spune că viaţa nu are niciun sens, totul este atât de gol şi de pustiu. Regretă că nu mai are un adevărat „prâslea” care să poată fi într-adevăr răsfăţat.

Barbara pare să se identifice cu mama ei: are tot atâţia copii pe cât avusese şi mama ei, se străduieşte să creeze în bucătărie o atmosferă comparabilă. Cu asta o femeie poate să trăiască perfect, admiţând că are o reprezentare similară cu aceea a mamei ei despre viaţa femeii. De aceea fratele o şi poate invidia. Faptul că a reacţionat atât de puternic la despărţirea de copiii ei adolescenţi ar putea să arate că s-a identificat în mare măsură cu partea maternă din complexul ei matern iniţial pozitiv şi că acum ar fi timpul să iasă din el şi să se dezvolte mai departe. Ea nu s-a identificat cu rolul mamei ei ca

soție. Dacă mama ei se căsătorise cu un bărbat care avea o problemă cu alcoolul, Barbara se unise cu un tată-soț cu purtări materne. Ea își trăise prea puțin tatăl din unghi patern, acum izbutise să se mărite cu un bărbat care se descurca bine cu elementul feminin. Chiar dacă el este poate puțin idealizat de cumnatul său, e totuși un om care își câștigă existența cultivând natura. A sprijini natura să crească are ceva matern. Dar el se îngrijește și de structuri ordonatoare: în grădină sau bucătărie. Nu-i sperie pe ceilalți pretinzând un exces de structură, potolește situația, insistând asupra unei structuri minimale. Se impune ipoteza că acest bărbat poartă amprenta unui complex patern și matern foarte bine echilibrat, cu o predilecție clară pentru o atmosferă matern complexuală pozitivă, care nu-l sperie.

Barbara a fost deci în stare să-și găsească un partener care îi putea suporta sistemul complexual, pe care concomitent îl și completa. Ce-i drept, Barbara nu era, după spusele lui Balthasar, simplă ca mama lor: copiii trebuiau să se comporte autonom și, totodată, să se țină de fustele ei. Aceasta ca reacție la faptul că, după părerea ei, mama lor le diminuase prea mult autonomia. Totuși, ea îi semăna. Și pentru ea alimentația era foarte importantă. Principiile ei erau: „Poți să suporți aproape orice în viață dacă ai mâncat bine.” Sau: „Mai întâi trebuie să pui o temelie bună.” Prin asta înțelegea că o masă bună era premisa pentru orice altceva. Și ea se pricepe, ca și mama ei, să creeze în jur o atmosferă erotică, senzuală, senzorială. Și ea se desparte greu. Depresia ei, după plecarea precipitată a copiilor — precipitată căci, prea mult amânată, s-a produs brusc —, ar putea să sugereze, chiar dacă ceva mai voalat decât în cazul mamei sale, că și în sistemul ei „plecarea este un păcat”.

Reacția depresivă e ușor de înțeles: până în acest moment, Barbara își luase identitatea în mare măsură din identificarea cu complexul matern inițial pozitiv, raportat la identificarea cu rolul matern. Ea trăise aproape o formă arhetipală a maternalității. Își va fi interogat precis din când în când propria identitate, dincolo de îndeplinirea rolului acesteia, dar evident nu cu o urgență inexorabilă. Acum însă își interoghează neîntârziat Sineitatea. Depresia îi pretinde exteriorizarea Sineității. Se plânge că a îndesat „o viață întreagă” în râturi înfometate și care e recunoștința? Pur și simplu au părăsit-o. Aceste propoziții sunt tipice pentru un om cu structură depresivă. Cu toate astea, ea nu are sentimentul vital de a fi încarcerată, nu se simte prizonieră; are sentimentul de a fi ajuns la un „punct zero” și de a trebui să o ia de la capăt.

Trebuie să înceteze să fie mamă. Trebuie să-şi refacă relaţia cu soţul ei. Acesta îi spusese, atunci când îl certase prudent din pricina observaţiei pe care i-o făcuse fiului lor mai mare, că vrea să se bucure de viaţă doar cu ea şi să trăiască împreună fără copii. Din partea lui există deslușit nevoia de a fi și partener, nu doar tată.

Dacă e să facem o comparaţie între frate şi soră, izbește faptul că Barbara a dus într-adevăr o viaţă substanţial mai satisfăcătoare decât Balthasar. Ce-i drept, nici ea nu și-a trăit multe din înzestrări, dar s-a decis, ca să spun așa, pentru „destinul natural”.

”CUMVA O SĂ MEARGĂ MAI DEPARTE”

AGNES

O femeie în vârstă de 40 de ani vine la terapie deoarece bărbatul ei vrea să se despartă de ea. Încă mai este căsătorită, cam de vreo opt ani are un prieten. Soţul ei a crezut multă vreme că e vorba de o prietenie platonică. Descoperind că a fost în eroare, vrea să se despartă de soție. Au doi copii. Femeia, o numesc Agnes, are studii universitare și lucrează în domeniul de activitate pentru care s-a pregătit.

Agnes este îmbrăcată copilăros. Oriunde poate agăța o fundiță, o agață. Vorbește cu o voce cântătoare care amintește cumva de aceea a unei fetițe. Folosește, ce-i drept, un dialect care are în sine ceva cântat, dar totuși modulația ei izbește. Astfel, efectul pe care îl produce este de fetiță răsfățată, puțin capricioasă, prietenoasă și tandră. Lasă impresia unui copil bun, ușor de uimit. Povestește cu ochii larg deschiși și temători că soțul ei are izbucniri de ură. Nu poate înțelege asta, ea nu vrea decât să fie bine, doar nu face nimănui niciun rău, de ce deodată această ură?

Soțul ei are mai degrabă ceva matern și constrângător. Îi spune mereu „copilul meu fermecător”. Mai înainte găsise că acest hipocoristic este atrăgător, între timp îl consideră depășit.

Bărbatul pe care l-a întâlnit cu nouă ani în urmă și cu care întreține de-atunci o relație o percepe ca pe o femeie, nu atât ca pe un copil. Și el este foarte empatic, dar se poartă mai puțin matern, are o atitudine mai camaraderească, o provoacă mai mult. Nu vrea să renunțe la niciunul din cei doi bărbați, îi iubește pe amândoi, iar ei nu se deranjează unul pe altul. Mai sunt și prietenii în vârstă ai răposatei ei mame, cu care de asemenea cultivă relații strânse și care-i fac multă plăcere. Are și o foarte bună prietenă cu care petrece mult timp și care ocupă în viața ei un loc important. Investește mult timp și multă energie în relațiile pe care le are. De asemenea, este foarte amatoare de plăcere, dar savurează mai degrabă relațiile și stimulările care-i vin din direcția relațiilor, decât mâncarea. Nu înțelege de ce ar trebui să excludă ceva din cadrul relațiilor ei. Doar bărbatul ei de părere că așa nu merge. Dar nu vede niciun motiv să ia vreo decizie, ea oricum ia foarte rar decizii, și atunci doar în profesie, când acest lucru e inevitabil. Bărbatul ei o critică uneori din cauza asta și atunci e întotdeauna supărat.

După îndelungi discuții, a părăsit-o. Acum este întru câtva mirată de faptul că s-a pomenit dintr-odată singură cu ambii copii. E uimită și de natura sarcinilor care îi revin acum, când trebuie să facă totul singură. Constată că umblă destul de generos cu banii, dar banii trebuie, nu-i așa, să circule, doar astfel aduc cel mai mare folos. Până acum, ce-i drept, doar bărbatul ei știa cât câștiga. Ea uita mereu. Constată că nu e în stare să facă educație. Spune despre sine că este, de fapt, ca un al treilea copil care acum trebuie să se îngrijească de alți doi, dar adaugă: „Cumva o să meargă bine”. Ascultând-o, încep să-mi fac griji legat de tot felul de lucruri, dar ea este atât de convinsă că o să meargă bine, încât izbutește să mă convingă și pe mine.

Agnes se interesează de artă. Arta plastică și literatura o însuflețesc. E în stare să povestească îndelung și entuziast despre opere de artă, leagă regulat imaginile ei onirice de imagini plastice și este fericită când vede că ele se corelează cu tablouri pictate de artiști. Vede în asta o corelație și o mișcare interioară între toate și tot ce există pe lume. Se simte ca o parte a unui mare întreg și se interesează de felul în care ea, care întruchipează partea,

acţionează asupra marelui întreg. Este o foarte bună visătoare şi îşi poate înţelege şi descrie uşor lumea de reprezentări. E aproape de inconştient, de asemenea foarte sensibilă în raporturile cu oamenii şi interesată de lucrurile spirituale. Răspândeşte o ambianţă care vrea să spună: viaţa este aici ca s-o apuci. Toate există din belşug. Nici nu e înţelept să ne străduim atâta, căci am putea atunci să nu observăm că lucrurile vin spre noi.

Nici ea nu vrea să renunţe la nimic, nu vrea să ia o decizie, vrea să se bucure de plăcerile vieţii. Ea proiectează acea bună „magna mater" asupra lumii şi a vieţii şi este foarte uimită dacă oamenii nu se comportă corespunzător aşteptării ei complexuale. Şi-a păstrat o candoare remarcabilă pentru vârsta ei şi uneori mă întreb dacă a trăit realmente pe lumea asta. Nu gândeşte niciodată ceva rău, nu vrea niciodată nimic rău, nu are nicio umbră, adică ştie uimitor de puţin despre umbra ei.

Se supără uneori că alţii încearcă să-o „tuteleze". Este tutelată, firește, deoarece se lasă răsfăţată, iar de răsfăţ se leagă de cele mai multe ori şi anumite prescripţii. Dar nu abordează problema. Munca ei profesională este pentru ea neproblematică. Lucrează de treisprezece ani în acelaşi loc şi consideră că munca pe care o face este interesantă.

Cum a ajuns ceea ce este? S-a căsătorit la 25 de ani, mama ei aşteptase ca lucrurile să se petreacă astfel. Găsise ceea ce îi era necesar, un bărbat cu comportament matern, capabil şi să pună ordine în viaţa ei. El lua întotdeauna toate deciziile. Apoi a apărut prietenul ei: a găsit în viaţă mai mult decât îi trebuie. Văzută din afară, această relaţie are un sens: dacă lângă soţ este încă în poziţia fiicei, soţul fiindu-i evident un tată cu comportament matern, alături de prieten este o parteneră. Această prietenie ar putea să arate că totuşi a depăşit întru câtva complexul matern şi pe cel patern. Acum s-ar zice că a venit timpul să se decidă pentru ceva sau împotriva a ceva. Faptul că nu mai poate evita o situaţie decizională o face să se simtă neajutorată. „Trebuie să fiu atentă să nu cad într-o gaură." Spre a evita căderea într-o gaură, se duce la conferinţe, la expoziţii de artă, se întâlneşte cu oameni despre care ştie că poate să întreţină cu ei conversaţii stimulative, inspiratoare. Şi ea ar putea să devină depresivă în această situaţie, să cadă într-o gaură, prin care înţelege o stare de plictiseală şi de a-nu-mai-şti cum să domini viaţa, dar şi o stare în care şi-ar putea pierde încrederea în viaţă. Dar nu cade într-o gaură, se poate

lăsa inspirată, după care se simte din nou însufleţită şi bine.

”ATÂTA TIMP CÂT EȘTI CEA MICĂ”

GENEZA ACESTEI AMPRENTE COMPLEXUALE

Părinţii lui Agnes s-au despărţit când ea avea patru ani. Ca urmare, tatăl a devenit neimportant şi a murit de timpuriu. Agnes nu a trăit conştient moartea tatălui. Îşi aminteşte de convieţuirea cu mama care o ocrotea cu dragoste, care era tandră şi o răsfăţa. Primea totul de la mamă, era bine hrănită material şi spiritual. Mama avea prieteni, fata nu se simţise exclusă. Acum, gândindu-se în urmă, crede că, dacă cei doi s-ar fi iubit, ea ar fi fost exclusă, dar nu observase în niciun caz asta. Dacă la grădiniţă copiii vorbeau de tatăl lor şi i se adresau în legătură cu tatăl ei absent, răspundea de fiecare dată cu mândrie că „avem în schimb prieteni” — un semn clar cât de apropiată era de mama ei.

Îşi aminteşte o scenă: în vârstă de şase–şapte ani stă în poala mamei. Aceasta îi citeşte ceva. Stau foarte aproape una de alta şi Agnes aude bătăile inimii mamei. O întreabă: „Auzi şi tu cum îmi bate inima?” Vede foarte clar în imaginaţie această scenă, poate chiar să simtă încă mirosul trupului mamei şi vede de fiecare dată un con de lumină îndreptat spre ele, ca şi cum ar fi fost luminate de o lampă cu spoturi. Ştie însă că n-au avut niciodată o astfel de lampă, ci doar lămpi normale. Această reprezentare a iluminării trebuie să sublinieze desigur şi să împingă în centru relaţia strânsă dintre ele. Povesteşte apoi că mai stătea în poala mamei când deja era prea mare şi prea grea pentru asta, iar mai târziu o lua ea din când în când pe mamă în poală. Mamei ei îi trecea mereu câte ceva prin minte, era o femeie pe care o interesau foarte multe lucruri, care voia desigur să-şi distreze bine fiica. La rândul ei, fiicei nu i-a trecut niciodată prin minte să pună sub semn de întrebare sau să tulbure programul mamei.

Această mamă murise cu trei ani în urmă. Imediat după dispariția ei, Agnes s-a simțit distrusă, nu pricepea de ce nu murise și ea. Apoi se întâlnise cu mama în vise. Ceea ce îi arătase limpede că mama ei e încă vie, chiar dacă dincolo. Această despărțire tranșantă între lumea de aici și cea de dincolo n-ar fi, după ea, necesară, ar fi semnul unei gândiri patriarhale pe care, în definitiv, ea ca femeie nu voia s-o împărtășească.

Experiența făcută de Agnes e tipică: decedații pot apărea cu mare vivacitate în vise, de cele mai multe ori cumva schimbați, frecvent apar mai tineri. Majoritatea oamenilor interpretează aceste vise ca un indiciu că decedații încă trăiesc cumva și mulți încearcă pentru început să stabilească o relație cu lumea de dincolo. Pe măsură ce procesul de doliu înaintează, devine limpede că acești decedați trebuie să fie interpretați ca figuri interioare.[53]

Agnes a refuzat să gândească astfel. Ea trăia într-o simbioză cu mama moartă din lumea de dincolo. Nici moartea nu aduce o separare. „Morții trăiesc oricum cu noi și din lumea de dincolo mama poate să aibă mai multă grijă de mine.” Jalea după mama moartă s-a actualizat ca problemă gravă în timpul despărțirii de bărbatul ei. Acum, cu ocazia acestei noi despărțiri, tema nu a mai putut fi evitată.

Era greu pentru Agnes să găsească propoziții care să indice o confruntare problematică cu mama. Acestea pur și simplu nu existau. În zona profesională am progresat mai mult. Agnes constată că îi lasă de obicei pe ceilalți să decidă pentru ea. În ultima vreme însă observă că soluțiile pe care colegii și colegele le găsesc pentru ea nu sunt bune, ci sunt mai degrabă în avantajul lor. Mai înainte aveau mai multă grijă de „cea mică”, așa cum era numită tandru ironic în cercul colegilor. Din aceste episoade, am dedus o propoziție complexuală: „Atâta timp cât ești mică îți merge bine.” Această propoziție implică faptul că nu are voie să devină „mare” și finalmente nici să plece. Agnes este fixată în rolul ei de fiică. Chiar atunci când are de-a face cu copiii ei și ar trebui de fapt să preia rolul de mamă, rămâne în rolul fiicei. Lucrurile merg atât de departe, încât fiul ei dispune de ea. Fata ei observă asta și se înfurie, amintindu-i mamei de obligația de a se emancipa.

Dacă propoziția complexuală „atâta timp cât ești cea mică îți merge bine” a fost o propoziție care în tinerețea ei a împiedicat-o să iasă din rolul fiicei, se pune firesc întrebarea cum a perceput mama căsătoria fiicei ei. Nu a fost asta

o plecare? Agnes neagă şi spune ridicând din umeri: „Păi, noi ne-am căsătorit.” Am înţeles că s-a căsătorit cu bărbatul ei, dar ea a spus că se căsătoriseră toţi trei. Relaţia cu mama nu se schimbase nici prin asta, mama şi bărbatul ei s-ar fi înţeles bine. Ea se putea căsători şi rămâne în acelaşi timp fiica mamei sale.

Agnes este o analizandă neobişnuit de prietenoasă. Ea aduce un material foarte interesant, poate să-l proiecteze uşor în viaţa ei zilnică, dar este sensibil mai mult interesată de dimensiunea „eternă” a viselor ei. Ea joacă rolul unei fiice căreia îi place să înveţe şi este foarte stimulatoare. Conştientizez faptul că îmi vine mereu să spun energic: „Acum trebuie totuşi să se întâmple ceva.” Îmi reprim însă această reacţie. Auzind-o, ar face ochii mari. N-ar înţelege elanul meu energetic. Uneori percep în sentimentele mele umbra ei scindată. Atunci îmi e greu să-i accept lumea trandafirie chiar şi în legitimitatea ei, mă cuprinde furia faţă de agresiunea ei pasivă. Pot să-i explic ce a intervenit în relaţia noastră: furia mea ca tendinţă de a o pune lăuntric în mişcare. Înţelege interacţiunea, ar dori să se schimbe, să devină mai hotărâtă, să-şi perceapă furia de dragul vieţii ei, dar şi de hatârul meu.

Facem o terapie a doliului. Încerc să-i aduc din nou în conştiinţă relaţia cu mama şi aceea cu soţul ei şi s-o fac să înţeleagă clar că în cele două cazuri s-a schimbat ceva fundamental. Visele ei ne ajută categoric aici. Există şi vise care se află mai puţin în legătură cu procesul de doliu. Visează frecvent case, de pildă trebuie să-şi caute o casă în care vrea să locuiască. Se decide greu. Ocazional, în aceste case trăiesc femei de vârsta ei, dar care sunt mai „mature” decât ea, pe care nu le cunoaşte, dar pe care ar dori să le cunoască. Aceste străine misterioase şi fascinante sunt părţi fascinante ale animei care-i dau visătoarei un impuls clar spre dezvoltare şi care o desprind de fascinaţia mamei, promiţându-i o altă fascinaţie. Uneori în vise este şi trezită la realitate. Trebuie să-şi caute o casă a ei, un spaţiu vital propriu, şi în acelaşi timp un spaţiu securizant, prilej cu care trebuie să se trezească, să facă loc în psihicul ei părţilor feminine necunoscute şi fascinante, să le cunoască. În cazul acestei femei se vede limpede cum psihicul ei îi vine în întâmpinare cu o modalitate de desprindere de mamă: anima şi animus ne ajută să ne detaşăm de complexele parentale. Situaţie în care lucrul cu amprentele complexuale şi cu constelaţiile complexuale derivate este mai puţin accentuat în cotidian decât este accentuată preluarea unor noi impulsuri din psihic, asociată de cele

mai multe ori cu starea de a-te-lăsa-cuprins de fascinaţii.[54]

PIERDEREA ȘI DESPĂRȚIREA NU SUNT PREVĂZUTE

COMPARAȚIE ÎNTRE EFECTELE CELOR DOUĂ AMPRENTE COMPLEXUALE

Barbara şi Agnes sunt amândouă caracterizate într-un anumit moment al vieţii de o identitate feminină sigură, care le conferă un bun sentiment al stimei de sine şi le dă conştiinţa că se situează „corect” într-o viaţă bogată de care se pot bucura în felul lor. Amândouă au relaţii care le satisfac până în clipa în care despărţirile devin inevitabile, despărţiri de oameni care au însemnat ceva pentru ele. În cazul despărţirilor nu e vorba de faptul că ne desprindem de oameni, ci de faptul că din cauza asta trebuie să ne redefinim identitatea. Trebuie să ne reorganizăm, pornind de la Sinele relaţional din nou spre Sinele individual şi, în consecinţă, să înfăptuim desluşit pasul unei desprinderi nu doar de oamenii de care ne despărţim, ci şi de complexe parentale sau de prescripţii colective de roluri.

Barbara este clar identificată cu poziţia maternă a complexului ei matern iniţial pozitiv, în relaţia cu soţul ei joacă însă rolul fiicei. Deşi Agnes a devenit, „între altele”, mamă, şi-a păstrat totuşi mult mai clar rolul de fiică, aşa ca şi cum aceasta ar fi absolut de la sine înţeles. Alături de rolul matern, ea are domenii de viaţă esenţiale pe care pretinde să le trăiască şi nu acceptă să-i fie luate. Rolul filial lasă deschise mai multe opţiuni decât rolul matern; fără îndoială că mama lui Agnes i-a deschis fetei ei substanţial mai multe domenii de viaţă decât mama Barbarei.

În descrierea animei, literatura de specialitate vorbeşte mereu, cu titlu experimental, de patru tipuri de femei: Eva, Elena, Maria şi Sofia. Firește,

nicio femeie nu poate fi atribuită cu totul unuia din aceste tipuri. Totuşi se poate spune că mama Barbarei va fi fost mai degrabă de tip Eva, mama lui Agnes, va fi avut ceva din Elena, Maria şi Sofia. De asemenea, mama acesteia din urmă a fost mai clar marcată de un complex patern decât mama Barbarei. Ambele femei au tendinţa de a reacţiona la pierderi cu indispoziţii depresive, împrejurare în care Agnes dispune de capacităţi remarcabile de a-şi crea singură o stare de bine. E ca şi cum ar fi transformat pentru sine şi integrat multă maternalitate protectoare din cea pe care a trăit-o cu mama ei. Agnes nu are pur şi simplu aceleaşi interese ca mama ei, ea şi-a cultivat într-o măsură mult mai mare zonele de interes decât a făcut vreodată mama ei. Aceste impulsuri veneau de la mamă şi, întreţesute cu o bună atmosferă maternă, erau garantul pentru restabilirea unei bune atmosfere de viaţă în vremuri rele. Deoarece erau investite complexual, în ele zăcea şi o anumită compulsie, dar una care a avut pentru Agnes un efect mai degrabă favorabil, căci nu i-a cerut nimic din ceea ce nu ar fi corespuns personalităţii ei. Este şi caracteristica mamelor care trezesc un complex maternal pozitiv faptul că ele nu constrâng copilul, cel puţin nu în prima fază a dezvoltării acestuia, la ceva ce nu ar fi sădit în el. Izbitor la Agnes este această scindare crasă a umbrei, care uimeşte cu atât mai mult cu cât ea, ca femeie citită, ştie câte ceva despre complexul umbrei, recunoaşte însă perplexă că nu îşi simte sau îşi simte şi îşi percepe prea puţin umbra. Dar Agnes nu scindează în sensul că finalmente ea ar rămâne cea bună, iar ceilalţi ar fi cei răi. Lucrul acesta rezultă, ce-i drept constrângător, din comportamentul ei în relaţia personală; în atitudinea ei însă, marcată de complexul matern iniţial pozitiv, este blândă şi nu arată că ar vrea răul cuiva, cel puţin nu intenţionat.

52 Chodorow, 1985, pp. 248 şi urm.

53 Kast, 1982, pp. 67 şi urm.

54 Kast, 1993.

A TRĂI ȘI A-I LĂSA PE ALȚII SĂ TRĂIASCĂ

TIPICITATEA COMPLEXELOR MATERNE INIȚIAL POZITIVE

A devenit între timp limpede de ce este atât de dificil să descoperim tipicitatea în aceste complexe materne inițial pozitive. Pe de-o parte, ele au apărut nu doar în legătură cu mama, ci și în confruntarea cu diferite persoane cu rol parental. Chiar și atunci când persoana cu principalul rol parental a fost mama și celelalte persoane cu rol parental care configurează complexul maternal au fost puține la număr, mamele cu respectivele lor constelații complexuale sunt foarte diferite. În cazul mamei lui Balthasar se poate vorbi de o femeie care în mod sigur a purtat și ea amprenta unui complex maternal inițial pozitiv. Știm că mama lui Balthasar punea în centrul activității ei hrănirea, atmosfera plăcută și crearea sentimentului de siguranță. Există alte mame, precum cea a lui Agnes, care induc sentimentul de mare siguranță istorisind povești, iar altele situează în centrul referințelor lor zonele creației. Iar aceste mame izbutesc întotdeauna să producă în diversele domenii de viață care sunt importante pentru ele și sunt expresia amprentei lor complexuale fundamentale acest sentiment-înde-noi, acest sentiment de siguranță. Izbutesc să-i transmită copilului că este interesant și important. Pe această cale îi pot transmite și că viața care-l poartă e bogată, îi pot face trăibilă plenitudinea și vivacitatea ei. În măsura în care au învățat să se descurce cu despărțirile, cu eliberarea, aceste femei vor avea și posibilitatea ca în relațiile cu copiii lor să le dea acestora impulsuri expulzante, legitimate de vârstă. Drept urmare, în acest caz, copiii nu vor avea de-a face doar cu un complex matern inițial pozitiv, ci cu un complex matern pozitiv care permite și o desprindere de fiecare dată la timp.[55]

O altă dificultate de a descoperi tipicitatea în complexul matern inițial pozitiv

constă în aceea că nu doar mamele influenţează formarea complexului matern; există ceva ca un fel de spaţiu matern, un spaţiu vital în care este desfăşurată şi cunoscută maternalitatea. Aici intră animale, plante, mediul ambiant. În orice caz, spaţiul matern este foarte uşor proiectat în spaţiul vital ca atare. Eu cred că complexul matern iniţial pozitiv se formează şi în interacţiune cu natura şi cu lucrurile.[56] De acest spaţiu vital ţin mai mulţi oameni, apoi atmosfera în care creştem, tatăl, fraţii, bunicii sau pur şi simplu oamenii care trăiesc alături de noi. Astfel, Mechthild Papoušek de pildă subliniază faptul că, potrivit metodelor din puericultură, azi cu greu se mai poate deosebi felul în care mama percepe relaţia cu sugarii de felul în care tatăl percepe relaţia cu sugarii. Asemănările în raportul cu sugarii depăşesc diferenţele tipice dintre sexe, care există desigur.[57] De aceea este de presupus că aspecte esenţiale ale câmpului matern sunt ocupate şi de tată.

Tocmai posibilitatea de a cultiva relaţii cu mai multe persoane diferite şi de a edifica diferite faţete ale complexului matern poate să ducă, de pildă, ca un complex matern care în sine acţionează limitativ să nu poată limita întreaga viaţă, ci doar anumite zone. În funcţie de ce structuri complexuale aduc taţii în spaţiul matern, admiţând că ele există, importante devin alte valori şi teme vitale.

Indiferent de amprenta complexuală, există pe deasupra în fiecare om impulsul de a se dezvolta, un impuls spre autonomie. Vom întâlni de aceea oameni cu diagnosticul de complex matern iniţial pozitiv, al căror complex al Eului este totuşi parţial desprins de complexul matern. Cei mai mulţi oameni lucrează cu ei înşişi. Dacă în relaţiile lor se reflectă anumite ciudăţenii, ei încearcă să se schimbe. De aceea aproape că n-o să întâlnim oameni rămaşi în acelaşi loc pe drumul dezvoltării lor din complexul matern iniţial pozitiv, ceea ce complică în plus descrierea tipicităţii. De observat şi că cei mai mulţi oameni sunt nu doar dominaţi de un singur complex, ci că la ei diferitele complexe se întrepătrund şi se relativizează. Ţinând seamă de toate aceste limitări, ce mai este tipicitatea?

Oamenii cu complex matern iniţial pozitiv se conduc după deviza: „A trăi şi a-i lăsa pe alţii să trăiască”, dacă se poate chiar „A te bucura de plăcerile vieţii şi a-i lăsa şi pe alţii să se bucure de ele”. Viaţa e în ordine, ei înşişi sunt în ordine, ba mai mult, ei reprezintă fundamental o îmbogăţire a vieţii. Se

deschid cu încredere către lume, așteaptă binele și adesea culeg numai bine. Ei dezvoltă un soi de arhiîncredere[58] în viață care poate fi și dătătoare de prea multă încredere. „Cumva merge întotdeauna” este ideea principală a oamenilor cu această amprentă complexuală. Încrederea poate deveni și lenevie, o atitudine a pretențiilor de la sine înțelese față de alții. Ei înclină spre a voi să aibă „totul”, spre a voi să se bucure de „tot”, motiv pentru care au și un simț marcat pentru teorii ce focalizează „întregul”. Deoarece câmpul matern și, prin el, complexul matern se formează de la începutul vieții, acesta din urmă cuprinde și epoca preverbală. Chiar dacă se poate transforma trecând prin toate fazele dezvoltării, el se impune totuși în primul rând ca atmosferă vitală la începutul vieții și are astfel, firește, o relație marcată cu propria corporalitate și cu capacitatea persoanei, ca om fizic, de a putea să intre în contact cu corporalitatea altor oameni, ca urmare însă și de a-și deschide intimitatea în fața unui alt om. Un complex matern inițial pozitiv este definit tocmai de faptul că un copil este acceptat și chiar admirat în toată corporalitatea lui, nu doar în aceea plăcut mirositoare. Marcați de experiența faptului că viața se îngrijește de ei ca o „mare mamă”, astfel de oameni au o relație relaxată cu materia. Satisfacerea necesităților lor le este la îndemână și ei se descurcă destul de bine cu materia. Există o apropiere de senzorialitate într-un sens larg, în care această nuanță datorată mamei este de fiecare dată alta. Ar fi prea unilateral să se pună în legătură pur și simplu complexul matern inițial pozitiv cu o oralitate accentuată. Persoanele cu un complex matern inițial pozitiv pot savura, pot savura și oral, dar nu numai.

Mai degrabă apropiați de inconștient și în relație de încredere cu inconștientul sunt de cele mai multe ori oamenii creativi cu mari posibilități creatoare, dar nu întotdeauna realizate. Pot fi și fantaști pur și simplu. În acest caz, oamenii rămân o eternă promisiune. Spre a realiza idei, avem nevoie de capacitate de perseverență, de o formă de agresivitate, de însușirea de a ne jertfi și de toleranță la frustrare. În cazul în care complexul Eului nu se poate emancipa de complexul matern inițial pozitiv, atunci astfel de oameni dezvoltă granițe nesigure ale Eului. Caz în care sunt amenințați de izbucniri pulsionale în cel mai larg sens.

Oamenii cu această amprentă complexuală sunt prietenoși, darnici și empatici, când le convine, iubesc armonia și simțământul oceanic al vieții, în care înfrățirea cu întregul devine perceptibilă, deosebirea dintre oameni este

suspendată, iar plenitudinea vieții, împărtășită în trăirea laolaltă, ceea ce face să apară un convingător sentiment-înde-noi, purtat de Eros. Ideile de participare sunt foarte importante.[59] Iar acest sentiment apare atunci când ei pot realiza „totul” sau cel puțin ceea ce ei înțeleg prin „tot”.

Rezumând descrierea atmosferei complexului matern pozitiv, și anume la femei și la bărbați, ne izbește faptul că descrierea este foarte apropiată de ceea ce în psihologia jungiană se înțelege prin trăirea animei[60]; anima înțeleasă ca imagine a străinilor fascinanți, misterioși. Oamenii în visele cărora apare o figură a animei sau care proiectează asupra unei femei reale o figură a animei spun despre ei înșiși că se simt sufletește departe, plini de sentimente, că simt o nostalgie a dezmărginirii și contopirii, o nostalgie care nu va fi niciodată împlinită în întregime. Nostalgia contopirii poate fi nuanțată erotic sexual sau erotic spiritual. De cele mai multe ori este o dorință de dezmărginire în trup, care însă poate fi percepută ca „totală”, ca oceanică, deci niciodată „doar” trupește. După teoria lui Jung, anima și animus poartă amprenta complexelor materne și paterne[61], își iau de la ele nuanța specială, dar conțin, mai ales în plan arhetipal, și părțile care au fost mai puțin conținute în amprentele complexuale inițiale și care stimulează dezvoltarea, ieșirea din complexele inițiale.

Complexul matern inițial pozitiv îi conferă Eului sentimentul de a fi un Eu suficient de bun într-o lume suficient de bună, sentimentul unei rațiuni neproblematice de a fi. Ai dreptul de a trăi, de a iubi, de a fi iubit, de a avea un loc în această lume; ai dreptul la respect, un drept de a exprima trebuințe fizice și sufletești și de a le și împlini, pur și simplu fiindcă exiști. Ai un drept de a te realiza în viață, de a participa la bogățiile vieții. În cele din urmă te simți „purtat” de viață. Acest sentiment vital a fost descris de Haerlin ca fiind sentimentul vital al participării, pe care îl opune Eului performator care trebuie să performeze fiindcă „nu este un Eu bun”.[62]

NICI DESPĂRȚIRE, NICI DECIZIE

DIFICULTĂȚI ȘI PROBLEME

Problema principală a omului cu amprenta complexului matern pozitiv este aceea a despărţirii, în genere necesitatea de a trebui să accepte că există moarte, că există despărţire şi un nou început, că există rupturi şi noi continuări. O altă problemă legată de tematica despărţirii este aceea a deciziei în favoarea a ceva — deci şi împotriva a ceva —, în genere introducerea agresiunii în viaţă. Nu că aceşti oameni nu ar fi agresivi: pe de-o parte, ei pot să apuce foarte bine în viaţă, de aceea există abundenţă, anume ca să fie apucată, o însuşire pe care am desemnat-o deja ca fiind „agresivă”. Dacă nu au izbutit să-şi relativizeze stima de sine, dacă îşi închipuie că reprezintă o îmbogăţire cu totul specială a vieţii, atunci aşteaptă să li se acorde şi o atenţie specială. Dacă aceasta li se refuză, se simt uşor jigniţi; devin atunci „dificili”, cârtitori, depresivi, cu autoagresivitatea aferentă. Pot deveni — de cele mai multe ori indirect — şi autodistructivi, îngurgitând o substanţă oarecare ce le promite să le restituie simţământul oceanic al vieţii, la care cred că au un drept şi care i-ar salva, chipurile, de trăirea „lumii malefice”. Ei pot trăi şi agresiunea pasivă. Nu ascultă pur şi simplu, uită cu candoare lucruri importante, ajung prea târziu ... Dificultăţile sunt trăite în mod special atunci când în locul unei identităţi a Eului conforme vârstei există o identitate complexuală în care Eul se identifică fie cu mama generalizată a complexului matern — de regulă, cu sensul de mamă ca „marea zeiţă” în feluritele ei aspecte —, deci trăieşte întotdeauna şi uşor grandios, fie cu copilul etern sau alternativ cu ambii.

Rezultă pentru bărbaţi şi femei probleme identitare diferite: în vreme ce bărbaţii lasă impresia de a fi prea delicaţi, de asemenea prea materni — asta fiind, ce-i drept, o descriere dintr-o lume patriarhală, căreia i-ar prinde bine dacă bărbaţii ar fi mai delicaţi şi mai sensibili —, sau de a fi la o vârstă înaintată încă puţin copilăroşi, femeile, identificate cu rolul matern, pot să nu atragă atenţia — dacă nu considerăm frapantă o identificare unilaterală cu rolul matern — sau să păstreze foarte clar aspectul feciorelnic şi să se comporte ca fiice.

Temele comune ale propoziţiilor complexuale din încrengăturile de cazuri erau: să fii oprit, să ţi se interzică a-ţi trăi propria viaţă la timp, să devii tu

însuţi. Astfel, desprinderea nu doar că nu este înlesnită şi nici sprijinită, dar ea este prezentată ca fiind chiar „rea” şi deci ca „vinovată”. Pentru asta există diferite explicaţii: oamenii care sunt ei înşişi dependenţi le permit greu copiilor să fie autonomi. Apoi, în cazul în care copiii există ca să menţină o imagine de sine idealizată a persoanelor parentale, atunci ei trebuie să rămână cât mai mult timp părţi ale propriului sistem. Prin copii părinţii pot restabili sentimentul dorit al complexului matern iniţial pozitiv. Este un simţământ vital al bogăţiei şi al abundenţei, însufleţit de participarea tolerantă, încurajatoare a relaţiei stimulatoare cu copiii. De aceea este de înţeles că acest sentiment vital nu poate fi atât de uşor sacrificat.

Ajutorul în vederea expulzării lipseşte şi în acele sisteme în care agresiunea nu poate fi introdusă în mod constructiv. Agresiunea este atunci folosită în a te apăra în faţa lumii, în a te izola, în loc de a te îndrepta modelator spre lume.

O PROMISIUNE ETERNĂ

COMPLEX MATERN POZITIV ŞI STRUCTURĂ DEPRESIVĂ

Dacă nu are loc dezvoltarea prin ieşirea la timp din această amprentă complexuală, se pune baza unei structuri depresive. Propriul complex al Eului este atunci prea puţin dezvoltat, activitatea Eului şi deosebirea Eului de alţi oameni rămân în plan secund. Există totodată o mare nevoie de acceptare şi dragoste. Dacă cineva nu are parte de ele sau nu are în măsura în care şi-ar fi imaginat, atunci se încearcă o schimbare în planul performanţei. Încerci să îndeplineşti cerinţele lumii, deşi eşti de fapt deja furios că lumea nu-ţi îndeplineşte propriile tale cerinţe, atât de legitime totuşi. Dar n-ai voie să-ţi arăţi furia, furia separă. Atunci te întorci împotriva ta însuţi. Apare un sentiment latent de vinovăţie: „Cumva trebuie să existe totuşi un motiv pentru care sentimentul vieţii nu mai este atât de minunat cum era odată”.

Sentimente actuale de vinovăţie, chiar dacă refulate, apar prin faptul că eşti o „eternă speranţă” şi încă nu ai împlinit aşteptările mari pe care alţii le-au avut în ce te priveşte şi pe care şi tu însuţi le-ai avut faţă de tine şi care cândva vor trebui totuşi împlinite. În prim-plan acest eşec este mai întâi compensat de fantasme de grandoare, se aşteaptă marea lovitură, în fundal există sentimente de vinovăţie care, împreună cu coerenţa nesigură a complexului Eului, cu agresiunea puţin disponibilă şi puţin controlabilă, duce la irupţii depresive. Sentimentele de vinovăţie au un sens adânc: te simţi culpabil de propria dezvoltare, de propria Sineitate, nu cutezi să-ţi trăieşti, decis sau cel puţin într-o oarecare măsură, propria viaţă reală. Căci, să nu ne amăgim, credem adesea că ne trăim propria viaţă, dar trăim ceea ce ne-au prevăzut complexele paterne şi materne dominante. Dispunem atunci de o identitate impersonală, nu de una a noastră.

Se observă la acest tip şi dezvoltări în direcţia fobiilor, presupunând întotdeauna imposibilitatea complexului Eului de a se desprinde uşor din complexul matern. Tema psihologică din psihologia dezvoltării, în legătură cu care angoasa este relevantă, o reprezintă trecerea de la simbioză la individuaţie, de la dependenţă la independenţă, de la supunere la responsabilitate proprie, de la inconştienţă la mai multă conştiinţă, de la contopire la o mai mare profilare. Se pune aici întrebarea — şi de asta se leagă toate fobiile — ce se întâmplă dacă devenim autonomi, dacă putem să ne dezvoltăm agresiunea sau dacă aceasta ne este inhibată şi nu putem ieşi din simbioză spre a evolua. Iată aici o definiţie a spaimei formulată de Jung: „Câtimea tânără a personalităţii care este împiedicată şi oprită să trăiască produce angoasă şi se transformă în angoasă.”[63] Pasul de la simbioză la individuaţie, de la trăirea unităţii cu mama la trăirea bucuroasă de sine ca personalitate proprie, autonomă reprezintă o despărţire. La primele despărţiri pe care le trăieşte copilul se decide cât de anxios va deveni acesta, cât de competent va putea, mai târziu în viaţă, să facă faţă despărţirilor, cât va putea să fie el însuşi. Dar şi toate celelalte despărţiri din viaţă vor decide tot mai mult dacă vom învăţa să facem faţă anxietăţii, dacă în ciuda anxietăţii vom putea domina viaţa.

Probabil uimeşte constatarea că o structură depresivă şi diferite fobii pot avea drept cauză şi un complex matern iniţial pozitiv. Rezultă de aici „fenomene narcisice” precum sentimentul grandorii proprii, susceptibilitate sporită,

revendicarea unei mari cantităţi de afecţiune împreună cu irupţia depresivă aferentă dacă afecţiunea nu este pusă la dispoziţie într-un mod demn de încredere. Pentru un complex al Eului delimitat şi suficient de coerent nu este suficient să se acorde o bună afecţiune, ci trebuie să fie permisă şi încurajată, sau măcar să nu fie frânată, şi o activitate a Eului în sensul delimitării. Atât structura depresivă, cât şi fobiile trimit la faptul că Sineitatea este prea puţin luată în seamă, că individualitatea este prea puţin trăită în mod responsabil. Iar acest lucru se poate petrece tocmai într-o situaţie de abundenţă, când abundenţa reprezintă şi revendicarea „normală” adresată vieţii. Oamenii aduc cu ei din complexul matern iniţial pozitiv amintirea unei neproblematice raţiuni de a fi, dar şi sentimentul de a trebui să sacrifice pentru individuaţie foarte mult din nediferenţierea savuroasă.

Temele fundamentale asociate mereu cu această constelaţie complexuală sunt despărţire şi participare, abundenţă şi epuizare, viaţă şi moarte, imposibil şi fezabil, viziune şi încarnare etc.

JALEA SE FACE BUCURIE

ZEIȚELE-MAME - UN EXCURS

Jung a pornit de la ideea că la copilul mic „conştiinţa este încă în mare măsură slab dezvoltată”[64], că deci primar el nu-şi trăieşte mama reală, ci o „imagine arhaică” a mamei. „Mama… este o experienţă arhetipală; ea este trăită într-o stare mai mult sau mai puţin inconştientă, nu ca personalitate individuală anume, ci ca mamă, un arhetip încărcat cu nemaipomenite posibilităţi de sens. Pe parcursul ulterior al vieţii imaginea aceasta păleşte, fiind înlocuită cu o imagine conştientă relativ individuală, despre care se crede că ar fi unica imagine a mamei pe care o deţinem. În inconştient, în schimb, mama este în continuare o imagine arhaică formidabilă, care pe parcursul vieţii individuale şi conştiente nu doar colorează relaţia cu femeia,

cu societatea, cu simțirea și cu materia, ci o și determină, firește, într-un mod atât de subtil, încât conștiința, de regulă, nu observă nimic..”[65]

Jung pornește de la o presupunere care este pusă sub semn de întrebare de cercetarea de azi a puericulturii. Copilul trăiește de la început „realitate”, el nu umple mai întâi o relație cu fantasme arhetipale care în cursul vieții să cedeze teren realității. Totuși, la copii și la adulți există doruri de „mamă” care se aseamănă enorm și pot să nu aibă de-a face doar cu trăirea propriei mame. Mi se pare de aceea confirmată ipoteza că există maternalitate arhetipală — în sensul dorului de o maternalitate specifică, dar și în sensul că oamenii își pot dezvolta în ei înșiși și unii față de alții aspecte materne care nu s-au dezvoltat în interacțiune cu propria lor mamă. Sau și în legătură cu faptul că imaginile materne sunt însuflețite în vise și fantasme care în mod evident au puțin de-a face cu propria mamă. Deci în psihicul omului sunt însuflețite și evocate imagini materne arhetipale prin relația cu mama și prin trăirea maternalității. Și aceste imagini materne, în parte realmente inconștiente, au o mare influență asupra așteptărilor noastre față de maternalitate, dar și asupra definirii rolului matern.

Dacă vorbim de imagini arhetipale, ar trebui să ne întrebăm mereu în ce măsură ele nu sunt suspecte de ideologie, în ce măsură nu cimentează relații dominante existente sau în ce măsură nu conțin elemente necompensate — și acestea cuprinse în noțiunea de arhetip a lui C.G. Jung[66]. Imaginile arhetipale pot trezi elemente fantasmatice care slujesc dezvoltării psihice a individului, fac chiar posibile experiențe care în viața concretă sunt prea puțin trăite și care apoi sunt inițiate sau cel puțin întărite prin fantasmă, producând deci impulsuri creatoare. Jung vorbește de faptul că procesul creator constă în însuflețirea „inconștientă a arhetipului și în dezvoltarea și amplificarea acestuia până la opera desăvârșită”, situație în care „plăsmuirea imaginii primordiale este oarecum o transpunere în limba prezentului”[67]. Aici este de notat și un aspect colectiv; Jung crede — și asta ar trebui demonstrat — că sunt de fiecare dată însuflețite arhetipurile care lipsesc cel mai mult din conștiința colectivă. În cazul acestei oferte creatoare — am vorbi de proces abia atunci când conștiința ar accepta oferta — am putea conta pe o autoreglare a psihicului care nu doar i-ar mijloci individului trăirile necesare, ci ar acționa și colectiv în sensul că ne-am confrunta cu anumite conținuturi care sunt importante pentru viața actuală a oamenilor.[68]

În legătură cu arhetipurile, Jung arată mereu că epocile primitive au cunoscut zei pe care astăzi îi întâlnim ca arhetipuri ale inconştientului.[69] S-a dovedit de aceea metodologic posibil să se interpreteze zeiţele şi zeii, de fiecare dată în ambianţa şi în misterele lor, atât cât sunt cunoscute, ca elemente structurale ale inconştientului colectiv şi ale temelor aferente ale umanităţii, care se cristalizează ca amintire şi aşteptare în fantasmă.

În ultimii ani, a apărut un interes enorm pentru zeităţi feminine, aşa încât, pornind şi de la această reacţie, trebuie să se ţină seamă de faptul că importanţa şi influenţa femininului au fost prea mult timp refulate. O subgrupă a zeităţilor feminine sunt zeiţele mame. Mi se pare că greşim cel mai puţin în stabilirea arhetipală a maternalităţii dacă încercăm să cristalizăm experienţe tipice de viaţă, legate de unele dintre aceste zeităţi materne, şi ne referim la ele mai puţin ca făpturi — ceea ce, legat de mitologie, oricum nu poate fi decât în mare măsură speculativ — sau dacă le interpretăm la nivel personal existenţial doar atunci când imaginile zeiţelor sunt trăite în vise sau în fantasme.

În mitologie sunt nenumărate zeiţe mame şi uneori avem impresia că aproape toate zeităţile feminine sunt subsumate „zeiţelor mame”. Ceea ce poate să se lege de faptul că toate zeităţile feminine teoretic pot fi şi mame, dar şi pur şi simplu de faptul că a pune caracterul matern al zeităţilor feminine în prim-plan reduce drastic multitudinea aspectelor vitale acoperite de acestea. Este posibil ca şi complexele materne nerezolvate să determine atât de uşor transformarea zeiţelor iubirii în zeiţe mame. Statuetele din epocile istorice arhaice şi timpurii, care prezintă o accentuare puternică a caracterelor sexuale feminine — a sânilor şi a pântecului feminin, reprezentate adesea ca „triunghi feminin” — şi care aparţin desigur unui cult al fertilităţii, ar putea fi interpretate ca un „prolog timpuriu la apariţia zeiţelor mame”[70]. Prin aceasta se exprimă ideea potrivit căreia capacitatea de a naşte şi posibilitatea de a hrăni copilul, de a-i da pentru început tot ceea ce îi este necesar, au fost firește decisive pentru viaţa oamenilor şi au fost „zeificate”. De altfel, sfera naşterii şi aceea a hrănirii sunt cele care le definesc în primul rând pe zeiţele mame. Aici sfera naşterii ar trebui să fie şi mai diferenţiată: este vorba de capacitatea de a primi sămânţa, de a purta rodul şi de a-l expulza la timp.

Aceste însuşiri ale zeiţelor sunt apoi transferate asupra naturii: asupra mamei-

Terra în calitate de creatoare și păstrătoare a omului și a vegetației. Mai ales atunci când zeița mamă este gândită ca parteneră a unui zeu celest, ea este identificată cu glia, putând chiar să capete numele acesteia, ca de pildă în cazul Gaiei la greci.

Mama zeilor din Asia Mică e numită „Marea Mamă", Magna Mater; grecii o numeau Kybele, de cele mai multe ori, firește, simplu Meter Oreia, „Mama muntelui".[71] De aceea și piatra este un simbol al mamei zeilor, Kybele. În cultul ei existau „preoți eunuci; preoții se castrau singuri în semn de cinstire a Zeiței Mame. Aici intră mitul lui Attis, iubitul Meterei (numele grecesc al Magnei Mater), care este castrat și moare sub un brad, dar rămâne totuși parhedros (însoțitor) al zeiței."[72] Și ea a fost interpretată peste tot ca „Glia Mamă", astfel încât detaliile cultului ei au fost proiectate asupra fenomenelor naturii: castrarea corespundea tăierii spicelor, rănirea cu săbii și cuțite corespundea rănirii prin arat a pământului etc.

Succesul cultului Meterei s-a bazat, după Burkert, pe „sanctuarul fix și pe preoțimea legată durabil de el"[73]. Romanii au solicitat cam prin 205 î.Hr. „trimiterea «Mamei»"[74] și astfel a apărut un centru al cultului Meterei la Roma, pe Palatin. Eunucii îi corespundeau desigur lui Attis. O altă cunoscută zeiță mamă este Demeter. Demeter se numește Grâna Mamă sau Glia Mamă (Ge Meter).[75] Mitul, pe care îl cunoaștem relativ bine[76], ne spune că Hades a răpit-o și a dus-o în lumea de jos pe Persephone, fiica Demetrei. Aceasta din urmă, cuprinsă de mânie și jale, s-a retras și n-a mai lăsat grânele să crească. La medierea lui Zeus s-a făcut învoiala ca Persephone să petreacă o treime din an în lumea de jos și două treimi cu mama ei.

Persephone e considerată și zeiță htonică — un aspect al Demetrei —, Kore e considerată adolescentă — un alt aspect al Demetrei, alegorizat de grânele verzi.

În acest mit impun jalea sălbatică, amestecată cu mânie, a Demetrei, refuzul ei de a participa la viață și de a vorbi până în clipa în care este făcută să râdă și i se dă să bea zeamă de orz. Sărbătoarea principală a cultului Demetrei erau thesmoforiile. La această sărbătoare a femeilor se aruncau în peștera Demetrei purcei vii, șerpi și conuri de pin. Sărbătoarea trebuia să favorizeze fertilitatea femeilor și, prin analogie, fertilitatea pământului, dar era limpede legată și de temele vitale ale coborârii și ascensiunii, de moarte și renaștere în

sensul cel mai larg.

Firește, acest mit poate fi înțeles ca simbolizare a periodicității în domeniul vegetației, dar și ca un mit privitor la taina fertilității feminine, iar aceasta nu doar la nivel fizic. Fertilitatea este proiectată ciclic, trece întotdeauna prin faze de coborâre și de inactivitate, pentru a se manifesta apoi iarăși în ascensiune și într-o nouă germinație și a se concretiza și în roade ale pământului. Este o fertilitate care implică și moartea ca fază de înțelenire. Ideea că Zeița Mamă este într-unul din aspectele sale și Zeița Morții are de-a face cel puțin și cu această gândire ciclică, sigur și cu reprezentările morții înțelese ca „a merge spre casă", ceea ce poate fi lesne interpretat ca a merge acasă la mama.

O altă zeiță mamă, poate chiar Zeița Mamă în sensul cel mai restrâns, este egipteanca Isis. Despre ea se spune că „la început a fost Isis, cea mai vârstnică dintre vârstnici". Din ea provin zeii și oamenii. În calitate de ființă demiurgică, a dat naștere Soarelui.[77] Laptele sau sângele ei au hrănit zei și oameni.

Importanța zeiței Isis rezultă din relația ei cu Osiris. Acesta trece drept simbol al zeului mort care a fost smuls morții în chip miraculos de Isis. Osiris avea un frate ostil, pe Seth. Acesta l-a ucis pe Osiris, iar corpul lui a căzut în mare. Isis și Nephtys au bătut țara în sus și în jos, Isis a găsit în cele din urmă cadavrul ciopârțit, l-a recompus, l-a înviat prin lacrimile ei și cu Osiris l-a conceput pe Horus, Zeul Soare, cu cap de șoim — ceea ce arată că inițial Isis a fost o zeiță celestă —, pe care l-a crescut în ascuns și apoi a impus pretenția lui la tronul regatului. Reprezentată adesea cu copilul Horus pe brațe, Isis este o predecesoare a Maicii Domnului. Se deosebește de Hathor prin aceea că maternalitatea ei este mai pregnantă, chiar dacă mai apoi va reprezenta și alte numeroase aspecte. Deoarece a biruit moartea, a fost venerată ca magiciană, mai târziu discreditată ca vrăjitoare; ca atare a fost în barcă, alături de Zeul Soare, cu ocazia luptei acestuia cu Noaptea. În epoca greco-romană Isis era considerată o zeitate cosmică, conducătoare a aștrilor, regină a mărilor etc. Isis și sora ei geamănă, posomorâta Nephtys, erau variantele egiptene ale Mamei Vieții și Mamei Morții.

În această ordine de idei este interesant că Ereshkigal, zeița htonică sumeriană, este descrisă ca aflându-se în lumea de jos în chinurile facerii. În

acest mit Zeița Morții este și Zeiță a Vieții.

La misterele Meterei, Demetrei și ale zeiței Isis esențial va fi fost transformarea jalei în bucurie.[78]

„Jalea Demetrei ia sfârșit când se reîntoarce Persephone, în «jubilație și agitând făcliile se încheie sărbătoarea», la sărbătoarea Magnei Mater, după «ziua sângelui» (dies sanguinis) urmează «ziua veseliei», hilaria; ritualurile de jale din cultul lui Isis se încheie cu găsirea lui Osiris, întrupat în apa Nilului: «Am găsit, ne bucurăm împreună».”[79] În această interpretare, Isis este glia sau „forța fertilizatoare din glie și din lună, iar Osiris este forța Nilului fertilizantă”.[80] Plutarch abordează un alt plan de interpretare atunci când opune „bunului principiu unificator” — simbolizat de Isis care suferă și dă viață — principiul dezmembrării și distrugerii — simbolizat de Osiris și Seth.

Trăirea unui principiu unificator, trecerea de la jale la bucurie, corespunzând trecerii experienței separării în experiență a participării, experiența faptului că viața și moartea se determină reciproc, funcțiile biologice materne în sens restrâns: a primi sămânța, a purta rodul, a naște, a hrăni și a preda menirii proprii, puterea fertilizatoare a pământului, înțeleasă simbolic, ca forță care face posibilă creșterea și care o ține pe aceasta în viață atât cât este necesar, dar și retragerea forței la timpul potrivit, în relație imediată cu plantele și animalele — acestea sunt temele arhetipale legate de zeița mamă.

55 Cf. Kast, 1990, pp. 74 și urm.

56 Enke, 1993, p. 63.

57 Papoušek, pp. 29–49.

58 Erikson, 1971, pp. 62 și urm.

59 Haerlin, 1987, pp. 12, 41 și urm.

60 Kast, 1984; cf. și Kast, 1993.

61 Jung, GW 9/II, p. 21.

62 Haerlin, 1987, pp. 12 și urm.

63 Jung, GW 5, p. 383.

64 Idem, GW 10, p. 49.

65 Idem, p. 49, § 64. [Ed. cit., p. 46, N.t.]

66 Jung, GW 8, § 339; Kast, 1990, pp. 114 și urm.

67 Jung, GW 15, § 130.

68 Kast, în Rhode-Dachser, 1992 [1], pp. 66–88.

69 Jung, GW 9/1, § 50.

70 Grimal, 1967, p. 29.

71 Burkert, 1990, p. 13.

72 Idem.

73 Idem, p. 40.

74 Idem.

75 Lurker, 1979, pp. 114 și urm.

76 Riedel, 1986.

77 Walker, 1983, pp. 453 și urm.

78 Burkert, 1990, p. 63.

79 Idem.

80 Idem, p. 70.

AGRESIUNE ȘI LAMENTAȚIE

DEZVOLTAREA DIN COMPLEXUL MATERN INIȚIAL POZITIV

Faptul că am vorbit mereu despre complexul matern inițial pozitiv înseamnă că el nu se menține pozitiv în cazul în care complexul Eului nu se dezvoltă la timp. Trebuie deci să existe modalități de ieșire din acest complex inițial pozitiv spre a se păstra bogăția care poate fi experimentată în această constelație complexuală și a o transfera în viața trăită. Dezvoltări exemplare pe această temă ne sunt cunoscute din basme. Față de descrierile de procese terapeutice, ele au avantajul că au o scurtime exemplară și reprezintă procese tipice de dezvoltare. Nu o să scriu desigur o interpretare basmologică detailată, ci mă voi referi la necesitățile de dezvoltare esențiale legate de dezvoltarea din complexul matern inițial pozitiv, așa cum le întâlnim la eroul de basm din primul text și la eroina din al doilea text.

CAVALERUL CU RÂS POSOMORÂT

DEZVOLTAREA MASCULINĂ EXEMPLIFICATĂ PRINTR-UN BASM

A fost odată în vremuri vechi — iar dacă am fi trăit pe-atunci, azi nu mai trăiam. Povestea noastră o fi nouă, o fi veche. Dar numai de asta n-o să rămânem fără poveste — a fost atunci când s-au căsătorit doi oameni. Puțin

după nuntă, bărbatul muri și femeia rămase singură. La nouă luni de la nuntă — nici o zi mai mult, nici una mai puțin — născu un copil. Era băiat. Fiindcă era așa de singură când aduse copilul pe lume, îl îndrăgi atât de tare, că nu l-ar fi dat nici pentru un țol de aur. Îl crescu douăzeci și unu de ani dându-i să sugă la piept și în toată vremea asta băiatul n-a trecut de pragul casei.

Deci așa a fost, fie bine, fie rău. Mama muncea și se chinuia necontenit pentru el. Când flăcăul băgă de seamă că ea ajunsese de-acum la vârsta pruncilor, își zise că venise vremea să facă ceva pentru mama lui și să-i aducă îndestulare pentru tot restul zilelor ei.

Sări din pat în mijlocul podelei, se întinse și-și vârî capul până la umeri în grinda casei. Rămase așa până ce mama lui veni acasă.

— Să-ți fie de bine că te-ai sculat, dragul mamei, îi zise ea. E cuminte, oare, c-ai ieșit din coșulețul tău ca să te uiți primprejur?

Auzind glasul mamei, își îndoi spatele și-și trase capul înăuntru. Apoi zise:

— Mamă, te-ai chinuit destul pentru mine, a venit vremea să mă ostenesc acum eu pentru tine.

— Mai bine mai târziu decât deloc, dragul mamei, răspunse ea.

— Dă-mi atunci, mamă, niște zdrențe să mă acopăr înainte de a mă duce printre oameni.

Femeia luă niște așternuturi și le legă cu ață, căci ac n-avea. De îndată ce se văzu cu haina și pantalonii pe el, flăcăul părăsi în pripă odaia și nu se opri să răsufle decât când ajunse într-un loc unde se ridica un palat mare. Cete de oameni lucrau de jur împrejur. Când văzură flăcăul înalt, uscățiv, venind cu sufletul la gură, lucrătorii se îngroziră și o luară la goană ca o turmă de oi fugărită.

Fiul văduvei se minună văzând oamenii fugind din calea lui. Ajungând la palat, nu găsi acolo pe nimeni afară de supraveghetor. Se îndreptă spre el și-l rugă să-i dea ceva de lucru. Fiindcă se temea de flăcău, supraveghetorul nu

voi pentru tot aurul din lume să-i refuze nimic. Flăcăul îl întrebă ce plată le dă lucrătorilor. Supraveghetorul îi răspunse. Atunci fiul văduvei zise:

— Dacă lucrez cât doisprezece oameni mă plătești pe-atâta?

— Da, zise supraveghetorul.

— Ce treabă să-ţi fac mai întâi?

— Acolo e o lespede. Doisprezece oameni au ridicat pe zid una ca asta până la înălţimea celor patru pereți. Vino acum. Încearcă-ți puterea pe lespede.

Fiul văduvei prinse cu putere lespedea și-o azvârli ca pe o piatră.

Când supraveghetorul văzu una ca asta, băgă mâna în buzunar și-i întinse cinci livre. Îi zise să caute acum o prăvălie din care să-și poată cumpăra un costum. Și apoi să se întoarcă la muncă. Avea să-i dea o simbrie cât pentru doisprezece oameni.

Primind banii fiul văduvei nu zăbovi o clipă, ci dădu fuga la prăvălie. Când îl văzură vânzătorii, se îngroziră peste măsură; iar când întrebă de costume, își simțiră degetele frigând de graba cu care încercau să-i împlinească voia. În spaima lor uitară să-i ceară banii pentru costum și mult după ce flăcăul părăsise prăvălia continuară să fie din ce în ce mai storși de vlagă. Așa de tare îi băgase în sperieți.

Flăcăul se îmbrăcă din cap până-n picioare și niciun fiu de rege de pe întreg pământul nu putea să arate mai chipeș și mai mândru decât el. Nici cel mai ager ochi de muritor nu i-ar fi recunoscut chipul și înfățișarea. Când se întoarse la muncă, supraveghetorul în loc să-l angajeze, începu să i se supună. Credea că este un fiu de rege, venit din Răsărit, care umbla să se însoare cu „frumoasa Léamuinn, cea cu obrajii de aur”, fata regelui care zidea palatul. Era deci bine și nu era rău.

Spre a înfățișa pe scurt povestea cea lungă: fiul văduvei rămase să construiască palatul până când doar acoperișul mai era de ridicat. Firește, nu mai trebuie spus că i-a dus acasă mamei sale o grămadă de bani.

La scurtă vreme după ce zidurile palatului fură gata, regele puse să se vestească în toată ţara: cine s-ar încumeta, fie el şi un amărât de coate-goale, să aducă pe spinarea şarpelui uriaş care se ascunde în pădure atâtea lemne cât trebuiau spre a pune pe palat căpriorii acoperişului, acela avea să primească de nevastă pe fata lui, pe Léamuinn, cea cu obrajii de aur. Cine însă nu va duce la bun sfârşit această sarcină îşi va pierde viaţa.

Feciorul văduvei era tocmai acasă şi se odihnea. Într-o zi îi zise mamei sale:

— Să mă bată nenorocul şi sărăcia dacă nu-mi încerc şi eu norocul! N-o să mă abat nici cu un deget de la drum până n-o să-mi încerc puterea şi nu aduc la palat, pe spinarea şarpelui uriaş, sarcina mare de lemne. După care, o capăt de nevastă pe fata regelui.

— Dacă vrei să m-asculţi, îi zise mama, nu te pune cu şarpele uriaş. A ucis puzderie de oameni încă de pe vremea potopului celui mare. Mă tem că, dacă o să ai de-a face cu el, n-o să trăieşti mult.

— N-ai habar, mamă, că în oasele mele zace puterea a o sută de oameni, fiindcă mi-ai dat să sug douăzeci şi unu de ani. Nu e nimic pe pământ — în ce priveşte puterea — care să mă sperie. Rămâi cu bine, mamă, şi când ai să mă vezi din nou, fata regelui o să-ţi fie noră.

Porni în goană la drum, aşa cum bate vântul de martie; străbătea o milă la fiecare pas şi douăsprezece mile la pas mare. Astfel străbătu ţara şi ajunse la palatul regelui. Îl salută pe rege şi regele îi răspunse.

— Aud, începu flăcăul, că oricine îndeplineşte porunca pe care ai dat-o primeşte drept răsplată mâna frumoasei Léamuinn, cea cu obrajii de aur.

— Da, zise regele.

Se miră nemaipomenit de mult, căci nu mai întâlnise în toată viaţa lui un bărbat mai chipeş decât cel care-i sta în faţă.

— Cred, zise regele, că membrele şi mâinile tale sunt prea fine şi delicate pentru a face munca unui flăcău necioplit.

— Vârful acoperişului arată încheierea, zise fiul văduvei.

— Eşti un tânăr viteaz, spuse regele, dar cred că şi capul tău va atârna de parul de la poarta mea cea mare, unde stau deja înfipte atâtea altele.

Fiul văduvei nu zăbovi mult, ci se îndreptă spre uşă şi porni grabnic spre pădure. În mijlocul pădurii era un lac mare. În el sălăşluia şarpele uriaş care rareori ieşea pe uscat. Dar de fiecare dată când ieşea dădea atât de multe pe gâtlej, încât îi ajungea pentru o săptămână şi nu mai avea nevoie să alerge după hrană.

Cathal — aşa îl chema pe fiul văduvei — înaintă prin pădure. Se uită cu băgare de seamă în toate părţile. Peste puţin, dădu în iarbă de urma băloasă a şarpelui. Se luă după ea până ce zări la mare depărtare dihania. Părea să doarmă.

Flăcăul apucă un ulm, îl trase cu rădăcini cu tot, după care săpă sub copac patru picioare. Scoase din pământ un alt trunchi, un stejar, şi-l ridică cu o mână ca pe un baston. Apoi se strecură repede şi neobservat pe la spatele balaurului, prinse partea de jos a ulmului pe sub coada acestuia, vârî repede cam două picioare din coadă în despicătura copacului şi fixă un ic prin copac şi coadă. În clipa în care icul i se înfipse în coadă, balaurul sări în sus şi-l ridică pe Cathal deasupra pădurii. Acesta apucă strâns vârful copacului. Trânti cu putere balaurul de pământ. Dihania nu prea avu noroc. Prăbuşindu-se, vru să-l apuce pe Cathal ca să-l sfâşie. Dar Cathal ridică stejarul şi-i dădu o lovitură laterală sub urechi, care îl făcu să zacă vreme de cinci ceasuri în nesimţire.

Acum Cathal începu să scoată copacii din pământ, să smulgă rădăcinile în toate direcţiile şi să le azvârle în capul şarpelui. Când socoti că a adunat destul lemn pentru palat, îi dădu iarăşi şarpelui o lovitură după urechea stângă. Şarpele începu să sâsâie ascuţit. Dar Cathal îi dădu lovitură după lovitură, până ce izbuti să-l mâne şi să ajungă cu el la ţarcul pentru vite al regelui.

Oamenii regelui stăteau de pază la fereastra cea mai de sus a palatului. Când îl zăriră pe Cathal şi văzură muntele de lemne alunecând înaintea lui, îşi ziseră că este cel mai mare vrăjitor din lume. Nu le venea să-şi creadă

ochilor. Nu-şi puteau închipui că există vreun om pe pământ care să poată birui şarpele cel mare aşa cum făcuse el.

După ce mână şarpele cu sarcina de lemne până jos la palat, Cathal îl lăsă acolo şi intră pe poarta cea mare. Regele îi veni în întâmpinare.

— Să ai parte de oasele tale zdravene! îi spuse regele. Eşti cel mai mare viteaz de pe toată suprafaţa pământului!

— Îmi place lauda ta, răspunse Cathal, şi cred că sunt vrednic de fata ta.

— Sunt gata să ţi-o dau, spuse regele, dar trebuie să i te înfăţişezi chiar tu.

— Bine, răspunse Cathal.

Regele îl duse în odaia Léamuinnei şi ei stătură de vorbă. Prinţesa îi spuse:

— Ai câştigat doar o treime din mine. Acum trebuie să duci în pădure şarpele mare şi să-l omori. După ce ai făcut asta, trebuie să te duci spre Răsărit şi, de acum într-un an, să-mi dai de ştire de ce „cavalerul cu râs posomorât” n-a râs de şapte ani. Tot aşa trebuie să-mi aduci un semn că a murit „zgripţuroaica groaznică cu dinţii reci”. Dacă ai îndeplinit toate astea, mă învoiesc să te iau de bărbat. Dar să ştii: dacă nu le îndeplineşti în anul şi ziua sorocită, îţi fac oasele praf şi pulbere!

— Ăsta-i ghinion, mare păgubos mai sunt! zise Cathal şi dus a fost.

În scurt timp, descărcase lemnele de pe şarpe. Îşi luă apoi bastonul de frasin, îl învârti cu toată puterea şi lovi şarpele după urechi. Cât ai bate din palme, şarpele era iarăşi cu el în pădure. Cathal începu să-l lovească cu capătul gros al copacului până ce îl aduse într-o asemenera stare, încât nu-şi mai mişca urechile. Scoase apoi un cuţit din buzunar şi-i tăie vârful limbii, ca nu cumva cineva să mai treacă pe-acolo şi să-i spună prinţesei că el l-ar fi omorât pe şarpe. Nu se mai întoarse, ci grăbi spre malul mării spre a porni pe loc către Indiile de Est. Găsi o corabie la mal şi o cârmi în larg, cu vârful spre mare, cu spatele spre uscat. Întinse pânzele colorate, cele mici şi cele mari, până în vârful catargului. Corabia avea o bătaie a vâslei cât pentru doisprezece oameni şi o cârmă cât pentru două sute. Înainta o treime prin

forţa vâslei, două treimi prin acţiunea velelor, în aşa fel încât brăzda marea când înălţându-se gata să se prăvale, când ţâşnind în jos gata să se scufunde. Înaintând, răscolea spuma albă aruncând-o în jos, şi nisipul cenuşiu azvârlindu-l în sus. Cathal vedea marea albastră-verde în faţă, roşie ca sângele în spate. Şuierul velelor şi vuietul apelor erau pentru el un zumzet dulce. Nu era pasăre în Răsărit al cărei cântec să nu-l audă răsunând din mişcarea vâslelor sale.

Mai devreme sau mai târziu, nimeri în portul Răsăritului şi, în iuţeala-i nebunească, corabia alunecă adânc, vreme de nouă răsărituri de soare şi peste nouă spinări de valuri, într-un loc unde nu ameninţa nicio primejdie, unde soarele nu pârjolea şi furtuna nu biciuia. Găsi ocrotire sub o tufă de limba-boului.

Acum Cathal se opri şi se ridică. Membrele îi erau cam înţepenite. Avea oasele ca de prunc. Abia când începu să alerge deveniră mlădioase. Merse tot înainte. Adesea îşi simţea trupul vlăguit şi slab. Îşi dădu seama cât de singur era în ţara străină, fără prieten, fără ajutor, şi cum timpul îl zorea. Voioşia i se stinse la gândul că era fără mamă, fără femeie, fără casă şi fără adăpost. Îşi adună însă puterile şi merse mai departe. Nu se înfioră şi nici nu se înspăimântă la gândul că i s-ar fi putut întâmpla ceva. După ce trecură câteva zile, se pomeni deodată în faţa unui ţarc mare de vite, un loc în care erau numeroase clădiri. Pe ziduri creştea mușchi cenuşiu, căci nimănui nu-i păsa de el. După ce merse o vreme în jurul zidurilor, dădu de o uşă în peretele lateral al unei case. Era atât de joasă, încât îi fu greu să intre chiar şi în patru labe. Odată aflat la intrare, văzu în faţă uşa de la odaie. Acolo se afla o femeie în vârstă. Pe chipul ei era aşternută o expresie de îngrijorare. Femeia intră pripit în odaie şi Cathal ciuli urechile. Auzi vorbă venind dinspre odaie. Atunci înaintă şi în uşă dădu peste femeia bătrână.

— Gospodăria asta e a ta? întrebă el. Sau mai stă cineva aici, cineva mai de soi decât tine?

— Nu-i a mea, răspunse ea, aici stă un bărbat care-i mai bun decât tine. Iar tu eşti necuviincios şi fără ruşine că intri şi pui întrebări despre cel care locuieşte aici.

— Spune-mi numele bărbatului care stă aici, zise Cathal.

Femeia nu voi să-i răspundă. Cathal intră atunci pe ușă cu pași mari și, uitându-se în jur, văzu zăcând pe spate, în mijlocul patului, un bărbat înalt, subțire, cu fața nemișcată.

Înainte să-i poată spune „Domnul să te binecuvânteze!”, bărbatul sări din pat și-l prinse de grumaz. Curând în cameră se dezlănțui o încăierare înverșunată și tumultuoasă. Izbituri și trânteli într-o parte și-n alta. Cei doi flăcăi uriași se luptau cum nu se mai văzuse pe pământ. Lui Cathal îi trecu prin cap că nu avea pe nimeni care să-i fie aproape și să-l ajute, se gândi la mama lui pe care o lăsase singură acasă și-l cuprinse o deznădejde furioasă. Opintindu-se din greu, îl împinse în foc pe „bărbatul din pat”. Când simți para focului, acesta începu să strige și-l rugă pe Cathal să-i dea drumul și să-i vindece arsurile. Avea să facă ceea ce îi cerea Cathal.

— Înainte de a te ridica spune-mi numele tău, altminteri nu-ți mai las pic de viață în vine!

— Sunt cavalerul cu râs posomorât care n-a mai râs de șapte ani.

— Ești bărbatul pe care-l caut de multă vreme, zise fiul văduvei!

După care îl apucă cu amândouă mâinile, îl așeză pe marginea patului și-i frecă locurile arse cu scuipat. De îndată se făcu teafăr și sănătos, așa cum fusese înainte de luptă.

Se așezară și se uitară o vreme unul la celălalt ca șoarecele la pisică. Nu peste mult timp, fiul văduvei auzi o femeie scoțând un țipăt atât de ascuțit, încât i se păru că pereții se zguduie făcând să se bată văzduhul cu pământul. Se uită pieziș la cavaler și văzu pe fața lui schimonosită că țipătul îi era nesuferit. Deodată îl întrebă pe fiul văduvei:

— Al cui fiu ești? Sau de unde vii?

— Sunt fiul unui nobil cavaler din Irlanda și am pornit în această aventură ca să aflu despre tine și de ce n-ai mai râs de șapte ani.

— N-aș vrea să-ți spun asta acum, dar poate am să-ți împărtășesc altă dată pricina.

Cavalerul bătu din palme și, auzind, femeia se ivi.

— Ai pregătit cina? întrebă cavalerul.

— Da, zise ea.

— Adu-ne-o încoace!

Curând în fața lor se întindea o masă bună, gustoasă. Fiecare îmbucătură avea gust de miere și nici măcar două îmbucături nu aveau același gust. După ce mâncară și băură pe săturate, se duseră să se culce. După ce se întinse, Cathal se gândi îndelung la țipătul sălbatic pe care îl auzise la începutul nopții și se hotărî să cerceteze, fără să fie văzut, fiecare petic din împrejurimi până ce avea să-și satisfacă curiozitatea și să afle din al cărui gâtlej ieșise acel țipăt.

A doua zi de dimineață se sculă, se spălă pe față și, înainte să mănânce, se duse să se preumble prin împrejurimi. După ce merse un ceas, zări ceva în depărtare. Apropiindu-se, văzu că era un cal. La o aruncătură de piatră de el, descoperi că avea culoarea șoarecelui. Calul auzi zgomotul pașilor lui, înălță capul și, zărindu-l, necheză. De îndată veni în trap, dinspre câmp, un alt cal și amândoi zburară de-acolo cu viteza vântului de martie. Cathal se luă după ei cât putu de repede și nu-i pierdu nicio clipă din ochi. În cele din urmă, când era mai să-și dea sufletul din pricina goanei istovitoare, văzu că se îndreptau spre un loc rotund. Era în pădure. Îi urmări până la gard. Tocmai când se apleca să se strecoare pe sub grinda pusă de-a curmezișul, unul din cele două animale necheză. Peste puțin timp văzu o femeie bătrână, mare, venind cu spumă la gură spre el. Nici nu o zări bine, și gata era să-și dea duhul de groază. Apropiindu-se de el, îi spuse:

— De barbă de te apuc

Ca pe-un pui gâtul ți-l rup.

Aci îmi miroase a irlandez fățarnic și hoț.

— Nu sunt irlandez fățarnic și hoț, zise Cathal, ci un neasemuit cavaler.

— Ce vrei mai bine, întrebă ea, să te lupţi cu mine pe pietre însângerate până ce-ţi voi suge oasele ca pe o supă sau să-ţi tai fâşii coastele, carnea şi pielea cu un cuţit de trei ori ascuţit, în vreme ce sângele o să ţi se reverse şiroaie? Nicio pasăre n-o să-ţi găsească vreun os. Căci am să-ţi amestec stârvul cu pământ pe şapte mile de jur împrejur.

— Vreau mai bine să lupt pe pietre însângerate, zise fiul văduvei, braţele mele puternice au să te facă una cu pământul, aşa încât nicio pasăre n-o să guste din carnea ta şi n-o să-ţi miroasă oasele.

— Pentru o singură îmbucătură îmi pari prea mult, pentru două, prea puţin, zise ea. Dacă aş avea un grăunte de sare, te-aş lua între dinţii mei lungi şi înfometaţi.

Cathal nu se dovedea nevolnic în primejdie. O apucă strașnic pe zgripțuroaică și o ciocnire înverşunată și aprigă se dezlănțui acolo. Nicicând, de la apusul lumii la celălalt capăt al ei, nu s-a mai văzut asemenea încăierare şi luptă ca între cei doi. Pietrele care zăceau sus au fost împinse jos, iar cele de jos au ajuns sus. Din tare au făcut moale, iar din pietre cenuşii au ţâşnit izvoare.

La sfârşitul zilei, fiul văduvei era sleit. Se gândea în sinea lui că nu era nimeni care să-l plângă şi nici care să-l întindă pe năsălie. Atunci o apucă zdravăn pe zgripțuroaică din laturi. Dar era atât de puternică, încât nu se clătină. Când soarele se ascunse dincolo de deal, Cathal nu mai avea vlagă în el, iar zgripțuroaica băgă de seamă în culmea bucuriei că era cu putinţă să-l biruie pe neasemuitul cavaler. Dar înainte ca el să-şi piardă suflul, veni o pitulice şi se lăsă pe zgârciul nasului bătrânei vrăjitoare. Îşi vârî ciocul în ochii ei şi aceasta se topi pe loc ca o gâscă.

Când îi căzu la picioare ca un snop de paie, Cathal se aplecă la pământ şi-i dădu o lovitură peste vâna gâtului, aşa că până şi urechile încetă să şi le mai mişte. După ce o întinse, îşi luă cuţitul din buzunar şi-i tăie vârful limbii. Apoi se duse repede spre palatul vrăjitoarei şi cotrobăi acolo de sus până jos. Nu era loc în casă care să nu fie doldora de aur şi argint. Dar nu zări niciun om. Se reîntoarse la ocolul cailor, legă caii de iesle şi se grăbi spre casa cavalerului. Acolo nu lăsă să se vadă nimic din tot ce se întâmplase. Ca şi noaptea trecută, cavalerul îi oferi o gustare bună. După masă începură să

povestească. Pe când se făcu noapte şi cavalerul nu mai auzi ţipătul ascuţit al zgripţuroacei, tare se minună. Îşi închipuia că, dacă el nu o putuse înfrânge, nimeni pe lume nu avea s-o poată birui. Cathal fu primul care începu să vorbească.

— Nu mai aud ţipătul ascuţit din noaptea trecută, îi zise el cavalerului. Cred că nici n-am să-l mai aud vreodată!

Cavalerul zâmbi şi-i răspunse:

— Vrăjitoarea aceea locuieşte aici de când e lumea. A supus insula, a pârjolit şi a dat foc în toate cele patru colţuri, aşa că nimeni nu mai trăieşte pe-aici afară de mine şi de femeia bătrână care mă slujeşte. Am încercat de multe ori să mă bat din greu cu ea, dar a trebuit să las deoparte orice speranţă şi orice luptă. N-a trecut o noapte în cei şapte ani, de când a venit năpasta peste mine, în care să nu scoată aceste ţipete ascuţite în ceasul mort al nopţii aşa ca amărăciunea mea să nu mai ia sfârşit.

— Spune-mi care e pricina râsului tău posomorât, îi zise Cathal, şi să fii sigur că n-o să mai auzi glasul zgripţuroaicei cât ai să trăieşti.

Cavalerul începu să spună pricina durerii sale şi zise:

— Iată, mâine se împlinesc şapte ani — nici mai mult, nici mai puţin — de când am avut aici o mare împărăţie. Într-un rând am trimis vorbă celor mai nobili din ţară să poftească la o sărbătoare. Aveam o casă frumoasă, caldă, plăcută şi ţineam zilnic douăzeci şi patru de cai gata pregătiţi de vânătoare. Când s-a întins masa, iar eu însumi m-am aşezat în capul ei spre a tăia bucatele, mi-am ridicat ochii şi m-am uitat pe fereastră. L-am zărit atunci pe „iepurele cu răsuflarea puturoasă” cum se dădea de-a dura prin mocirla de sub ocolul vitelor şi cum în aceeaşi clipă în care a ieşit din mocirlă a venit, pe cealaltă parte, încoace. Acolo erau întinse rufe, iar el s-a aruncat peste ele, aşa că n-a rămas nicio palmă nemânjită de noroi. Apoi a gonit încoace, în sus, până la pervazul ferestrei. Fiindcă era o zi cu zăduf, fereastra era deschisă. Şi-a întins gâtul şi-a suflat înăuntru un aer care ne-a stricat toate bucatele.

Mi-am chemat slujitorii şi am poruncit să se pună şaua pe cai şi să se dea

drumul la câini. Eu însumi mi-am luat armăsarul cenuşiu şi m-am repezit afară după iepure. Din când în când botul câinilor era cât p-aci să-l apuce pe animal de şezut, dar în clipa următoare acesta era la o milă distanţă. Astfel şi-a bătut joc de noi toată ziua. Eu îmi mânam necontenit câinii şi-mi îndemnam oamenii să gonească şi să prindă iepurele. Am alergat multă vreme aşa, până ce am ajuns să-l urmărim printr-o vale lată. Valea se întindea între două dealuri. Când ultimii dintre însoţitorii mei au ajuns în vale, aceasta s-a căscat şi ne-a înghiţit, pe mine, pe câini, pe cai şi pe slujitori: ne-am pomenit deodată în faţa a douăzeci şi patru de tâlhari împreună cu căpetenia lor. Au început să-şi bată joc de mine şi de oamenii mei. Unul dintre tâlhari a luat o mătură, a măturat şi a vârât toată murdăria din încăpere în gura lor. Căpitanul lor mi-a zis: „Aici e multă carne, poate tu şi însoţitorii tăi ştiţi să gătiţi." Avea un mistreţ înfipt într-o frigare mare de fier şi mi-a poruncit să apuc frigarea şi să învârt animalul deasupra focului ca să-l frig pentru oamenii mei. Am apucat frigarea, cum îmi poruncise. Pe-atunci eram un luptător vânjos. Dar să mă fi prăbuşit sfârtecat în patru, şi tot n-aş fi putut să clintesc mistreţul de la pământ. După care căpetenia m-a întrebat oare ce fapte de vitejie facem acasă în afară de a mânca. Înainte să-i pot răspunde, a azvârlit în foc un bloc mare de fier. Prin acesta era trecut un lanţ. Când blocul s-a înroşit, căpitanul tâlharilor şi oamenii săi l-au scos din foc. Apoi i-a aşezat pe oamenii mei de-o parte şi pe ai lui de cealaltă parte. Toţi au apucat lanţul care trecea oblu prin bloc şi au început să tragă de el, de-o parte şi de alta, până ce tâlharii au târât oamenii mei spre bloc. Şi astfel n-a mai rămas niciun lat de deget netopit din corpurile lor. Stăteam fără să ştiu dacă în clipa următoare nu aveau să facă acelaşi joc şi cu mine.

Deci după ce s-au purtat astfel cu însoţitorii mei, a venit unul dintre ei care ţinea în mână o vergea fermecată. A ridicat-o deasupra cailor şi a câinilor şi i-a prefăcut într-o grămadă de pietre pe care le-a aruncat de-a valma unele peste altele. A vrut să-mi facă şi mie acelaşi lucru, dar căpitanul tâlharilor l-a ameninţat şi a zis apoi că, pesemne, eu sunt căpetenia oamenilor şi că mă lasă să mă întorc acasă. A deschis poarta şi mi-a dat drumul, am avut nevoie de un an întreg ca să mă reîntorc pe drumul pe care, gonind după iepure, îl făcusem într-o zi.

Întors acasă, m-am aruncat pe pat şi nu m-am mai sculat, nici n-am mai râs de-atunci şi până acum. Ceata de tâlhari mi-a vrăjit locul şi tot ce era al meu

în afară de mine și de bătrâna care mă îngrijește. Și de când a căzut năpasta peste mine nu s-a găsit nimeni care s-o poată birui pe cotoroanța cumplită care în acești șapte ani de când trăiesc în nenorocire a dat necontenit drumul la țipătul ei ascuțit. În cei șapte ani a pârjolit și a ars toată populația insulei.

— N-o să mai omoare pe nimeni până la Judecata de Apoi, zise Cathal. Într-adevăr, ai avut de ce să fii trist și supărat și să nu râzi vreme de șapte ani! Îți mulțumesc că mi-ai povestit de unde-ți venea râsul posomorât. Acum să nu-ți mai faci griji de babă. Poți să-ți spun: am omorât-o!

— Credeam, vorbi cavalerul, că nu există om pe lume în stare să-i frângă spinarea. În ascuns mă gândeam să mă lupt cu tine. Dar acum, că ai omorât-o pe cea care a prăpădit țara, nu mai am nimic cu tine.

După cină se duseră să se culce. Cathal dormi lin și tihnit până dimineața, când mijiră zorile era deja în picioare, gata pregătit să pornească plin de bucurie spre palatul vrăjitoarei. Voia să pună toate lucrurile sub lacăt și să le păstreze pentru Léamuinn când va veni să locuiască acolo.

Când socoti că venise vremea mesei, Cathal se duse la cavaler. Și, într-adevăr, li se pregătise o masă gustoasă. Cathal ridică ochii și privi pe fereastră. Zări ceva cam de mărimea unui iepure. Alerga încoace și-ncolo pe sub ocolul vitelor. Cathal îi făcu semn cavalerului să se uite afară. Și când acesta privi, îl recunoscu: era „iepurele cu răsuflarea puturoasă” care fusese aici acum șapte ani.

— Nevoia și piaza mea rea! strigă el. De-am fi avut cai, pe Dumnezeu că ne-am fi luat iarăși după el.

— Vino cu mine, zise Cathal, curând o s-avem doi cai cum n-a mai avut și n-a mai încălecat nimeni până acum.

Cavalerul îl urmă pe Cathal și se duseră în grabă spre casa zgripțuroaicei, până la țarcul cailor. Fiul văduvei apucă un cal de spate și-i zise cavalerului să încalece pe celălalt cal. Acesta făcu întocmai și o luă la goană, urmat de Cathal. Nu se abătură din drum și iepurele îi duse pe aceeași cale pe care îl dusese și pe cavaler cu șapte ani în urmă. Când ajunseră la sălașul tâlharilor, aceștia dădură drumul la un hohot batjocoritor de râs. Cathal

zise:

— Ce râdeţi?

Puse mâna pe mătură şi le azvârli în gură toată murdăria care se strânsese vreme de şapte ani. Apucă apoi mistreţul, luă o legătură de paie şi-l fierse în nici două minute. Apoi îi dădu cavalerului să mănânce. După care apucă un bloc de fier, îl azvârli în foc şi-l smulse de îndată ce se înroşi. Se aşeză lângă el, iar pe cei douăzeci şi patru de tâlhari îi puse la celălalt capăt; şi deşi aceştia trăgeau cu atâta putere încât îşi pierdură răsuflarea, fiecare dintre ei fu strivit şi prefăcut într-un bulgăre de osânză. Îl înhăţă pe căpitanul tâlharilor, voind să-i facă şi lui acelaşi lucru. Dar cavalerul îi strigă să-l cruţe; căci îl lăsase acum o vreme să plece din sălaşul lor.

— Iar dacă, zise el mai departe, îmi dai înapoi slujitorii, caii şi câinii, care au fost aici acum şapte ani, te lăsăm teafăr şi aşa cum eşti acum.

Căpitanul tâlharilor era înspăimântat şi îngrozit la gândul că putea fi şi el omorât. Văzu că fiul văduvei avea putere cât o sută de oameni şi socoti că e mai bine să-i învie pe toţi cei care veniseră acolo, şi pe care-i răpise cavalerului, şi să le dea puterea înapoi. Ceea ce făcu cât putu de repede. Lovi de trei ori cu vergeaua fermecată grămada de pietre care zăcea într-un colţ al încăperii şi, cât ai clipi din ochi, erau cu toţii, oameni, câini şi cai, iarăşi vii şi sprinteni ca mai înainte. Cathal îi porunci să deschidă repede poarta. Zis şi făcut, şi cu toţii se năpustiră afară. Curând ajunseră acasă şi când sosiră, cavalerul văzu palatul şi curţile şi toate ale sale înfloritoare şi frumoase ca odinioară, înainte ca „iepurele cu răsuflare puturoasă” să fi venit peste ei. Inima îi bătea în culmea bucuriei că vrăjitoarea bătrână era moartă. Atât el, cât şi flăcăii şi fetele lui aveau iarăşi, precum odinioară, membrele mlădioase. După ce se rostui acasă, îl cuprinse părerea de rău că nu mai poate să dea o petrecere pentru poporul ţării sale. Dar asta era cu neputinţă, căci, în afară de cei care se aflau sub ocrotirea sa, nu mai trăia nimeni pe insulă. De bună seamă nu se mai gândi să-l omoare pe Cathal (aşa cum voise la început, când acesta venise la el), ci îi oferi jumătate din bunurile sale. Cathal nu primi nimic. Ştia că era mai bogat decât cavalerul. Cu urări de sănătate şi binecuvântări, îl părăsi, spunându-i că dacă rămâne în viaţă avea să mai vină pe la el. Plin de bucurie ajunse curând acasă.

Când intră în palatul tatălui Léamuinnei, toţi îi spuseră bun-venit. Crezuseră că se pierduse între plăci de piatră şi nimerise într-o covată de frământat aluat[81].

În afară de Cathal, Léamuinn mai trimisese şi alt cavaler în lume, iar acesta, întorcându-se acasă cu ţeasta vrăjitoarei şi a şarpelui uriaş, fusese socotit cel mai mare viteaz de pe pământ. El le şi povestise că fiul văduvei fusese omorât, iar acum se pregăteau cu toţii de nuntă. Atunci se ivi Cathal. Dar fiindcă el nu adusese capetele, Lémuinn nu crezu nimic din ce îi spuse.

— Le-am tăiat capetele, zise Cathal, şi apoi le-am tăiat vârfurile limbilor şi „dovada că ai terciul este că îl mănânci”. Aici sunt vârfurile limbilor pe care le-am tăiat după ce i-am biruit!

Regele se uită cu atenţie în gâtlejuri şi băgă de seamă că lipseau vârfurile limbilor. Spuse de îndată:

— Cathal a făcut fapta vitejească!

După care acesta îi povesti prinţesei tot ce-i spusese cavalerul şi i se dădu crezare. Léamuinn îi înconjură grumazul cu braţele şi îl trase la pieptul ei.

Îl strivi cu sărutări,

Îl stropi cu lacrimi,

Îl şterse cu pânze fine de mătase

Şi atlas.

Celălalt cavaler, văzând că este foarte disprețuit, începu să spună vorbe neobrăzate la adresa regelui. Atunci fiul văduvei întinse mâna şi-i dădu o lovitură sub bărbie. De-atunci tăcu mâlc.

Spre a scurta povestea cea lungă: se făcu o nuntă, la care fu poftit şi cel sărac şi gol. După nuntă, fiul văduvei îşi duse nevasta şi mama în palatul bătrânei vrăjitoare. Aurul şi argintul şi toate comorile ei erau acum ale lor şi ale copiilor şi copiilor copiilor lor.

Ei s-au rătăcit, iar eu am luat-o pe drumul bun. Ei au murit, iar eu n-am ajuns încă pe năsălie. Iar dacă toate astea sunt minciuni, n-are decât să plece câinele cu ele în bot.[82]

Povestea înfăţişează la început un complex matern iniţial pozitiv, menţinut într-adevăr dincolo de timpul prevăzut. S-a putut păstra atât de pur, deoarece tatăl a murit scurt timp după nuntă. „Fiindcă era aşa de singură când aduse copilul pe lume, îl îndrăgise atât de tare [...].” Copilul a supt douăzeci şi unu de ani la pieptul ei. Chiar dacă această expresie este de înţeles metaforic, ea spune multe. Și singurătatea persoanei parentale poate fi un motiv pentru care copiii nu-şi dezvoltă la timp autonomia. La douăzeci şi unu de ani Cathal a observat că mama lui ajunsese la „vârsta pruncilor” şi, socotind că venise timpul să se îngrijească de ea, se scoală din pat, în ciuda împotrivirii mai slabe a ei. Întrebarea mamei dacă este cuminte să-şi părăsească „coşuleţul” nu mai prinde. Mila faţă de mamă îl scoate din pat, mila şi o disponibilitate de a fi de ajutor care ţine de complexul matern iniţial pozitiv.

Caută să muncească la palat şi îşi apreciază de îndată corect valoarea. Va lucra cât doisprezece oameni şi vrea să fie şi plătit pentru munca a doisprezece oameni. Lucrează la zidurile palatului, la zidul unei locuinţe noi care fixează o delimitare clară a interiorului de exterior. Din punct de vedere simbolic, el lucrează la delimitarea complexului Eului său şi trasează, totodată, şi spaţiul personalităţii Eului. Ceea ce era coşuleţul mamei, în limitarea şi protecţia lui, va fi acum palatul căruia urmează să i se pună şi un acoperiş.

Pentru acoperiş trebuie aduse lemne pe spatele şarpelui uriaş ascuns în pădure; cine izbuteşte o primeşte de soţie pe fata regelui. Cathal vrea să-şi încerce norocul, după ce a dovedit că e în stare să muncească, să impună respect şi să-şi agonisească pentru sine şi pentru mama sa mijloacele de subzistenţă, toate expresie a activităţii responsabile a Eului. Astfel se vede şi delimitarea complexului Eului în trăirea şi manifestarea unei acţiuni în lume, aşa cum aceasta poate fi săvârşită de fiecare dată doar de personalitatea individuală; prin asta omul respectiv devine inteligibil în el însuşi. Dezvoltarea trebuie însă să meargă mai departe: e vorba suplimentar de faptul că poate să stabilească o relaţie cu o femeie de vârsta lui sau, simbolic văzând

lucrurile, că poate să intre în contact cu anima lui, cu figura feminină lăuntrică, misterioasă şi fascinantă, care îi permite să-şi iubească nu doar mama ca unica femeie din viaţa lui. De altfel, mama nu este chiar încântată de planul lui. Ea îl avertizează: şarpele uriaş a ucis de la marele potop încoace puzderie de oameni. El îşi linişteşte mama amintindu-i — ceea ce îi ridică acesteia stima de sine — că l-a alăptat douăzeci şi unu de ani; prin asta în vinele lui curge puterea a o sută de oameni. În ce priveşte puterea, nimic nu-l poate neliniști pe lumea asta. Nu mai e vorba de puterea a doisprezece oameni, ci de aceea a o sută de oameni, deci e atât de puternic, încât nu are a se teme de nimic pe lumea asta. De asemenea e descris mereu ca un bărbat splendid. Este puternic, frumos şi plin de încredere. Urmare a faptului de a fi fost hrănit atât de abundent. Se simte în deplinătatea forţei sale, convins că poate rezolva toate problemele. Ceea ce va trebui să dovedească. Sarcinile care i se dau sunt sarcini care rezultă din confruntarea cu tot ceea ce era exclus din sistemul mamă şi fiu. El trebuie să folosească şi apoi să omoare şarpele uriaş, trebuie să afle de ce cavalerul cu râs posomorât n-a mai râs de şapte ani şi trebuie să aducă dovada morţii zgripţuroaicei cumplite cu dinţii reci. Fie izbuteşte, fie moare. Acestea sunt deci zonele personalităţii care se află în întuneric, cealaltă faţă a răsfăţului enorm al mamei. Ce înseamnă diferitele staţii?

În mijlocul pădurii, într-un lac mare sălăşluieşte reptila uriaşă, iar când iese, înghite tot ce se poate înghiţi pentru a nu fi nevoită să plece din nou curând la vânătoare. A păcăli, a folosi şi apoi a ucide această reptilă uriaşă pare simplu. Izbuteşte, ceea ce s-ar putea interpreta ca fiind tendinţele grandioase spre regresie, detectarea, anihilarea şi aducerea agresivă în slujba sa a tentaţiei de a lenevi. Este o respingere aproape obsesivă, printr-o mare performanţă în muncă, a primejdiei de a stărui într-o lene ce s-ar putea numi aproape metafizică şi de face din când în când incursiuni lacome spre procurarea celor necesare vieţii. În acest şarpe se exprimă latură de umbră a complexului matern hrănitor al eroului. Cathal ar putea fi leneş, lacom, târându-şi zilele nediferenţiat într-o existenţă de parazit, lacom de ceva care e de înghiţit. Dar se împotriveşte, căci are promisiunea că astfel o poate câştiga pe fata regelui. Împotriva acestor tendinţe regresive oamenii cu un complex matern iniţial pozitiv se opun doar atunci când li se promite ceva care să le îmbunătăţească substanţial calitatea şi mai cu seamă intensitatea vieţii. Ei au suficientă energie, dar trebuie să înţeleagă că aceste tendinţe regresive care se manifestă

şi în visări, care nu sunt niciodată atât de aproape de emoţii încât să poată fi şi realizate, sunt foarte primejdioase. Abia atunci ei îşi pot mobiliza forţele uriaşe pe care, incontestabil, le au.

Cathal şi-a închipuit că astfel a trecut toate probele şi se poate însura cu fata regelui, dar aceasta a fost de altă părere. Ea ştie că el trebuie să abordeze şi alte probleme inconştiente importante pentru a fi capabil să aibă o relaţie. Plin de bunăvoinţă se îmbarcă pentru Indiile de Răsărit. Din nou este experimentată energia din acest sistem, în care doar o treime vine din „forţa vâslelor", două treimi e suportată de vânt, de elemente. Se vede astfel limpede relaţia bună, legătura strânsă cu natura. Dar se amestecă şi alt element în această furie a naturii, în care pare că se simte atât de bine: „Cathal vedea marea albastră-verde în faţă, roşie ca sângele în spate". Şi pe drumul în căutarea cavalerului cu râsul posomorât „îşi dădu seama cât de singur era în ţara străină, fără prieten, fără ajutor, şi cum timpul îl zorea. Voioşia i se stinse la gândul că era fără mamă, fără femeie, fără casă şi fără adăpost. Îşi adună însă puterile şi merse mai departe". Dacă înainte de această stare de solitudine era încă plin de voie bună, mai apoi simte brusc că este singur, că nu mai are nici mamă, nici femeie, nici loc de adăpost. Şi deşi sentimentul bun al vieţii suferă o breşă, el merge mai departe, „îşi adună puterile". Culoarea roşiatică a mării care aminteşte de sânge şi sentimentele de deprimare şi dezrădăcinare arată că eroul intră în legătură cu părţile chinuite, descurajate din el, proces tipic pentru complexul matern iniţial pozitiv atunci când lumea şi viaţa nu se mai arată ca mamă binevoitoare şi atotdăruitoare sau cel puţin când nu se întrevede o satisfacţie rapidă prin săvârşirea unei mari fapte eroice, precum biruinţa asupra reptilei uriaşe. Trăind aceste sentimente de descurajare, eroul le exprimă metaforic prin imaginea clădirilor năpădite de muşchi dens, deci nelocuite de multă vreme. Când găseşte în sfârşit o intrare în acest complex de clădiri uitate şi lovite de blestem, dă peste o femeie în vârstă, cu un chip amărât, şi apoi vede „zăcând pe spate, în mijlocul patului, un bărbat înalt, subţire, cu faţa nemişcată". Acesta sare din pat şi-l prinde pe Cathal de grumaz. „Cei doi flăcăi uriaşi se luptau cum nu se mai văzuse pe pământ." Cathal simte că nu are pe nimeni „care să-i fie aproape şi să-l ajute, se gândi la mama lui pe care o lăsase singură acasă şi-l cuprinse o deznădejde furioasă. Opintindu-se din greu, îl împinse în foc pe «bărbatul din pat»". Când acesta simte para focului, promite să facă tot ce-i cere Cathal.

Aici se vede limpede cum „bărbatul din pat” este încă o realitate cu care Cathal trebuie să lupte. El își întâlnește aici alter egoul său, partea de personalitate care nu se poate pur și simplu ridica din pat. Tipic pentru complexul matern inițial pozitiv este că nu de lipsă de putere se plânge Cathal, ci de faptul că nu are pe nimeni alături, pe nimeni care să-i fie de ajutor, și simplul gând la mamă este suficient spre a-l face să-și mobilizeze forțele împotriva deznădejdii, forțe de care are nevoie pentru a supraviețui.

Acest bărbat, care poate fi înțeles ca imagine a identității umbrei lui Cathal, trebuie să-și spună numele. El este cel căutat, „cavalerul cu râs posomorât”. Cathal îi vindecă arsurile, cei doi se pândesc reciproc, apoi Cathal aude o femeie țipând ascuțit „încât i se păru că pereții se zguduie făcând să se bată văzduhul cu pământul”. Cavalerul are în acest timp o figură schimonosită. Suferințele cavalerului sunt prezentate tot mai clar. O tulburare se manifestă într-un mod neliniștitor. Dacă văzduhul se bate cu pământul, cele două elemente interpretate atât de des ca întrupări ale principiului feminin — pământul — și masculin — văzduhul —, atunci avem aici un indiciu despre cât de dificilă este unirea lor în cei doi bărbați. Este, de asemenea, limpede că ne apropiem de punctul culminant al poveștii, de confruntarea cu aspectele esențiale ale problematicii, căci acum sunt numite toate cele patru elemente.

Cathal întâlnește în pădure, într-un loc rotund, o femeie bătrână, mare, cu spume la gură, o figură care îl îngrozește. Așadar, ea se dovedește a fi și prin înfățișare o distrugătoare, oricum îi oferă însă alegerea între a lupta și a se lăsa nimicit pasiv. Și se luptă, într-un fel în care încă nu s-a mai văzut vreodată, nicio piatră nu rămâne pe piatră, „din tare au făcut moale, iar din pietre cenușii au țâșnit izvoare”. O imagine caracteristică pentru situația de luptă în care e vorba de cine anume deține supremația: această femeie, întrupare a distrugerii, a lăcomiei, despre care aflăm mai încolo că a supus insula și a ars-o, astfel că niciun om n-a mai putut trăi acolo. Cathal ar fi putut să fie învins de această forță nimicitoare. Prin luptă însă se deschid noi izvoare. Spre seară, puterile lui Cathal scad și doar gândul că niciun om nu-l va plânge îl fac să prindă noi puteri. Dar nici acestea nu sunt suficiente. Chiar în clipa în care zgripțuroaica jubilează, apare o pitulice, se lasă pe zgârciul nasului ei și-i vâră ciocul în ochi, atunci îi piere puterea și el o poate omorî.

„Încă mai merge cumva”, a fost o propoziție pe care am pus-o mereu în

legătură cu complexul matern inițial pozitiv. Aceasta cu atât mai mult cu cât Cathal a făcut tot posibilul — iar dacă asta nu a fost suficient, atunci s-a ivit un ajutor neașteptat, o întâmplare fericită — să nu mai vadă așa precum vede vrăjitoarea. Să nu mai aibă optica acestei forțe nimicitoare.

„Cavalerul cu râs posomorât” a încercat zadarnic să lupte cu ea, în orice caz n-a pierit. El, care de șapte ani nu a mai râs, a stat sub dominația acestei forțe nimicitoare care n-a îngăduit niciun fel de viață, a distrus spațiul vital, a alungat sau ars chiar oameni — tot așa cum și Cathal a putut să stea singur în pat douăzeci și unu de ani. Durerea ar putea să rezide deci în aceea că necesitatea de a distruge propria temelie vitală și forța extrasă de aici e mai puternică decât hotărârea de a configura viața.

Aceasta însă nu e tot. Există și o cauză a râsului posomorât, a nuanței amenințătoare din râs care, altminteri, semnalizează mai degrabă că omul se bucură, dar în care aici bucuria, deloc exprimată, este asociată cu furie și durere. Șapte ani râsul nu mai fusese auzit.

„Cavalerul cu râs posomorât ” povestește istoria pătimirilor sale. Fusese bogat, mai mult decât bogat, pe insulă erau oameni, existau legături. Și apoi cavalerul și oamenii săi au fost ademeniți de „iepurele cu răsuflarea puturoasă” în valea care s-a deschis și i-a înghițit. S-a pomenit deodată în fața a douăzeci și patru de tâlhari care au pretins fapte de vitejie pe care cavalerul și însoțitorii săi nu le-au putut face. Și povestește cum tâlharii și-au bătut joc de ei, cum i-au vrăjit însoțitorii și spațiul în care trăia, în afară de bătrâna care îl îngrijea, cum l-au vrăjit și pe el, care din acea clipă s-a întins pe pat și nu s-a mai ridicat. Zgripțuroaica însă scotea în fiecare zi acel țipăt înspăimântător.

Cathal îl liniștește pe cavaler, spunându-i că a ucis-o pe vrăjitoare. Când vor să guste din niște bucate îmbietoare, trece pe sub fereastră „iepurele cu răsuflarea puturoasă”. Îl urmăresc cu caii vrăjitoarei, ajung din nou în vale, dar acum Cathal izbutește cu ușurință să treacă probele cerute. Căpitanul tâlharilor e cuprins de spaimă, dar îi e cruțată viața la rugămintea cavalerului, căci și el îl cruțase odinioară pe acesta.

Iepurele trece drept un animal care se sperie și intră ușor în panică. În rest, el întrupează principiul fertilității, era jertfit Afroditei, dar era și animalul zeiței Artemis. Artemis e considerată strămoașa tuturor vrăjitoarelor[83], ceea ce

trimite iarăşi la faptul că o formă senzuală, autonomă, sălbatică, de feminitate a fost declarată vrăjitoare din cauza angoasei. Oricum, între iepurele declanşator de angoasă, vrăjitoare şi tâlhar există o legătură. Iepurele ar putea să reprezinte latura anxioasă care este legată de una distrugătoare, activată atunci când oamenii rămân prea mult timp prizonierii complexului matern iniţial pozitiv. Tâlharii locuiesc în acelaşi ţinut, deci în acelaşi spaţiu complexual. Cu caii, care aparţinuseră iniţial vrăjitoarei şi care arată ce vitalitate impetuoasă e asociată acestei atitudinii distructive, „iepurele cu răsuflarea puturoasă” este urmărit uşor. Ceata tâlharilor simbolizează forţele masculine agresive; ele înclină să devalorizeze alţi bărbaţi; forţa şi energia vitală pot fi răpite oamenilor prin ridiculizare, prin punerea sub semn de întrebare a sentimentului stimei de sine. Aceasta este în principal funcţia tâlharilor. Ei ameninţă, fură, dar mai cu seamă îi demonstrează „cavalerului cu râs posomorât” că el ca bărbat este nesatisfăcător.

Ține de complexul matern inițial pozitiv al bărbatului faptul că el se întreabă dacă este sau nu un bărbat adevărat. Dacă mama îi confirmă că este, lucrul acesta nu e valabil, dacă îi confirmă altcineva, tot nu este valabil fiindcă nu vine de la mama. Bărbatul cu această amprentă complexuală trebuie să afle, de cele mai multe ori în relație cu un alt bărbat, relație în care rivalitatea este depășită și amândoi urmăresc același țel, că se poate afirma în fața bărbaților devalorizatori, că le este acestora superior și că poate să garanteze pentru propria viață.

Această ceată de tâlhari, pe când nu mai era scindată, se întorsese împotriva „cavalerului cu râs posomorât”, îl întinsese în pat, îl condamnase la regresie chinuitor depresivă, cu sentimente de culpabilitate necontenit manifestate.

În doi, Cathal şi „cavalerul cu râs posomorât” izbutesc, intrând agresiv în luptă, să învingă aceste forţe nimicitoare, hoaţe, capabile să distrugă stima de sine.

Foarte tipic pentru acest basm şi pentru confruntarea cu complexul matern iniţial pozitiv este faptul că reflectând la forţa care zace în acesta, eroul izbuteşte să vadă latura de umbră a unei atari amprente complexuale, latura chinuită, depresivă, suprasolicitată, ca şi problemele relaţionale aferente. Abia atunci zonele complexuale distrugătoare pot fi, şi trebuie să fie, înlăturate. Faptul că lui Cathal îi reuşesc toate fără probleme ne face să

trecem cu vederea faptul că întotdeauna este vorba de viaţă şi de moarte. Dacă ar eşua, el n-ar fi, de pildă, vrăjit, ci mort. Izbitor este că după ce o dobândeşte în cele din urmă — şi cu ocoluri — pe fiica regelui, se mută cu soţia şi mama sa în palatul vrăjitoarei ucise de el, ale cărei bogăţii devin acum ale sale. Odată ce partea distructivă din acest complex matern este învinsă, toate bogăţiile legate de ea pot fi folosite şi nimic nu mai stă în calea unei relaţii iubitoare cu soţia şi a uneia prietenoase cu mama. De precizat în plus că, în basm, complexualul nu este pur şi simplu proiectat asupra persoanei mamei, ci confruntarea începe tocmai atunci când mama ca persoană şi efectele complexului matern respectiv, personificate aici prin iepure, vrăjitoare şi ceata de tâlhari, pot fi văzute separat unele de altele.

ÎNGRIJITOAREA DE GÂȘTE

DEZVOLTAREA FEMININĂ EXEMPLIFICATĂ PRINTR-UN BASM

Deoarece complexul matern iniţial pozitiv al femeii prejudiciază mai puţin decât în cazul bărbatului găsirea identităţi proprii, procesele de desprindere, aşa cum sunt înfăţişate în basm, decurg mai puţin dramatic. Pe baza basmului „Îngrijitoarea de gâște”, aş vrea să explic pe scurt temele cele mai importante şi treptele procesului de desprindere din complexul matern iniţial pozitiv al unei femei.[84]

Era odată o regină bătrână, al cărei soţ murise deja de mult. Avea o fiică frumoasă şi, când copila a mai crescut, i-a fost făgăduită unui prinţ dintr-un regat foarte îndepărtat. Când veni timpul ca ei să fie cununaţi, fata trebui să se pregătească să plece în regatul străin, iar bătrâna regină îi umplu cuferele cu multe obiecte preţioase şi bogăţii, cu aur şi argint, pocale şi giuvaieruri, pe scurt cu tot ce ţinea de o zestre regală, căci tare o mai avea la inimă pe

fata ei. Îi dădu cu ea și o servitoare, spre a o însoți în călătorie și a i-o preda prințului pe mireasa lui. Fiecare primi un cal pentru drum, dar calul domniței, pe nume Falada, avea darul de a vorbi. Când veni ceasul despărțirii, bătrâna mamă se duse în camera ei de dormit, luă un cuțitaș și se tăie cu el la un deget, ca să curgă sânge. Puse un șervet alb dedesubt și lăsă să picure pe el trei stropi de sânge, i-l dădu fetei și astfel îi grăi:

— Iubita mea copilă, ține-l bine în păstrare, căci îți va fi de ajutor în drumul tău.

Apoi își luară cu tristețe rămas-bun una de la alta. Șervetul și-l puse prințesa în rochie în dreptul pieptului, se așeză pe cal și plecă spre cel sortit ei. După ce își văzură de drum vreme de un ceas, i se făcu sete și îi spuse slujnicei:

— Dă-te jos și scoate din pârâu apă în cupa pe care ai luat-o pentru mine, căci tare aș vrea să beau.

— Dacă vă e sete, răspunse slujnica, atunci daţi-vă singură jos, duceți-vă la apă și beți, eu nu am de gând să vă fiu servitoare.

Prințesa coborî de pe cal, căci îi era foarte sete, se aplecă peste pârâu și bău direct, odată ce nu putea să bea din cupa-i de aur. Atunci suspină:

— O, Doamne!

și cele trei picături de sânge răspunseră:

— Mama ta, biata, de-ar ști, inima-n piept de-amar i-ar plesni.

Dar prințesa rămase umilă, nu rosti o vorbă și încălecă din nou. Merseră așa o bună bucată de drum, numai că ziua era călduroasă, soarele dogorea și curând i se făcu iarăși sete. Ajungând acum la un râu, își chemă din nou slujnica:

— Dă-te jos și dă-mi să beau din cupa mea de aur, căci uitase de mult toate cuvintele rele de care avusese parte.

Numai că slujnica spuse și mai trufaș:

— Dacă vreți să beți, luați-vă singură, eu nu am de gând să vă fiu servitoare.

Atunci prințesa descălecă, întrucât îi era atât de sete, se aplecă peste apa curgătoare, plânse și suspină:

— O, Doamne!

și cele trei picături de sânge răspunseră din nou:

— Mama ta, biata, de-ar ști, inima-n piept de-amar i-ar plesni.

Tot bând așa și aplecându-se mai mult în față, îi căzu de la piept șervetul în care se aflau cele trei picături și pluti pe firul apei tot mai departe, fără ca ea, în spaima ce o cuprinsese, să-și dea seama. Dar slujnica observase și se bucură nespus că dobândea astfel puteri asupra prințesei, căci aceasta, pierzând picăturile de sânge, devenise slabă și lipsită de apărare.

Dând prințesa să se urce din nou pe calul ei, care se numea Falada, slujnica îi zise:

— Locul meu e pe Falada și al tău pe mârțoaga mea.

Iar domnița trebui să se supună. După aceea, slujnica îi porunci în cuvinte dure să dezbrace straiele regești, să și le pună pe cele ponosite ale ei și, în cele din urmă, o obligă să jure sub cerul liber că nu va scoate o vorbă despre toate astea la curtea regală. Dacă nu va face această juruință, va fi ucisă pe loc. Dar Falada luă parte la toată scena și și-o întipări bine în minte.

Așadar, slujnica se sui acum pe Falada și adevărata logodnică pe gloaba cea prăpădită și astfel au călărit mai departe, până ce au ajuns la palatul regal. Au fost întâmpinate cu mare bucurie, iar prințul a ieșit degrabă în calea lor și a ridicat-o pe slujnică de pe cal, convins că era cea sortită lui. A fost dusă sus pe scări, în schimb adevărata domniță a trebuit să rămână jos. Bătrânul rege a privit pe fereastră, a zărit-o în curte și a văzut cât era de fină, de delicată și de frumoasă. S-a dus apoi în camera regească și a întrebat-o pe așa-zisa mireasă cine era cea cu care venise și care rămăsese jos în curte.

— Mi-am luat-o pe drum ca să am companie. Dați-i servitoarei ceva de

muncit, ca să nu mai stea degeaba.

Doar că bătrânul rege nu avea nimic de muncă pentru ea şi nu-i trecu altceva prin minte, decât să spună:

— Am un flăcău care îngrijește de gâște, poate să-l ajute pe el.

Băiatul se numea Konrädchen şi pe el trebuia să-l ajute acum adevărata mireasă la păzitul gâștelor.

Însă curând mireasa falsă îi spuse tânărului prinț:

— Iubite soț, te rog să-mi faci o favoare.

Acesta răspunse:

— Cu dragă inimă.

— Pune să i se taie capul calului care m-a adus până aici, căci tare m-a mai necăjit pe drum.

De fapt se temea însă că el va vorbi şi va spune cum se purtase ea cu prințesa. Când veni timpul ca Falada cel credincios să moară, vestea ajunse şi la urechile adevăratei prințese şi ea îi promise călăului în taină un galben, cu condiția să-i facă un mic serviciu. În târg se afla o poartă mare şi întunecoasă, pe care trebuia să treacă ea cu gâștele în fiecare dimineață şi seară. Îl rugă să bată capul calului în cuie sub poarta cea întunecată, pentru ca ea să-l mai poată vedea când va trece pe-acolo.

Omul îi promise, reteză capul calului şi îl pironi sub poarta cea întunecată.

În zorii zilei următoare, când ea şi Konrädchen trecură cu gâștele pe sub poartă, fata rosti din mers:

— Oh, Falada, acolo atârni, văd bine!

Atunci capul îi răspunse:

— Oh, domniță, vai și-amar de tine!

Mama ta, biata, de-ar ști,

inima-n piept de-amar i-ar plesni.

După care fata merse mai departe și ieși din târg, ca să mâne gâștele pe câmp. Și, când ajunseră în poiană, se lăsă jos pe pământ și își despleti părul, care era tot numai aur, iar Konrädchen îl văzu și se bucură că strălucea atât de tare și vru să-i smulgă niște fire. Atunci ea glăsui:

— Suflă, suflă, vânticel,

ia-i lui Konrädchen pălăriuța

și fă-l să alerge după ea fuguța,

pân' ce păru-mi împletesc cătinel.

Și atunci se iscă un vânt atât de puternic, încât îi suflă lui Konrädchen pălăriuța hăt-departe, iar flăcăul trebui să alerge după ea. Până se întoarse, domnița terminase să-și pieptene și să-și prindă părul și el nu putu să-i mai smulgă niciun fir. Atunci Konrädchen se supără și nu mai vorbi cu ea. Așa păziră gâștele, până se lăsă seara, apoi plecară spre casă.

În dimineața următoare, trecând pe sub poarta cea întunecată, fecioara spuse:

— Oh, Falada, acolo atârni, văd bine!

Atunci capul răspunse:

— Oh, domniță, vai și-amar de tine!

Mama ta, biata, de-ar ști,

inima-n piept de-amar i-ar plesni.

Ajunși în câmp, ea se așeză din nou în poiană și începu să-și pieptene părul, iar Konrädehen alergă spre ea, vrând să-i smulgă o șuviță, dar atunci fata rosti din nou:

— Suflă, suflă, vânticel,

ia-i lui Konrädchen pălăriuța

și fă-l să alerge după ea fuguța,

pân' ce păru-mi împletesc cătinel.

Atunci vântul se porni să bată și îi suflă băiatului pălăriuța de pe cap departe de tot, iar Konrädchen trebui să fugă după ea. Când se întoarse, ea-și prinsese de mult părul la loc, așa că băiatul nu avu cum să-i smulgă niciun fir. Astfel păziră gâștele până la căderea serii.

Însă după ce au ajuns acasă, Konrädchen s-a dus la bătrânul rege și i-a spus:

— Nu mai vreau să am grijă de gâște împreună cu fata asta.

— De ce nu? a întrebat regele.

— Păi, mă supără toată ziua.

Regele i-a poruncit să-i povestească ce păței cu ea.

— Dimineața, când trecem cu cârdul sub poarta întunecoasă, i-a spus atunci Konrädchen, pe zid e prins un cap de cal, iar ea îi zice:

„Oh, Falada, acolo atârni, văd bine!”

Atunci capul răspunde:

„Oh, domniță, vai și-amar de tine!

Mama ta, biata, de-ar ști,

inima-n piept de-amar i-ar plesni.”

Și tot așa a istorisit Konrädchen mai departe ce se petrecea în poiana gâștelor și cum trebuia să alerge el acolo după pălăriuța zburată de vânt.

Bătrânul rege i-a poruncit să iasă din nou a doua zi cu gâștele, iar el însuși, când s-a făcut dimineață, s-a dus în spatele porții întunecate și a auzit cum vorbea fata cu capul lui Falada. Apoi s-a furișat în urma lor pe câmp și s-a ascuns în poiană într-un tufiș. Curând a văzut cu propriii ochi cum îngrijitoarea și îngrijitorul de gâște mânau cârdul și cum ea s-a așezat după un timp în poieniță și și-a despletit cosițele, iar părul îi strălucea ca aurul. Îndată, fata a rostit din nou:

— Suflă, suflă, vânticel,

ia-i lui Konrädchen pălăriuța

și fă-l să alerge după ea fuguța,

pân’ ce păru-mi împletesc cătinel.

Atunci se iscă o pală de vânt şi îi mătură lui Konrädchen pălăriuţa de pe cap, încât băiatul trebui să alerge hăt-departe, în timp ce fata îşi pieptăna şi îşi împletea buclele liniştită, iar bătrânul rege văzu tot.

După aceea plecă fără să fi fost observat de nimeni şi seara, când îngrijitoarea de gâşte se întoarse acasă, o chemă şi o întrebă de ce proceda aşa.

— Asta n-am cum să vă spun şi nu pot să-i spun niciunui om necazul meu, a trebuit s-o jur sub cerul liber, căci altminteri mi-aş fi pierdut viaţa.

El nu-i dădu pace, cu toate acestea nu putu să scoată nimic de la ea. Atunci îi zise:

— Dacă nu vrei să-mi spui mie, atunci spune-i sobei de fier chinul tău.

Şi plecă de lângă ea.

Fata se vârî în soba de fier, începu să se vaite şi să plângă, îşi descărcă sufletul şi spuse:

— Sunt părăsită de toată lumea şi totuşi eu sunt prinţesă, iar o servitoare m-a forţat să-mi lepăd straiele regeşti şi mi-a luat locul lângă mirele meu, iar eu trebuie să fac servicii umile ca îngrijitoare de gâşte. Mama mea, biata, de-ar şti, inima-n piept de-amar i-ar plesni.

Însă bătrânul rege se aşezase afară la gura sobei, ascultând cu luare-aminte, şi auzi tot ce rostea fata. Apoi se întoarse în încăpere şi îi spuse să iasă din sobă. Ordonă să fie îmbrăcată în haine regeşti şi acum părea o adevărată minune, atât era de frumoasă.

Bătrânul rege îşi chemă fiul şi îi dezvălui că mireasa lui era una falsă. Aceea era doar o servitoare, pe când adevărata mireasă se afla acum în faţa lui, în persoana celei care fusese îngrijitoare de gâşte. Tânărul rege se bucură nespus când văzu frumuseţea şi bunătatea ei. Se pregăti un mare ospăţ, la

care fură poftiţi toţi oamenii de la curte şi toţi bunii prieteni. În mijloc stătea mirele, cu prinţesa de o parte şi servitoarea de cealaltă, dar slujnica nu o mai recunoscu din cauza podoabelor strălucitoare. După ce au mâncat şi au băut şi voioşia era în toi, bătrânul rege i-a pus servitoarei o întrebare la care să răspundă: ce ar merita una care şi-ar fi înşelat stăpânul? Apoi a istorisit întreaga tărăşenie şi a întrebat:

— Ce pedeapsă merită aceasta?

Atunci falsa mireasă a răspuns:

— Nu merită nimic mai bun decât să fie dezbrăcată de toate straiele şi să fie băgată într-un butoi care e bătut în interior cu cuie ascuţite şi doi cai bălani să fie înhămaţi la butoi şi să o târască prin toate străzile târgului, până ce moare.

— De tine-i vorba, spuse bătrânul rege. Ţi-ai găsit singură pedeapsa şi ea îţi va fi aplicată întocmai.

După ce sentinţa a fost executată, tânărul rege s-a cununat cu mireasa lui cea adevărată şi amândoi au domnit peste regatul lor în pace şi fericire.[85]

Basmul începe cu faptul că o regină bătrână are o fată foarte frumoasă. Soţul ei a murit demult. Mama îşi făgăduieşte fata unui prinţ dintr-un regat foarte îndepărtat. În acest basm, mama se îngrijeşte ca să aibă loc o despărţire. Fata trebuie să parcurgă — ceea ce e neobişnuit în basm — un drum lung spre a ajunge la feciorul regelui. Ea trebuie să facă unele experienţe înainte de a putea să intre într-o relaţie cu acesta. Acest drum ne interesează aici.

Fetei de rege i se dau multe lucruri pe drum: aur, argint, giuvaeruri. Şi acest complex matern ascunde o plinătate, o înzestrează pe fată cu bogăţie şi plenitudine. I se dă şi o slujnică — o altă figură matern protectoare, deşi nu o mamă — şi un cal vorbitor numit Falada. Semn al unei legături existenţiale puternice între mamă şi fată este un şervet alb cu trei stropi de sânge matern, pe care mama i-l dă fetei, cu recomandarea de a-l păstra bine, fiindcă avea să-i fie de folos la nevoie. Fata de rege îşi bagă şervetul în sân, acolo unde se

păstrează tot ce e de preţ şi tainic.

În scena cu care începe basmul vedem o femeie tânără marcată de un complex inițial pozitiv: este bine echipată, e bogată, are mai mult decât îi trebuie, are și o bună bază vitală exprimată prin calul Falada. Simbolic, caii reprezintă relaţia afectivă pe care o avem cu corpul nostru, felul în care receptăm și trăim diferitele energii ale corpului și felul în care ne legăm de emoţiile noastre și de inconștient. Fata de rege este vitală, puternică, dinamică, are o relație cu corpul ei și în situații dificile va simți probabil ceva în corp, va avea presimțiri pe care le va și asculta. Ea are pe deasupra o relație bună cu inconștientul, căci acest cal este înțelept și vorbește. El amintește foarte clar de un bun câmp matern „înţelept” pe care fata de rege l-a internalizat și la care se poate referi în caz de nevoie. Șervetul cu picăturile de sânge arată existența în continuare a unei legături magice cu mama personală.

Tânăra femeie este trimisă în viață, bine echipată și totuși ea cade imediat în mâinile slujitoarei, care se dovedește a fi umbra ei. Ca orice fiică marcată de un complex matern pozitiv, și prințesa este uimită că o altă femeie poate fi atât de răutăcioasă. Considerând slujitoarea drept o instanță intrapsihică a prințesei, drept o reprezentantă a unor aspecte reunite ale umbrei, rezultă că ea a fost până acum complet opacă la aspectele umbrei ei, mai ales la poftele ei de putere și la tendințele agresive derivate de aici. Totalitatea ţintită de amprenta unui complex matern inițial pozitiv conține întotdeauna clar și un aspect de putere, căci ce este mai puternic decât totalitatea? Dar dacă „avem” această totalitate, o și revendicăm la nevoie, iar cei mai mulţi, fiindcă o pretind de la naștere, nu știu cât de mult țin la această putere, cât de mult stăruie asupra ei, mai ales atunci când amenință să le scape. Atâta timp cât oamenilor cu astfel de amprentă complexuală nu le distruge nimeni acest sentiment vital, ei nu sunt în primejdie de a-și risca puterea. Dar o riscă dacă sentimentul vital le este distrus.

În basm, slujitoarea preia comanda asupra întregii situații, adică fata de rege este de-acum dominată de umbra puterii ei. Ea nu se mai identifică cu complexul conștient al Eului, aflat încă în relație deslușită cu complexul matern, ci cu ceea ce mai înainte fusese eliminat, exilat din această amprentă complexuală. Așa este și șervetul cu picăturile de sânge, legătura cu mama, care este luat de fluxul întâmplărilor.

Desprinderea de complexele materne şi paterne, indiferent de felul în care sunt nuanţate, urmează în general după integrarea umbrei, după integrarea părţilor care au fost eliminate de situaţia temporală dată în care se produc amprentele şi care instituie şi valori colective.[86] Deoarece, în cazul amprentei lăsate de un complex matern iniţial pozitiv, agresiunea, elementul separator şi în consecinţă, firește, zona de umbră, care nu poate fi acceptată din punctul de vedere al unui ideal, sunt limpede scindate — ceea ce pentru această amprentă este, ca să spun aşa, complexual imanent —, tocmai aspectul de umbră devine copleşitor în cazul desprinderii şi nu rareori apare o identificare trecătoare cu această umbră. Identificarea cu umbra este figurată în basm prin aceea că fata de rege nu are voie să mai călărească pe Falada. Dacă înainte instinctul îi fusese sigur, acum ea este lipsită de instinct. Trebuie să-şi schimbe hainele cu cele ale slujitoarei, adică are loc o schimbare clară de personalitate şi aceasta este atestată şi în exterior. Pe deasupra, trebuie să jure că nu va spune nimănui de această schimbare de personalitate. În acest jurământ se află şi începutul salvării: jurând, ea denumeşte ce s-a întâmplat. Astfel, conştientizează că ea nu este slujnica, chiar dacă acum lucrurile par să arate aşa. Recunoaşte prin acest jurământ că felul în care ea apare în acest moment nu reprezintă întreaga ei fiinţă, că ea nu este doar bestia care deocamdată pretinde că este, dar că vrea să reziste în această identitate de umbră până ce va veni clipa potrivită.

Pentru moment ea se află încă într-o relaţie slabă cu valorile materne, Falada este încă alături de ea. Amprenta pusă de câmpul matern iniţial bun pe viaţa noastră nu se poate finalmente pierde, ea poate însă trece temporar în plan secund şi atunci este ca şi cum s-ar fi pierdut.

La curte, tânărul rege, nebănuind nimic, ia în primire mireasa falsă ca şi cum ar fi fost cea adevărată. La prima întâlnire cu masculinitatea, femeia nu se poate arăta sub înfăţişarea ei reală, şi pe tânăr nu-l izbeşte nimic. Bătrânul rege vede, ce-i drept, că „slujnica” e gingaşă şi frumoasă şi se interesează de ea. Bărbatul patern vede mai complet decât fiul şi asta înseamnă iarăşi că personalitatea amprentată în casa mamei nu este cu totul pierdută.

În exterior relaţia dintre feciorul de rege şi mireasa falsă pare în ordine, dar în această relaţie nu pot dăinui laolaltă valorile care fac bogăţia fetei de rege.

Mireasa legitimă devine îngrijitoare de gâşte, ea trebuie să facă o muncă

absolut obișnuită. Pentru oamenii cu un complex matern inițial pozitiv este întotdeauna important să trăiască și „obișnuit”, căci „neobișnuit” nu poate fi nimeni toată viața. Animalele care trebuie îngrijite — și în timp ce le îngrijim ne familiarizăm cu ele — spun ceva despre acele domenii ale vieții care trebuie cunoscute mai bine. Gâștele sunt animalele Afroditei și din acest motiv sunt puse în legătură cu viața erotică și sexuală și cu fertilitatea. Deoarece gâștele pot să se „zbenguie” și în murdărie, ele au probabil de-a face și cu aspectele umbroase ale dragostei sexuale. Și aici este cunoscut și „păzit” un aspect din zona erotico-sexuală care ar fi fost străin mamei și ar ține mai degrabă de condiția slujnicei.

Dar nu este vorba pur și simplu despre o păzire plină de voioșie: domnița suferă pentru că nu e recunoscută. În fiecare dimineață trece de poarta întunecată și ajunge într-o poiană. Poarta întunecată sugerează tristețea legată de situația dată, dar trezește totodată speranța că această situație e trecătoare. Când slujitoarea pune să i se taie capul lui Falada, motivând cu un pretext subțire, ignorat ca atare de prinț, soția legitimă își aduce aminte de cal și acționează energic. Își amintește de părțile de personalitate care au fost cândva esențialmente neproblematice și au ajutat-o în viața ei și, strângându-și părul, își depășește punctul cel mai de jos al identificării cu umbra, chiar dacă în viața concretă nu se schimbă nimic. În vreme ce deplânge situația lui Falada, Falada o deplânge pe ea și-i amintește, totodată, cât de afectată ar fi mama ei de această situație. Îngrijitoarea de gâște dezvoltă empatie pentru situația ei dificilă și astfel izbutește să se re-lege de laturile ei neumbroase. Ea nu este totuși fosta fată de rege, ea nu se refugiază pur și simplu în atmosfera matern complexuală, ea poate acum să îndeplinească și activități obișnuite, poate să se subordoneze și are o idee de eros și de sexualitate. Căci practic ea nu doar păzește gâște, ea se confruntă atât cu băiețandrul Konrädchen, cât și cu bătrânul rege. Dacă o femeie tânără este atât de mult legată de mamă, dacă tată nu are și frații lipsesc și ei, atunci relația cu un bărbat de aceeași vârstă cu ea — dacă există — va fi o relație a umbrei, așa cum este în basm relația dintre slujnică și feciorul de rege. Spre a găsi o relație cu un bărbat trebuie, pe de-o parte, exersată o confruntare jucăușă cu adolescența masculină, pe de alta, găsită o figură paternă, adesea ambele reunite în același om. Konrädchen este cel cu care fata are o relație de seducție și de tachinerie. Întâi îl atrage pieptănându-și părul lung, apoi pune vântul să-i zboare pălăriuța. Konrädchen i se plânge bătrânului rege.

Considerând dezvoltarea din unghiul subiectului, vedem că în psihicul fetei de rege sunt însufleţite două figuri ale animusului: băieţandrul şi regele. Acesta din urmă reprezintă o figură a animusului legată încă deslușit de complexul patern. În schimb, Konrädchen reprezintă o instanţă care încorporează impulsurile noi, creatoare care apar în psihicul fetei, fascinaţia începutului unei relaţii erotice cu mișcarea seducerii şi a respingerii. Bătrânul rege figurează mai degrabă factorul de nădejde, tradiţionalul: el se va îngriji ca această „incoerenţă” să fie ordonată. Dar amândoi întrupează părţi ale personalităţii neînsufleţite din vechiul sistem. Bătrânul rege o şi determină pe îngrijitoarea de gâşte să-şi spună suferinţa — măcar sobei. Ea trebuie să formuleze conştient, într-o situaţie de maximă siguranţă, ceea ce i s-a întâmplat şi trebuie să dea glas suferinţei ei. Dar în sobă ar putea să fie definitiv arsă. Soba e considerată un simbol al trupului matern în care copiii se maturizează. Acum fata stabileşte ea însăşi verbal relaţia cu mama ei, a cărei inimă s-ar frânge.

Spre deosebire de Cathal, ea ajunge la suferinţă într-un moment mai înaintat al dezvoltării ei şi se plânge. Prin asta identificarea cu umbra este suspendată, ea devine soţia legitimă a feciorului de rege, despre a cărui desprindere de un complex patern pozitiv nu aflăm din păcate nimic.

Să ne reprezentăm încă o dată acest proces de dezvoltare desprins dintr-un complex matern iniţial pozitiv:

În acest caz mama iniţiază despărţirea, ea o încurajează pe fată să iasă în viaţă şi o echipează pentru drum. E vorba aici de o formă de expulzare care ţine, şi ea, de o mamă bună. Fata este copleşită de umbra ei, ceea ce s-ar lega de sentimentul vieţii, în sensul că tot ce era în preajma mamei nu reprezenta deloc viaţa adevărată, că lumea, aşa cum a fost, a încetat brusc să mai fie. Aşteptarea complexuală, respectiv faptul că lumea trebuie să arate ca o mamă bună, este dezamăgită. Fata reacţionează, pe de-o parte, cu mari gesturi autoritare, dar care nu au drept fundal real fapte săvârşite în viaţă, pe de altă parte, cu depresie. Amprenta complexuală iniţială este în mare măsură uitată. Acolo unde reacţionează depresiv, ea face ceea ce trebuie făcut; devine obişnuită şi dezvoltă, chiar şi în confruntarea cu erosul şi cu sexualitatea, laturi obişnuite ca şi un animus situabil încă în proximitatea complexului patern. Acolo unde compensează cu gesturi autoritare, nu mai evoluează. În

ciuda simțământului că viețuiește umbrit, revine în amintire vechiul sentiment vital al siguranței și al bogăției. Acum are posibilitatea să se unească cu un bărbat sau cu laturi ale animusului care s-o ajute să-şi instaureze mai bine în viața reală propria personalitate și să-și realizeze potențele. Femeile cu un pronunțat complex matern inițial pozitiv înclină fie să idealizeze puțin bărbații, fie, dominând latura de umbră, să-i devalorizeze. O dezvoltare a animusului este în orice caz necesară. Ce-i drept, acest tip de femei adesea nici nu caută un bărbat, ci mai degrabă ele sunt găsite și alese de un bărbat.

81 Măcinat sub formă de făină și frământat ca aluat.

82 Din Irische Volksmärchen, 1969, pp. 265 și urm.

83 Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens, p. 1506.

84 Pentru interpretarea detaliată a basmului, vezi Kast, 1982 [2], pp. 37 și urm.

85 Brüder Grimm, Kinder- und Hausmärchen, pp. 321 şi urm. [Fraţii Grimm, Cele mai frumoase basme, Readers' Digest, București, 2012, pp. 209-211, trad. Daniela Ștefănescu, n.t.]

86 Kast, 1991, pp. 74 și urm.

„TATĂ MÂNDRU - FIU ADMIRABIL”

COMPLEXUL PATERN INIȚIAL POZITIV AL FIULUI

După cum complexul matern poate fi atât de accentuat încât complexul patern să treacă aproape cu totul în plan secund, tot așa complexul patern poate sta atât de mult în prim-plan încât complexul matern să fie foarte puțin accentuat.

„E BINE SĂ FII BĂRBAT”

FRANK

Frank are 49 de ani și e caracterizat de un complex patern inițial pozitiv în condițiile unui complex matern puțin accentuat. El nu urmează niciun tratament terapeutic și nici nu ar avea în vedere așa ceva pentru sine. Deduc că este vorba în cazul său de un complex patern inițial pozitiv, deoarece povestește tot timpul câte o istorie despre sine, pe când era copil, și despre tatăl său. Pe deasupra, povestind se și înflăcărează de mândrie. În munca lui este înconjurat de diferiți tați și nu încearcă să se revolte, ci consideră această situație optimă. Îl cunosc fiindcă vrea ca în cadrul activității lui să facă la mine un brainstorming. Sună de fiecare dată și cere 45 de minute pentru un brainstorming. N-are nevoie nici de mai mult, nici de mai puțin. Când l-am

rugat să-mi dea un interviu pe tema complexului patern, mi-a făcut această favoare, pe de-o parte, fiindcă „din complexul său patern se poate învăța precis ceva”, pe de alta fiindcă eu meritam o favoare. Îl caracterizează în chip esențial faptul că el știe cine merită o favoare. Am putut să-i pun întrebări timp de 45 de minute.

Frank lasă impresia cuiva care este categoric vesel și de nădejde în rezolvarea lucrurilor vieții exterioare. Este priceput, activ, energic, dinamic și știe multe. Consideră că e judicios să adune cât mai multe cunoștințe legate de autoritate și la momentul potrivit să arate că este pe „fază”. A reflecta la probleme la care nu există un răspuns adecvat sau poate nu există niciun răspuns este un lucru pe care îl lasă în seama filosofilor și a psihologilor. Este înzestrat, știe acest lucru și se bucură de el, și are o deosebită forță verbală. Vorbește cu plăcere, vorbește tare și folosește multe cuvinte. Un anumit tip de femei îl ascultă fascinat chiar și când lucrurile pe care le debitează nu sunt atât de importante, dar sună întotdeauna semnificativ atunci când le rostește. E încrezător în progres, în sensul că „fără experimente iraționale”, adică să se meargă tot așa mai departe, poate cu ceva mai multă implicare sau cu o accentuare întru câtva diferită. Știe foarte precis ce e corect și ce e greșit și conchide asta comparând situații în care se imaginează pe sine cu alte situații trecute. Abordează lucrurile, acționează, impulsionează și-i face și pe ceilalți oameni să acționeze. Poate să acționeze inspirator, mai cu seamă la nivelul faptei. El însuși nu este foarte creativ, o știe, dar are o mare capacitate de a pune în practică ideile creative ale altor oameni, dacă nu i se par prea riscante: „Eu pot să mixez realmente bine și să vând încercările creative ale altora”. E convins că poți ceea ce vrei. Are pentru sine o identitate neproblematică și sigură. Știe că este un bărbat adevărat și este bine să fii bărbat. Dacă această convingere este pusă sub semn de întrebare, de pildă prin discuții sociopolitice, solicitările acestor oameni sunt prezentate de Frank ca fiind fundamental corecte („Toți oamenii au dreptul să aibă aceleași drepturi. Femeile sunt bineînțeles și ele oameni”), dar sunt criticate atât demersul „disproporționat” al acestor grupuri, cât și revendicările lor „disproporționate”: „Doar a mers și până acum.” În discuție izbește faptul că vorbește frecvent despre bărbații care l-au sprijinit. Și acum pare să fie mereu înconjurat de bărbați importanți care îl sprijină în vreun fel. Lumea profesiei sale este — dacă e să dăm crezare istorisirilor lui — o lume pur masculină. Această reprezentare nu corespunde realității. Este o realitate deformată,

văzută prin lentila complexului patern, din care exclude, în propriul domeniu de activitate, 30% din angajaţi, respectiv femeile. Povesteşte cu plăcere despre ziua lui de muncă, ce apare în relatările sale ca fiind foarte captivantă; ascultându-l, te întrebi câtă idealizare este aici, idealizare mai ales a cadrelor de conducere ale firmei, cărora le aparţine şi el. Dar nici într-un caz nu-şi subliniază propriile merite în defavoarea celorlalţi. Este pur şi simplu un om extraordinar de înzestrat şi eficient printre alţi oameni de excepţie. Vorbeşte cu plăcere despre promovarea lui profesională, care s-a desfăşurat continuu şi rapid. Grija lui este să nu mai poată înainta, cel puţin în următorii ani. Unde este următoarea provocare? Dacă scrie articole, se dovedeşte a fi un maestru al citării. O treime de pagină este text, două treimi sunt note de subsol. Ceea ce e greu de citit, recunoaşte şi el, dar consideră că e păcat să nu adauge o trimitere de care ştie. Nici n-ar fi corect.

Ocazional critică patriarhatul, dar nu într-atât încât să pună sub semn de întrebare şi propria sa atitudine. Critică atât cât să se vadă că ştie despre ce se discută azi şi atât de puţin încât să nu se ia la harţă cu nimeni, în afară de feministe. Dar pe acestea nu le întâlneşte, oricum. Vorbeşte foarte puţin despre soţia şi cele două fiice ale sale. Acestea sunt estompate în relatările sale. Are acea conştiinţă încărcată pe care pur şi simplu o ai când eşti într-o poziţie de conducere şi eşti constrâns să consacri prea puţin timp familiei.

„EU ŞI TATA SUNTEM UNA”

AMPRENTA ACESTUI COMPLEX

Ca şi Frank, tatăl său avea studii universitare. Frank îşi aminteşte că atunci când dădea buzna în cabinetul de lucru al tatălui său, acesta pentru început lăsa cartea, nemulţumit de a fi fost tulburat, apoi însă era fericit constatând că cel care îl tulburase era fiul lui. Tatăl a vorbit cu el de timpuriu despre ceea ce tocmai citise, chiar atunci când fiul încă nu înţelegea despre ce era vorba. Pe

Frank asta nu-l deranja, se simțea luat în serios de tatăl său. Se pare că au discutat foarte de timpuriu probleme etice și fiul a fost școlit în dialogul socratic. Cei doi spuneau mai apoi: „Am purtat o discuție ca între bărbați”. Acest tată cu studii universitare este foarte clar identificat de aspecte culturale și intelectuale. Ocazional, Frank avea voie să meargă și la „hoinărelile bărbaților”. Își amintește mai ales de felul în care tatăl său făcea focul. „Știam că sunt fiul unui tată pe care ceilalți bărbați îl respectau. Acasă mă gândeam: tata este cea mai importantă persoană din familie, iar eu sunt singurul său fiu.” L-am întrebat despre mamă și despre surorile sale. „Mama s-a ocupat excepțional de gospodărie, iar cele două surori ale mele sunt în ordine. Dar mama și surorile aveau lumea lor, eu și tata aveam lumea noastră. Când eram bolnav trăiam în lumea mamei, dar altminteri ea nu era importantă. Tata era omul care radia în casă. Mama se îngrijea să nu fie tulburat. Doar eu puteam să-l tulbur, dar nici eu întotdeauna, se înțelege.” Spuse, dus pe gânduri: „Când mergeam așa cu tata, mă gândeam că eu și tata suntem una, ținem indestructibil unul de celălalt”. Această afirmație amintește de o propoziție a lui Isus.[87]

L-am întrebat despre urmările sentimentului de a fi una cu tatăl său. Erau sentimente precum: „Sunt cineva și voi arăta că pot să și fiu ca tata, poate mă gândeam și că aș vrea să dovedesc că sunt vrednic de acest tată”.

L-am întrebat prudent despre posibilitatea unui sentiment de mare siguranță și de înălțare care ar putea să însoțească o asemenea declarație. Dar era mai degrabă un sentiment de mândrie, un sentiment de a avea „coloană vertebrală”, un sentiment de a fi important, deci și intangibil.

Amprenta acestui complex patern inițial pozitiv a fost pusă de un tată clar preferat de fiu, un tată care este reprezentantul normelor colective, al unei autorități care stimula legăturile cu fondul de idei al umanității, cu zona culturalului și a socialului, un tată care dădea impulsuri și era important.

L-am întrebat de conflicte, de propoziții complexuale în sens restrâns. Frank mi-a povestit că în adolescență fusese favorabil altei atitudini politice decât tatăl său. Trebuise să adopte o atitudine extremă, căci tatăl său nu fusese un conservator unilateral, ci avusese mult simț pentru dreptate, fusese sensibil la drepturile celor exploatați. Odată luase o poziție clar împotriva tatălui, dar nu-și mai amintea în ce problemă. Știe doar că iscălise un manifest. Își

amintea că tatăl „discutase cu el la zid” și încheiase discuţia astfel: „Ai datoria să gândești autonom! Dar dacă, procedând astfel, renunți la anumite valori, nu mai pot fi mândru de tine.”

În timp ce în cazul complexului matern inițial pozitiv se spunea: „N-ai voie să mă părăsești”, în cazul complexului patern inițial pozitiv se spune: „N-ai voie să părăsești concepțiile, valorile, ideile mele, altminteri nu mai pot să fiu mândru de tine.”

Una dintre dificultăți se vede în relația pe care Frank o are în prezent cu tatăl său în vârstă de 80 de ani. „Tatăl meu continuă, ce-i drept, să fie mândru de mine, dar a spus deja în felurite moduri că s-a săturat, cu timpul, să fie obligat să-mi spună mereu ce fiu minunat sunt.” În momentul de față nu mai sunt, din păcate, multe de admirat la tatăl său: e bătrân, intelectualmente mai puţin prezent ca înainte, aproape emotiv. Scrie texte care nu mai sunt incisive și mușcătoare și pe care le mai și trimite pe la toate rubedeniile. Aceste texte „mistice” nu-i mai plac fiului. „Din păcate, nu-l mai pot admira pe tata, dar din fericire există alți bărbaţi pe care-i pot admira.”

Relația cu tatăl se baza pe o admirație reciprocă. Aceasta îi este refuzată astăzi de tatăl său personal și Frank, la rândul său, i-o refuză pe a lui. Experiența fundamentală a acestui complex patern poate fi ușor proiectată asupra altor bărbaţi. Ceea ce face ca Frank să rămână clar în rolul fiului care continuă să depindă de admirația taților. El se comportă în așa fel încât taţii pot fi mândri de el și nu se simt amenințați. El îi ajută pe „taţi”, îi sprijină și, ca o contramăsură, își sprijină și sentimentul stimei de sine și asumă răspundere. Societatea bărbaţilor mai tineri, de pildă promovarea generaţiei noi, nu-l interesează. Continuă se se orienteze spre bărbaţii mai în vârstă. O problemă devine și aici vizibilă pentru el: „Ce faci când ajungi în punctul cel mai sus, când te branșezi pe ascensiune? De fapt, ajuns acolo nu mai poți decât să te prăbușești. Sau trebuie să schimbi direcţia, dar încotro?”

O altă problemă este aceea că el nu rivalizează cu taţii. Îi acceptă ca autorităţi și se adaptează. Acest lucru îi este luat în nume de rău doar de colegii săi congeneri care sunt de părere că el se pune mereu în cea mai favorabilă lumină și nu înţelege că anumite lucruri trebuie într-adevăr schimbate. Pe acești colegi îi găsește „invidioși” și „imaturi”. El nu rivalizează nici cu bărbaţii mai tineri, este sigur că nimeni nu-i poate contesta poziția. În această

fixare în rolul fiului există multă energie potenţială, ceea ce însă el nu observă încă. Problematică ar putea să fie şi atitudinea lui faţă de vârstă, căci nu e în măsură să obţină nimic, dar absolut nimic bun din schimbările care se schiţează la tatăl său.

Problematică îmi apare şi relaţia sa cu femeile. Este uimitor că nici de această dificultate nu este conştient. Relaţia cu femeile devine o problemă la bărbaţii cu complex patern iniţial pozitiv atunci când femeile îşi părăsesc locul lor în „inventarul" vieţii şi se revoltă.

El consideră că problematica actualei lui situaţii de viaţă rezidă în faptul că o resimte ca „foarte obositoare". Are parte „ce-i drept în continuare de relativ multă recunoaştere", dar găseşte că, în schimb, trebuie să performeze din ce în ce mai mult. Experienţa după care pentru iubire şi recunoaştere trebuie să faci foarte mult este tipică pentru bărbaţii şi femeile dominaţi de complexul patern. Şi în ciuda tuturor stradaniilor şi a tuturor recunoaşterilor, ei nu au niciodată parte de un sentiment oceanic al vieţii. Căci de regulă acesta nu ţine de atare experienţă complexuală. Ideea falsă este aceea că pe cât te osteneşti mai mult, pe atât trăieşti mai degrabă sentimentul siguranţei şi al consonanţei. Un astfel de sentiment nu se poate găsi în acest fel, ci mai curând în tihnă şi în orientarea spre lumea fantasmelor, care la această amprentă complexuală are o şansă doar dacă foloseşte la ceva. Şi pe Frank ar trebui să-l sfătuim să permită mai multe părţi feminine să trăiască, să renunţe la devalorizarea lor, precum şi să le ia în calcul pentru viaţa lui. Şi pentru el ar fi important să nu proiecteze aspectele umbrei doar asupra altora, ci să le identifice şi la sine. Poate că existenţa ca fiu este pentru el obositoare, caz în care ar avea posibilitatea să devină conştient de măsura în care este prizonierul unui complex patern. Pentru oameni ca Frank e greu să accepte că n-au parcurs o etapă de dezvoltare, căci ei au succes, sunt apreciaţi, domină eminent anumite aspecte ale vieţii — iar cele pe care nu le domină eminent sunt declarate, şi de către societate, mai puţin importante. Ca la orice constelaţie complexuală, şi la aceasta este posibil ca un bărbat să se identifice mai puţin cu latura fiului şi mai mult cu aceea a tatălui. Din afară e adesea greu de stabilit dacă s-a produs la timp o desprindere şi fiul este pur şi simplu foarte asemănător cu tatăl în ce priveşte înzestrarea şi natura lui sau dacă a avut loc o identificare în sensul complexului.

„OAMENI DE TREABĂ”

BRUNO

Bruno este un meseriaș de 45 de ani. Tocmai a preluat afacerea tatălui său. Radiază o mare seriozitate, este mândru de întreprinderea și munca lui. Vorbește mereu de câte îi datorează tatălui său, de câte a preluat de la el. Este, de asemenea, mândru când clienții îi spun că le place faptul că este ca tatăl său, serios, eficient, că nu e flecar. Toate acestea le povestește Bruno, deși la consultație nu e vorba de el, ci de fiica lui, care este „lipsită de rușine”, nu vrea să-și mai termine școala, în genere nu vrea să „facă” nimic și le reproșează părinților că la ei totul e groaznic de demodat și că ar prefera să fugă. „Cu aerele ei” ar putea să-i strice și pe copiii mai mici (mai au încă trei). „Dumnezeu știe ce a intrat în ea, noi suntem oameni de treabă, muncim și suntem la locul nostru.” La asta, fata în vârstă de 17 ani spune, rezumând: „Tocmai.” Este evident mulțumită că și-a determinat părinții să vină cu ea la o consultație și se vede, de asemenea, limpede că vrea să dinamiteze această captivitate în complexul patern. Nu e de mirare că tatăl se simte obligat să enumere încă o dată tot ce este bun în această constelație complexuală. În cursul consultației fata îi arată că el nu și-a îndeplinit nicio „singură dorință” a lui, poate că nici nu are, în schimb a îndeplinit dorințele tatălui său.

Și acest bărbat se caracterizează printr-o mare seriozitate, prin simțul pentru constanță în viață, se îngrijește ca nimic să nu fie aruncat peste bord. Arată a fi conservator în sensul bun al cuvântului, fără a fi îndărătnic. Fata lui nimerește însă foarte exact punctul nevralgic, reproșându-i că și-a neglijat viața, spunând chiar că este o imitație a bunicului, pe care ea pare să-l respecte și să-l iubească. La această discuție, mama stă liniștită și, când mă adresez direct ei, întărește opinia soțului său. Nici ea nu poate pricepe cum într-o familie în care până acum femeile au fost toate „liniștite și înțelegătoare”, deodată una poate să devină atât de „refractară”. Greu poate

accepta ideea că e momentul ca o femeie să se articuleze mai clar, dă vina pe faptul că fata merge la gimnaziu și, în general, pe timpurile de astăzi.

„CEEA CE VREI POȚI”

CARACTERE COMUNE ȘI DEOSEBIRI ÎNTRE FII CU COMPLEX PATERN INIȚIAL POZITIV

Indiferent dacă amprenta este pusă de un tată cu complex patern sau de unul cu complex matern, ambii fii au în comun faptul că o desprindere nu apare, în mod evident, ca necesară. Ambii apar siguri pe ei în identitatea lor masculină — chiar dacă puțin flexibili. În cazul lor, complexul Eului devine coerent de vreme ce se identifică atât de clar cu complexul patern, iar acesta este la noi în mare măsură determinat și colectiv, ceea ce e normal și dezirabil. Și ei au o identitate împrumutată de la tată, care nu trebuie să coincidă cu identitatea lor originară și nici ei nu au voie să devină ei înșiși, căci propozițiile complexuale sună precum: „Ești mândria mea, o să ai și succes dacă îmi împărtășești valorile și le introduci în viață și pe mai departe.”

Ambii fac impresia că sunt adaptați, capabili de adaptare și doritori să se adapteze la lumea bărbaților. Au succes, sunt pragmatici, pricepuți, eficienți. Deviza lor este: „Ceea ce vrei poți.” Asta înseamnă însă că ei respectă inconștient o ideologie a controlului, de pildă au multe idei legate de felul în care pot fi controlate primejdiile, cum pot fi acestea chipurile minimalizate prin introducerea de legi. În orice caz, ei se pot convinge și îi pot convinge și pe alții că lumea devine tot „mai sigură”, că „totul este sub control, totul este stăpânit”.

Despre propria lor angoasă știu puțin. Invazii în sentimentul lor de viață au loc atunci când deviza „ceea ce vrei poți” nu mai e valabilă, când apar boli sau probleme legate de relații, care nu mai pot fi rezolvate pur și simplu

„raţional” sau când trebuie să se ocupe de probleme de îmbătrânire. Atunci sunt obligaţi să se orienteze către lumea devalorizată a femininului, ceea ce pentru bărbatul al căruit tată are un complex matern este mult mai uşor, căci şi el este deja puţin în această lume. Atunci izbucnesc şi crize legate de sens, stări de spirit depresive ce slăbesc căutarea acelor lucruri care contează în viaţă şi care pentru acest tip, aflat adesea departe de sentimenele lui autentice, sunt greu de găsit. Angoasa care firește există, care nu poate fi acceptată, este respinsă prin control şi printr-o anumită compulsivitate. Ceea ce face să sufere creativitatea.

Subliminal se simte o presiune constantă legată de performanţă, căci pentru a fi apreciat acest tip de bărbat trebuie să facă ceva, el ştie însă că aprecierea va trebui s-o cucerească necontenit. El simte subliminal că are, ce-i drept, o „viaţă foarte bună”, dar că o necesitate fundamentală — aceea de participare — nu este satisfăcută decât incomplet, admiţând că ar fi satisfăcută. Bărbatul cu amprenta unui tată cu complex matern trăieşte mai fericit. Şi el este în primejdie de a trăi toată viaţa cu o identitate derivată de la tatăl său şi de la complexul patern, dar este mai aproape de valorile sentimentului, se poate orienta mai bine spre laturile sale feminine, dacă acest lucru ar fi necesar. El se dovedeşte mai puţin fragil la loviturile sorţii.

87 Ioan, 10, 30: „Eu şi Tatăl Meu una suntem.”

FIICE ATENTE

COMPLEXUL PATERN INIȚIAL POZITIV LA FEMEI

În funcţie de felul în care este marcat tatăl, respectiv este marcat mai mult de complexul matern sau de cel patern, şi atmosfera complexuală a fiicelor este, firește, diferită. Am impresia că legătura personală cu tatăl care are el însuşi un complex matern pozitiv durează mai mult deoarece are o coloratură erotică. Vreau să adaug două exemple care vor arăta limpede, pe de-o parte, că complexul patern inițial pozitiv se poate manifesta foarte diferit, pe de alta, că complexul patern se vădește fie în relația cu bărbați concreți, fie cu ceea ce în cultura noastră este definit ca masculin, precum norme, valori, interese intelectuale etc.

„BĂRBAȚII SUNT PUR ȘI SIMPLU MAI INTERESANȚI”

NORA

Nora are 34 de ani. Aluzia la Ibsen, Nora sau O casă de păpuşi, în alegerea acestui pseudonim nu este întâmplătoare.

S-a căsătorit la 19 ani, are trei copii şi lucrează zece ore pe săptămână în profesia ei iniţială. Arată foarte tânără; e greu să vezi în ea mama a trei copii deja mari. E îmbrăcată foarte la modă şi poartă, ceea ce nu corespunde chiar modei, pantofi cu toc înalt. Venind pe strada nepavată îşi pierde echilibrul în faţa cabinetului meu. Zâmbim amândouă şi ea spune: „Ce nu faci de dragul bărbaţilor!” Cât vezi cu ochii, niciun bărbat.

Nora caută să se limpezească într-o criză de relaţie. S-a îndrăgostit de un profesor mai în vârstă care poate să ţină „fascinant prelegeri”. Este neliniştită fiindcă nu ştie ce înseamnă asta pentru căsnicia ei. Nici profesorul, nici bărbatul ei nu ştiu ceva de această îndrăgostire. Nora se simte speriată. În discuţie se acumulează propoziţii precum: „Bărbatul meu zice, bărbatul meu vrea, bărbatul meu s-a hotărât”, dar şi „Tatăl meu ar spune, tatăl meu crede...” Declară că şi-a ales în mod special o femeie-terapeut, căci „cu bărbaţii devin automat proastă, mă adaptez, devin tot mai fără voinţă proprie, flirtez şi am astfel de cele mai multe ori succes”. Această femeie e capabilă să reflecteze foarte rece la relaţia ei cu bărbaţii, totuşi nu-şi poate schimba comportamentul. Şi-a notat câteva întrebări pe care vrea să le discute cu mine. „Sunt mereu fascinată de bărbaţi mai în vârstă. Este asta un complex patern? Dacă da, ce e de făcut?”

Nora lasă impresia unei persoane vii, în acord cu lumea şi cu sine însăşi. Se arată ca fiind o femeie practică, interesată, ageră, foarte articulată în conversaţie. Atât de articulată încât conversaţia nu mai este una în care s-ar putea produce ceva creativ, neprevăzut, ci este un joc de întrebări şi răspunsuri. Pe deasupra înclină să arhiveze răspunsurile mele ca venind de la o autoritate, ocazional le şi notează cuvânt cu cuvânt. La următoarea oră de consiliere îmi confruntă frecvent spusele cu reacţia tatălui sau cu a unuia dintre „profesorii” ei. După ce m-a găsit în repetate rânduri foarte „înţeleaptă” („pentru o femeie”, am fost tentată să adaug în gând), s-a relaxat mai mult la mine. Abia dacă se poate afla ce crede, ce gândeşte ea însăşi. Originală este îndrăgostirea, care nu ţine de conceptul ei de viaţă.

E prietenoasă, dar rămâne între noi o anumită distanţă rezervată; ceea ce ţine de faptul că eu sunt femeie. Cu un bărbat s-ar comporta altfel, ceea ce spune şi ea. La bărbaţi e uşor să afli ce le place să audă. E clar, de asemenea, că bărbaţii sunt autorităţile şi că ea, Nora, e pe lume ca să înveţe ceva. Pe mine

mă tratează, din cauza formaţiei mele, puţin ca pe un bărbat. Întrebarea mea dacă de la femei nu poţi să înveţi nimic o irită foarte tare. Teoretic, da, dar practic? Ea a învăţat întotdeauna de la bărbaţi. Cu bărbaţii poţi să şi flirtezi puţin, ceea ce face ca totul să fie mai plăcut, caz în care lucrurile merg ca „unse”.

„CE NU FACI DE DRAGUL BĂRBAȚILOR!”

AMPRENTA ŞI EFECTUL UNUI COMPLEX PATERN

Nora constată: „Sunt unica fiică a tatălui meu.” Formularea puţin ciudată, chiar dacă elocventă din punctul de vedere al diagnosticului, e considerată de ea corectă şi „normală”. Tatăl a admirat-o întotdeauna şi ea l-a admirat pe el. Tatăl arată şi în public cât de mândru este de ea, iar ea i-a creat toate posibilităţile ca el să fie mândru de ea. Nora concura corespunzător cu mama ei şi era mulţumită doar când era convinsă că avea mai multe drepturi în faţa tatălui decât mama. Şi făcea proba: „Cred că am făcut întotdeauna aşa, dar conştient îmi amintesc de pe timpul când aveam zece ani. Dacă mi se părea că între tata şi mama se întâmpla ceva, începeam să ţip sau să scâncesc, suscitând compasiune, şi atunci tata se repezea în camera mea, mă liniştea şi uneori se culca la mine. Ceea ce mă umplea de mândrie.” Este descrisă o legătură strânsă tată–fiică, al cărei mare ţel este admiraţia reciprocă. Alături de relaţia cu un tată idealizat, aceea cu mama a trecut cu totul în plan secund. Experienţele pe care şi le aminteşte sunt simţitor mai tardive, există, ce-i drept, multe fotografii din vremea micii copilării, în care tatăl şi ea se privesc radios, mama este de fiecare dată ceva mai în spate.

La 16 ani mergea frecvent să danseze cu tatăl ei, mama nu dansa bine şi nici nu-i plăcea. Îşi amintea că era mult mai bună la profesorii care-i plăceau decât la cei care nu „îmi dădeau importanţă”. „Bărbaţii puteau întotdeauna să-mi trimită şcolăreşte ocheade sau să mă dea deoparte.” Ceea ce azi i se pare

uimitor și îngrijorător. Își amintește și că tatăl era de fiecare dată gelos pe profesorii care puteau s-o stimuleze atât. O propoziție complexuală în sens restrâns ar putea să sune: „N-ai voie să admiri pe nimeni mai mult ca pe mine”.

Bărbații sunt foarte importanți pentru ea. Stimulează, dirijează și controlează, permit astfel și o anume naivitate, favorizează șarmul prin care se poate obține foarte mult. Ea s-a căsătorit la 19 ani.

Ține de complexul patern inițial pozitiv ca anumite convenții și imagini convenționale ale rolurilor să fie satisfăcute. Complexul patern este proiectat asupra a ceea ce „se” face. Și îmbrăcămintea ei modernă nu corespunde în primul rând bucuriei stârnite de tocmai această modă sau de aceste materiale, ci ea este doar ceea ce „se” poartă pe moment; Nora trebuie pentru început chiar să se obișnuiască cu ea. „Dar toți poartă doar...” Toți care contează, cel puțin.

Bărbatul ei a fost un student care a colaborat cu întreprinderea tatălui ei și despre care acesta tot spunea că un astfel de fiu i-ar fi plăcut să aibă, firește alături de iubita lui fiică. Cu prilejul nunții ea a dansat mai mult cu tatăl decât cu „noul ei bărbat”. Ceea ce este izbitor. Dacă între tată și fiică domnește o astfel de atmosferă încărcată erotic, atunci amândoi sunt bucuroși ca prin raporturi reglementate primejdia unei seducții să fie cumva înlăturată. Tatăl a fost foarte mulțumit cu alegerea ei, și ea de asemenea.

S-a dovedit a fi extrem de adaptabilă în căsnicie. De la tatăl ei a învățat că o femeie bună este adaptabilă. Întâi își ajutase soțul că „curețe” haosul din viața lui și în această ordine de idei îl determinase să-și încheie disertația.

Povestește: „Bărbatul meu și-a schimbat adesea imaginea despre femei. Mai întâi a avut nevoie de o camaradă. Apoi, din diferite motive, nu i-a mers bine așa și a avut nevoie de o mamă. După care i-a mers mai bine și a început să caute în mine ceva în sensul unui «vampir sexual». La toate astea am participat”. În glasul ei vibrează mândrie, este ca și cum mi-ar spune: „Iată cât sunt de multilaterală”. Se bucură când bărbatul ei spune despre ea că este „ca ceara în mâinile lui”. La întrebarea mea în ce rol s-a simțit deosebit de bine sau de rău, n-are răspuns: totul a fost bine, toate au amuzat-o cumva. La locul ei de muncă, numai printre femei este, firește, mai autonomă, mai

bucuroasă să ia decizii, mai critică şi mai interesată decât acasă. Dacă apar bărbaţi, ar putea rivaliza cu orice femeie. Acasă reacţionează în esenţă la dorinţele bărbatului ei. Ceea ce este iarăşi tipic pentru complexul patern iniţial pozitiv. Dincolo de această zonă complexuală, astfel de femei pot fi independente şi inovatoare. Ele pot juca şi un rol politic; deoarece cunosc bine bărbaţii, ştiu cum trebuie să se mişte spre a avea succes. În relaţia personală cu un bărbat, femeia redevine o fată doritoare să se adapteze. (Mai există încă şi fetele rebele.)

O dată pe săptămână merge singură cu tatăl ei la masă. Mama ei nu a jucat şi nu joacă „pur şi simplu niciun rol”. Dar nici nu-şi aminteşte de vreo situaţie accentuat dificilă cu mama. A fost „de la început clar că tatăl este cel mai important”. În ultima vreme mama o critică şi găseşte că e o femeie atât de „demodată”. Prietenele, care negreşit nu sunt deosebit de importante pentru ea, au aceeaşi părere. Pentru ea este problematic faptul — şi asta este un semn deslușit că a sosit timpul să iasă din acest complex patern iniţial pozitiv şi să evolueze — că simte din ce în ce mai multă angoasă în faţa deciziilor, nu de decizii ce trebuie luate în zona profesională, ci de acelea din domeniul privat. Această angoasă se leagă de faptul că s-a îndrăgostit repetat de bărbaţi mai în vârstă, trăind sentimente pe care nu le-a trăit şi nu le trăieşte niciodată cu bărbatul ei. Tocmai aceste „neprevăzute îndrăgostiri” arată că în psihicul ei îşi croieşte drum o transformare la nivelul complexului patern. Bărbaţii de care se îndrăgosteşte sunt bărbaţi ai cuvântului, tatăl este mai degrabă un om al faptei. Asta este şi soţul ei. Este posibil ca fascinaţia pe care o simte să nu se refere la anume aceşti bărbaţi mai în vârstă, asupra cărora poate să transfere uşor complexul ei patern — iar a admira şi a fi admirată ar putea să fie pentru început şi obiect de nostalgie —, ci la un aspect al complexului patern pe care până acum nu l-a trăit, sau l-a trăit puţin: la aspectul intelectual, spiritual. Există însă o dificultate: legat de o propoziţie complexuală, ce-i drept, şi aceasta tipică pentru constelaţia ei complexuală, ea nu are voie să admire pe nimeni mai mult decât pe tatăl său. Posibil ca această interdicţie să se fi transferat şi asupra bărbatului ei, căci îngrijorarea Norei se referă la relaţia cu acesta. Îngrijorarea ar putea să fie absolut întemeiată; în orice caz însă, o ieşire a Norei din complexul patern va trebui să pună sub semn de întrebare relaţia cu soţul ei, în sensul de a şti ce mai rămâne din afecţiune dincolo de transferarea complexului patern; care mai e folosul dacă transferul complexului nu se mai produce? În orice caz, o

dezvoltare trebuie să aibă loc, căci problematica anxietății este pentru Nora neliniștitor de prezentă și arată că ea este în primejdie de a pierde ceva important din viață. Tatăl Norei poartă foarte probabil amprenta unui complex matern inițial pozitiv. În ce măsură a ieșit la timp din el este ceva care se sustrage cunoașterii mele. Tații care au o coloratură pozitivă a complexului matern sunt bărbați voluptuoși, erotici, gustând viața și, firește, bucurându-se și de fiicele lor. Pentru ei este important să fie admirați, iar admirația fiicei este mai ușor de obținut și de păstrat decât aceea a soției. Dacă fiicele se identifică cu latura filială a acestei constelații complexuale în calitate de fiice atractive ale unor tați care pot fi adorați și care pe deasupra au acel „savoir vivre” — de fiecare dată pe un anumit nivel —, atunci aceste fiice devin femei care radiază și pun la bătaie mult erotism față de bărbați, care promit și aduc disponibilitate. Sunt adesea înzestrate intelectual, dar subapreciază această înzestrare sau au învățat s-o „ascundă” și să facă uz de ea doar la nevoie. Au fost admirate mult de tatăl lor și e de presupus că asta le-a conferit o bună stimă de sine. Mama nu este luată în seamă, nici solidaritatea, nici confruntarea cu ea nu sunt probate. Ea este devalorizată. Ceea ce aceste femei nu ar recunoaște niciodată. Ele spun: „Găsesc bărbații pur și simplu mai interesanți, mai stimulativi, mai de nădejde...” Dar nu observă că în viața lor n-au intrat cu adevărat în relație cu femei.

Sentimentul bun al stimei de sine atârnă de admirația pe care le-o arată bărbații. Și aici se ascunde marea problemă pentru femeile cu această amprentă complexuală: dacă cineva ne garantează sentimentul stimei de sine, atunci ne predăm acestuia. Dacă îl pierdem pe acest om, pierdem și sentimentul stimei de sine. Bărbații sunt percepuți și în continuare ca stimulativi, ordonatori, dar și ca „diriguitori”, în orice caz ei decid ceea ce trebuie să se întâmple. Cu cât un om se lasă dirijat în chip mai pronunțat de un alt om, cu atât e mai mare posibilitatea ca el să fie dirijat pe de lături, anume acolo unde i se pare corect și plăcut persoanei care dirijează, dar nu în mod necesar acolo unde tind necesitățile de dezvoltare. Pe de altă parte, există primejdia ca oamenii să reacționeze prin angoasă atunci când această „dirijare”[88], această decizie a altui om pe seama vieții lor încetează, căci ei n-au învățat să se dirijeze singuri. Lucrul acesta devine problematic cel mai târziu pe la mijlocul vieții. Brusc astfel de femei se simt „vide”, nu știu care le sunt propriile dorințe și necesități, se simt „dirijate din afară”, manipulate fără să poată opune ceva pozitiv. Dezvoltă angoasă în fața vieții, dar și în fața

luării de decizii relativ neimportante. Problemele legate de angoasă țin de faptul că aceste femei nu au învățat să preia răspunderea pentru ele însele, să asume consecințele deciziilor greșite și să trăiască cu aceste consecințe. În cele din urmă, angoasa ține de faptul că ființa lor cea mai intimă este ca exclusă din viață, că ele nu sunt ele însele. Această angoasă este adesea somatizată, căci de fapt fiica tatălui nu este angoasată. Dacă se manifestă angoasa, femeia respectivă are cu atât mai multă nevoie de cineva care s-o „dirijeze” și astfel se împiedică instalarea unei introspecții. Dar pentru o femeie cu o astfel de amprentă complexuală este și dificil să-și mărturisească angoasa. Identificată cu latura paternă a complexului ei patern, ea acționează adesea ca o femeie cu un complex al Eului neobișnuit de bine structurat, rațional, capabil să suporte greutăți. Așa și este, de cele mai multe ori, în raport cu viața „exterioară”, dar nu și în raport cu propria dezvoltare. Forța Eului, care la început poate să fie foarte impunătoare, este una împrumutată, identitatea ei este o identitate[89] „derivată” de la tată și de la complexul patern, nu este una originară. Dar una dintre sarcinile noastre indispensabile de dezvoltare este aceea de a ne căuta permanent și găsi în decursul vieții propria identitate.

În cazul acestei amprente complexuale se vede limpede și influența colectivului. Până acum câțiva ani, Nora ar fi fost considerată drept o femeie care întruchipează în mod ideal rolul femeii. Astăzi așa ceva nu mai e neapărat valabil. Să ne gândim că până și mama ei îi reproșează că este o femeie „demodată”. Această imagine a rolului posibil al femeii n-a dispărut chiar cu totul. Alarmant este aici faptul că o dezvoltare care aproape ignoră devenirea de sine a femeii este prezentată ca ceva dezirabil sau poate chiar ca ideal. Astfel nu se face bine nici femeilor, nici bărbaților, nici copiilor, nici căsniciilor, chiar dacă la prima vedere s-ar zice că ar exista clar persoane care să profite de pe urma acestui aranjament.

„LIPSĂ DE OMENIE”

ANNE

Dependența personală a fiicei de tată trece pe planul doi la acei taţi care poartă mai degrabă amprenta unui complex patern. Identificarea se produce precumpănitor cu atmosfera complexual paternă, situaţie în care tatăl personal şi interacţiunile semnificative cu el sunt în măsură să confere acestui complex o coloratură personală.

Anne are 34 de ani. E licenţiată şi, ca atare, se află într-o poziţie de conducere în cadrul unui institut terapeutic. De la grupul ei de lucru primeşte un feedback potrivit căruia ea este o persoană de nădejde, corectă, competentă, dar prea puţin „umană", prea controlată şi în cele din urmă prea anxioasă, contactul cu ea nu este prietenos, căci stăruie în a-şi păstra autoritatea.

Anne sortează pentru ea aceste feedbackuri, căci ele nu sunt simple descrieri ale naturii unui om, ci şi rezultatele unui proces interacţional, spun multe despre aşteptările neîmplinite sau despre feluritele reprezentări privind modul în care o astfel de poziţie de conducere trebuie acoperită. Reproşul de a fi prea controlată, de a fi prea puţin „umană" o afectează pe Anne. Ar vrea să se ocupe de acest reproş în şedinţe analitice, căci ea se percepe şi în viaţa privată ca fiind controlată, dar acolo se impune, ce-i drept, prin „breşe" emoţionale. Trăieşte singură, are o reţea de relaţii cu „prietene şi prieteni nu foarte apropiaţi". Este încă inechivoc legată de familia ei de origine, îşi petrece cu plăcere timpul liber cu numeroşii ei fraţi. În contactul personal lasă impresia de a fi uşor rece, formulează clar şi desluşit despre ce e vorba. Cercetându-se pe sine însăşi este necruţătoare şi necruţător de sinceră. Dacă descoperă în sine un lucru pe care nu-l consideră a fi optim, acel lucru trebuie imediat eliminat. Este o persoană de mare încredere şi o profesionistă foarte responsabilă. Este inteligentă, dar trebuie să scruteze foarte exact întotdeauna totul. Într-adevăr, lasă impresia că este anxioasă, dar la început această angoasă impune ca fiind exactitate. Este foarte cultivată şi mândră de cunoştinţele şi abilităţile ei. Spune despre sine că este suprasolicitată atunci când e nevoie rapid de o rezolvare neobişnuită. Şi mie îmi face la început impresia unei femei cu un complex al Eului de o coerenţă pronunţată, impresia de Eu foarte puternic.

Izbitor este faptul că trebuie să îndeplinească norme categoric rigide; dacă nu poate, este bântuită de îndoieli privitoare la sine şi reacţionează prin angoasă,

de care iarăşi se apără, controlându-se şi mai mult, luând în calcul o altă opinie, desfăşurând încă o dată cazul. Acestor norme interioare rigide le corespund încrederea în autoritate — la prima vedere invizibilă — şi faptul că ea însăşi se înfăţişează ca autoritate. Că se înfăţişează ca autoritate nu ştie, ce-i drept, dar ştie că are încredere în autoritate; se ruşinează dacă aruncă brusc peste bord propriile ei idei — cel puţin temporar — şi atârnă de spusele vreunei autorităţi oarecare. Cunoaşte angoasa legată de această încredere în autoritate. Dar în domeniul ei profesional ea este o autoritate. Din exterior, munca ei este substanţial mai bine apreciată decât îşi dă singură seama, ea este şi absolut inovatoare. Dar în mod evident are pentru sine pretenţii foarte mari cărora nu le poate face faţă. Colaboratoarele şi colaboratorii ei recunosc pe deplin aceste laturi pozitive, dar consideră că le lipseşte „umanitatea”. Anne nu se tratează empatic pe sine: ceea ce constată că e greşit trebuie schimbat. „Asta trebuie să poţi face, dacă nu, atunci lipsesc bunăvoinţa, concentrarea... etc.” „Poţi, dacă vrei!”

Ea este convinsă că obţii afecţiune doar dacă dai ceva şi se miră că încă n-a găsit un partener, căci este convinsă că are categoric ceva de dat. Întâlneşte mereu bărbaţi, dar aceştia îşi pierd repede interesul pentru ea. „Nu funcţionează pur şi simplu”, i se răspunde la întrebarea — pe care o pune — relativ la retragerea emoţională a acelora. Şi, sinceră cum este, trebuie să recunoască faptul că nici la ea nu funcţionează, dar că dacă ar avea mai mult timp poate ar funcţiona treptat. Timpul îi aduce de regulă nu dragoste, ci mai mult camaraderii rezistente. Anne este camaradul ideal, la care un bărbat se plânge, caută sfat, devine repede o însoţitoare fără complicaţii, dar nu mai mult.

„CINE NU VEDE ASTA E INAPT PENTRU VIAŢĂ”

AMPRENTA ŞI EFECTUL ACESTUI COMPLEX PATERN

Anne este cea mai mare din patru copii. Tatăl ei a vrut să aibă un fiu, abia ultimul a fost băiat. În ciuda acestei dorințe neîmplinite, a fost încântat de fiica lui deșteaptă, pentru care, ce-i drept, nu cheltuia mult timp. El era jurist, la masă se vorbea mult despre drept și, în genere, își amintește Anne, legea, ordinea, dreptatea, dar și cumpătarea și chestiunile privind măsura corectă erau importante. Anne se simțea foarte importantă când avea voie să meargă singură cu tatăl ei la plimbare și el o întreba ce se mai întâmplă la școală, iar prin întrebările lui o determina să decidă dacă ceea ce se întâmpla putea fi susținut, dacă era bun sau rău. Ea prelua atunci o argumentare masculină: există reguli și ele trebuie respectate. Tatăl nu admitea ideea că regulile trebuie să fie schimbate în funcție de forma relației. Anne își amintea că una dintre colegele ei mințise și fusese prinsă; mințise ca să-și apere o prietenă mai puțin înzestrată care, după opinia fetelor, era mereu chinuită cumva de profesor. Anne voia să-i demonstreze tatălui că această minciună trebuie altfel judecată decât o minciună egoistă. Tatăl insista pe ideea că a minți e rău. Anne s-a lăsat convinsă. Cercetările psihologice de azi arată clar că Anne reprezenta o formă de argumentație tipic feminină, o argumentație în care este luată în considerare situația relațională în care ceva este făcut sau este omis.[90] În acest discurs etic ea a preluat mai apoi gândirea tatălui.

Anne și-a extras sentimentul stimei de sine în mare măsură din prețuirea, mai degrabă insuficientă, pe care tatăl o avea pentru ea. Mama era, ce-i drept, mult mai constantă decât tatăl, dar această confirmare avea pentru ea o valoare mai mică. Mama era și mult mai tandră, dar Anne voia tandrețea tatălui. Ea își amintește de tată ca fiind el însuși un bărbat hiperîncordat, care cerea foarte mult de la el, se critica sever când nu-și îndeplinea cerințele. Azi, zicea Anna, a devenit mai blând, atât cu sine, cât și cu familia. Anne a internalizat însă complexul patern, în care partea tatălui rezidă în cerințe neîndurătoare, severe, pe care ea le îndeplinește în mare măsură dar care dau vieții ei, în ciuda destoiniciei, un ce lipsit de bucurie. Anne nu este atât fiica tatălui ei, ea este — din exterior văzând lucrurile — complet desprinsă de el. În atmosfera complexuală ea este însă multiplu marcată de acest complex patern inițial pozitiv, ceea ce face ca anumite domenii ale vieții să fie deformate, de pildă acela al emoțiilor calde, sentimentele apartenenței incontestabile de alți oameni, fără a trebui să presteze ceva în schimb.

Anne are mai cu seamă o imagine care ar putea să clarifice un aspect personal

al complexului ei patern. Se vede stând cu tatăl ei la o masă de piatră. Știe precis că era o masă de piatră fiindcă tatăl ei a vorbit cu ea despre fiabilitatea mai mare a mesei, deși ea, copilul, găsea neplăcută atingerea mesei. Își amintește cum deodată tatăl ei, care era un om foarte controlat, s-a înfuriat și a spus: „Cine nu își dă seama de asta este pur și simplu inapt pentru viață”. Anne se vedea în acest moment copil, stând foarte mică la această masă și știind că, dacă ar fi insistat că preferă să stea la o masă de lemn, ar fi fost în ochii tatălui ei „inaptă pentru viață”. Copilul știa ce anume însemna asta; auzea adesea că tatăl suspecta diverși oameni de inaptitudine pentru viață. Apt pentru viață era pentru el o valoare înaltă. Tatăl nu i s-a adresat copilului cu dorința ca și acesta să-i împărtășească preferința pentru piatra durabilă — admițând că asta ar fi fost absolut necesar pentru el —, ci el a argumentat într-un plan colectiv, părăsind deci planul relației. Prin această argumentare, Anne a fost expulzată din relația familiară cu tatăl, chiar dacă ea s-a hotărât să-și sacrifice dorința de a sta la o masă de lemn.

Opiniile „raționale” ale tatălui au trebuit deci în orice caz împărtășite, altminteri Anne risca o dublă expulzare: ea ar fi fost declarată inaptă pentru viață și el nu i s-ar mai fi adresat personal, ambele fiind experiențe care ar fi împins-o într-o mare singurătate și i-ar fi prejudiciat masiv trăirea stimei de sine. Ce i-a rămas altceva decât să preia maximele tatălui ei, situație în care, atunci când era copil nu era niciodată sigură dacă le preluase într-adevăr necondiționat, căci de la el nu primea niciodată reacții de confirmare. Anne a păstrat de aceea mereu un sentiment latent de a fi făcut totuși puțin prea puțin, de a nu putea fi niciodată pe deplin mulțumită de ea însăși.

Bănuiește chiar ea că s-a identificat cu latura paternă a complexului ei patern, de aceea colaboratoarele și colaboratorii ei au atât de ușor sentimentul de a nu o putea satisface pe deplin. Ea însăși se percepe pe sine, ce-i drept mult mai clar, încă în poziția copilului din constelația complexuală. Învață mai degrabă cu greutate să transmită feedbackuri colegelor și colegilor ei când apreciază că aceștia au făcut ceva destul de bine. Vede necesitatea de a o spune, dar când e vorba să pună în practică își dă brusc seama cât de mult seamănă cu tatăl ei în modelele de comportament ale acestuia vizând reacții absente sau prea seci.

În relația cu manifestările inconștientului ei a izbit-o faptul că încerca mereu

să pună sub „control”, să înţeleagă, să ordoneze, să denumească tot ce apărea. Dacă apăreau figuri precum, de pildă, cele ale animusului, de tipul străinului misterios şi fascinant, de care avea mare nevoie pentru a conştientiza aspectele nedesţelenite din psihicul ei, îi era foarte dificil să le lase să acţioneze asupra ei, să preia fantasmele care se iveau şi să permită emoţiilor aferente să i se răspândească în simţire. Avea mai degrabă tendinţa de a bifa. Abia ulterior a simţit că prin această bifare strângea o plinătate care o întâmpina în vise, transformând-o într-un „nimic decât”, ceea ce iarăşi o nemulţumea, lăsându-i sentimentul vag că iarăşi nu a procedat destul de bine. Acest sentiment era pe de-o parte justificat, ea proceda, ce-i drept, mai mult decât bine, dar folosea o metodă greşită. Când a învăţat să pătrundă mai mult în imaginile din inconştientul ei, a învăţat să cunoască o „altă lume” în care se putea instala şi în care performanţa nu mai era atât de importantă. Paralel cu această nouă însuşire căpătată, a crescut interesul pentru mama ei, a început să stea cu ea de vorbă şi şi-a amintit de acele situaţii din copilărie legate de mamă, pe care mai înainte le percepuse deformat.

ELEVE SÂRGUINCIOASE

TRĂSĂTURI COMUNE LA FEMEILE CU UN COMPLEX PATERN INIŢIAL POZITIV

Femeile cu ambele forme de socializare sunt atrase de bărbaţi mai în vârstă, unele mai degrabă de tipul erotic al vârstnicului, celelalte mai degrabă de tipul spiritual al vârstnicului. Cea mai atractivă este îmbinarea de erotic şi spiritual. Pentru femeia care poartă amprenta unui tată cu un complex matern mai degrabă pozitiv, legătura erotică se află în prim-plan, pentru aceea care poartă amprenta unui tată cu complex mai degrabă patern în prim-plan se află relaţia platonică. Ambele tipuri de femei vorbesc puţin despre ele însele, se ocupă puţin de propriul lor Sine, chiar dacă aparent o fac. Una spune: „bărbatul meu zice”, cealaltă vorbeşte elocvent în special despre rezultate

ştiinţifice obţinute de bărbaţi. Amândouă sunt de cele mai multe ori eleve sârguincioase. Dacă înzestrarea lor creativă este mică, au şansa să devină extrem de pedante. Dacă nu au un complex matern foarte rezistent în spate — fie şi frecvent devalorizat —, amândouă nutresc convingerea că pe lumea asta trebuie să te străduieşti pentru toate, că nu primeşti nimic pe degeaba, cu atât mai puţin dragoste. Şi sunt de părere că nici altora nu le merge mai bine decât lor. Idealizarea bărbaţilor şi a masculinului, concomitent cu o devalorizare aproape imperceptibilă a lor ca femei, a femeilor şi a femininului, este o problemă fundamentală. Idealizaţi sunt taţii, bărbaţii, prietenii, idealizate sunt teoriile, ştiinţa. Declaraţiile devin uşor dogme incontestabile care ocazional sunt învestite cu o aură aproape sacră.

Prin idealizarea bărbaţilor şi a masculinului, aceste femei sunt într-o poziţie substanţial mai dependentă decât ar trebui să fie potrivit naturii lor. Ceea ce se vede uneori şi din faptul că atunci când acţionează în regie proprie ele sunt absolut competente şi capabile să-şi ia viaţa în mâini. Alături de bărbaţi însă, aceleaşi femei devin fiice grijulii. Ceea ce pare să fie pe placul multor bărbaţi — un stimul mai puţin pentru femei de a părăsi această poziţie şi de a evolua. În aceste condiţii, femeia se preface a fi ceva mai proastă decât este în realitate, ea trăieşte sub posibilităţile ei. Fiica unui tată cu complex patern poate îmbina mai puţin bine această situaţie cu imaginea ei despre sine; ea încearcă să evite situaţiile în care ar putea să devină fiică.

Femeia care nu s-a putut desprinde în suficientă măsură de complexul ei patern iniţial pozitiv se defineşte prin bărbat, îşi consacră identitatea unui bărbat sau unei relaţii cu autorităţile, cu intelectul etc. Bărbatul capătă astfel o foarte mare importanţă deoarece identitatea femeii ar depinde de el de confirmarea, de recunoaşterea lui. Recunoaşterea de care e nevoie, tatăl însă nici nu o poate, finalmente, da. Femeia trebuie să-şi descopere identitatea prin confruntarea cu sine însăşi ca femeie, cu alte femei aparţinând unui tip feminin rival, cu maternalitatea şi cu mama.

ORDINE ŞI APLICARE BINEVOITOARE A LEGILOR

ZEII PATERNI: UN EXCURS

Nu doar taţii individuali cu complexele şi propoziile lor paterne joacă un rol în amprentarea complexuală, ci şi imaginea colectivă a tatălui, de care dispunem şi care mai vede şi astăzi în acesta, de cele mai multe ori, o actualizare a „eroului cu mii de feţe”[91]. Şi importanţa tatălui pentru copil se află adesea într-o stranie contradicţie cu realitatea: rareori disponibil, el capătă — mai cu seamă datorită patriarhatului şi a idealizării lui de către femei — un rol mult mai însemnat decât acela care i s-ar cuveni ţinând seama de cât relaţionează cu copiii. Chiar dacă acum există o nouă generaţie de „noi taţi”, ea nu va putea să schimbe atât de repede imaginea colectivă a tatălui, dar e posibil să poată crea neliniște în spaţiul înţelegerii tatălui şi astfel să determine o deschidere. Pentru propriii copii, această nouă generaţie va institui un complex patern interesant, căci experienţa cu tatăl personal şi experienţele care se pot face altminteri cu taţii se disociază. (O discuţie între doi copii de cinci ani: „Tatăl meu poate să dreagă[92].” Celălalt: „Biciclete?” „Nu, de toate: ciorapi, jeanşi, cămăşi...” „Atunci nu-i un tată adevărat...”) În istoria culturii există mulţi zei paterni care stau în spatele imaginii tatălui, constituind aspectul arhetipal al acesteia. Mi se pare în orice caz important să nu uităm de aspectul social pe seama celui arhetipal. S-ar putea foarte uşor întâmpla să „motivăm” arhetipal ceea ce este definit din punct de vedere social — şi ca expresie a unui anumit spirit al timpului — ca fiind „patern” şi totodată să-l fixăm într-un mod absolut inadmisibil în categoria unui lucru care a fost întotdeauna aşa — omeneşte e tipic —, fapt care însă ar îngreuna suplimentar schimbările necesare în rolul tatălui şi în imaginea paternă.

Totuşi: trei zei paterni, care, oricât de diferiţi, se şi aseamănă, ar putea să spună ceva despre arhetipalul, imuabilul din imaginile paterne — dar şi arhetipalului viaţa trăită îi adaugă ceva şi astfel el s-ar putea schimba şi ar trebui să se schimbe.[93]

Zeus este descris întotdeauna de Homer ca fiind „blând şi binevoitor ca un tată”. Zeus este stăpânitorul şi cârmuitorul vieţii divine şi umane. Asupra Moirelor însă, a zeiţelor destinului, care decid în cele din urmă de viaţă şi de

moarte, el nu are nicio putere. E vorba deci despre cârmuirea şi stăpânirea vieţii de aici, a vieţii acţiunii conştiente. Stăpânind, Zeus împarte şi pedepse, la nevoie aruncă fulgere. El nu este lipsit de emoţii, aşa cum în genere zeii paterni nu sunt lipsiţi de emoţii, fie şi numai fiindcă îşi descarcă necontenit emoţiile în izbucniri de furie asupra muritorilor şi nemuritorilor. Zeus este însă un adevărat liber-cugetător, mai ales în ce priveşte aventurile lui sexuale. Homer ne transmite că Zeus aduce în viaţă ordinea de drept a tatălui, adică mai mult etos, mai multă structură, mai multă spiritualitate. S-ar zice însă că el cere etos cu deosebire mai mult de la ceilalţi. Firește, Zeus este și un zeu cu un complex matern inițial pozitiv, dacă așa ceva se poate spune despre un zeu; să ne gândim că în epoca minoică Gaia a trebuit să-l ascundă pe Zeus de tatăl său, Cronos, căci îi tot înghiţea acestuia vitele. În această vreme, Hera l-a sedus pe Zeus în stilul Marii Zeițe și al fiului-amant.[94]

Din mitologia nordică îl cunoaştem pe Odin sau Wotan. El este numit zeul suprem[95]. Şi el are câteva trăsături tipice. Este un zeu al războiului, dar nu participă la război. Este un zeu al extazului, de aici şi numele de Wotan, care este legat de Wut, furie, aceasta putând fi extatică. Wotan este şi un zeu al înţelepciunii şi al poeziei. Este descris ca umblând prin lume ca să o ordoneze, îmbrăcat cu o pălărie moale cu boruri largi şi o haină presărată cu stele. Situaţie în care controlează dacă oamenii iau în serios ospitalitatea. Din când în când stă pe tronul său şi-şi face o idee generală, de ce se întâmplă în lume, ascultând ceea ce îi povestesc cei doi corbi ai săi. De asemenea, el nu este nemuritor. Adică, ordinea pe care el o reprezintă şi pe care se străduieşte cu bună-credinţă s-o menţină, chiar şi cu întreaga sa creativitate, e valabilă doar un anumit timp.

Schimbări în imaginea zeului patern sunt vizibile şi în creştinism. În scrierile Noului Testament, Dumnezeu devine prin relaţiile cu Isus un dumnezeu-tată. Isus este fiul; relaţia lui Dumnezeu cu oamenii, simbolizată prin Isus, devine deci mai familiară. Dacă Isus ar avea un complex patern inițial pozitiv, ar fi om. Desprinderea se produce pe cruce, când spune: „Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu, de ce m-ai părăsit?” Trădarea de către tată sau mamă duce la faptul că omul este aruncat înapoi spre propriul complex al Eului, duce la faptul că omul învaţă să se înţeleagă ca individ, să-şi asume cu adevărat tot mai mult propriul destin. Examinându-l pe Dumnezeul Tată al Noului Testament, putem constata o anumită schimbare:

Primar, nu legea e valabilă ca în Vechiul Testament, ci legea este aplicată mai liber şi mai binevoitor prin interpretarea lui Isus.

Încercând să rezumăm ceea ce este comun zeilor paterni, izbeşte faptul că ei sunt caracterizaţi prin puseuri de energie. Apoi, în cazul paternalităţii arhetipale, e vorba de încercarea de avea o privire panoramică pentru a face o anumită ordine, care negreşit trebuie mereu creată şi redefinită. E vorba de a introduce accidentalul, pe care îl alăturăm atât de uşor emoţiilor, într-o ordine inteligibilă şi de a o controla pe aceasta în viaţa fiecăruia. Nu e însă vorba de o impunere dură a legii, ci de o aplicare binevoitoare a ei. În dorurile noastre de tată se ascunde aşa ceva: dorul ca cineva să deţină şi să menţină privirea de ansamblu, ca cineva să înţeleagă viaţa sau să nu înceteze să o înţeleagă, ca cineva să găsească legi care, aplicate binevoitor, să confere vieţii o anumită predictibilitate. Foarte mult din acest dor este proiectat asupra ştiinţei patriarhale, o altă parte asupra politicienilor, dar şi asupra unor bărbaţi individuali. Sperăm ca ei să ne ofere o privire de ansamblu, prognoze pentru un viitor pe cât posibil mai bun sau legi care să schimbe în aşa fel viaţa, încât să corespundă acestor speranţe optime de viitor. Acesta e motivul pentru care bărbaţii care se înfăţişează autoritar sunt urmaţi atât de uşor: ei promit să împlinească un dor pe care tatăl personal l-a împlinit foarte rar şi nici nu îl poate împlini. Şi puţini sunt oamenii care se gândesc, fiecare pentru sine, că s-ar cuveni — de vreme ce această paternalitate este „arhetipală”, deci ar trebui trăită şi activată în psihicul tuturor oamenilor, poate diferit nuanţată la bărbaţi şi la femei — să aducă pe cât posibil aceste însuşiri paterne în propriul lor domeniu de viaţă. Negreşit, mă gândesc că ar fi urgent de dorit o legătură cu maternalitatea, căci această paternalitate rămâne prea abstractă, prea ancorată în ceea ce am avea de gândit şi de făcut, ar trebui urgent ca ea să fie completată prin relaţie şi relaţionare.

TATĂL ÎN CALITATE DE CELĂLALT

ROLUL SĂU ÎN PSIHOLOGIA DEZVOLTĂRII

Potrivit psihologiei clasice a dezvoltării[96], tatăl are funcţia de a-i mijloci copilului posibilitatea de a ieşi în lume din simbioza limitată mamă–copil. Bovensiepen, care se opune atribuirii patriarhale de norme, ordine şi spirit persoanei tatălui, vorbeşte de capacitatea acestuia „de a iniţia şi impulsiona procese de dezvoltare, de a cataliza schimbări în relaţia tată–mamă–copil”[97].

Negreşit, e de reflectat la faptul că în psihologia clasică a dezvoltării şi în psihologia dezvoltării din psihanaliză domină în fundal două imagini: mama care reţine şi devine astfel „mama morţii”, tatăl care impulsionează şi devine astfel reprezentantul pulsiunii vieţii.[98] Această distribuire uimeşte întru câtva — şi nu se acoperă nici cu realitatea, nici cu mitologia, dar se află în slujba idealizării tatălui şi a devalorizării mamei. Impulsuri ar trebui să vină atât de la mamă, cât şi de la tată. Dacă impulsionarea din partea mamei îi este delegată tatălui, căci „aşa trebuie să fie”, atunci tatăl trebuie să o şi dea. Este firesc de aşteptat ca taţii să-şi dea impulsurile altfel decât mamele. Funcţia tatălui care îi deschide copilului drumul spre lume derivă din teoria simbiozei care trebuie „deschisă” sau, de pildă, în psihologia analitică, din teoria „pătrunderii arhetipului patern” care îi dă copilului posibilitatea ca, din lumea mamei, să se orienteze mai mult spre realitate.[99]

După cercetările din domeniul puericulturii moderne, faza simbiotică nu există, cel puţin nu la începutul vieţii, şi tatăl intră de la naşterea copilului în relaţie cu el. Totuşi, şi fără acest construct teoretic ne-am putea imagina că o a doua persoană importantă cu rol parental este prezentă şi că îi mijloceşte sugarului intrarea în cel puţin încă o relaţie nuanţată diferit în raport de relaţia cu mama, ceea ce îi dă copilului posibilitatea de a edifica diferite modele şi aşteptări legate de relaţii. Din punctul de vedere al teoriei complexelor, acest lucru ar însemna ca nu doar un singur complex să aibă supremaţia şi să domine astfel faptele psihice. Copilului i-ar fi astfel mai uşor să relaţioneze cu situaţii noi, ar fi mai flexibil, ar avea mai multe posibilităţi de reacţie — nu ar fi expus exclusiv unei singure constelaţii complexuale. Prin asta, o desprindere la timp de complexul matern ar fi mai simplă. Totodată, tatăl n-ar trebui să reprezinte norme colective şi autorităţi etc.[100], ar trebui pur şi simplu să aibă o „altă” relaţie cu copilul decât aceea pe care o are mama. În viaţa ulterioară a copilului, tatăl ar trebui să alăture forma lui de orientare în lume

aceleia a mamei.

STRĂINUL FASCINANT

DEZVOLTAREA ANIMUSULUI

Am spus că în vederea dezvoltării la timp din complexul matern trebuie dezvoltat nu doar complexul Eului, ci trebuie dezvoltată şi anima. Anima, înţeleasă ca femininul tainic şi fascinant din psihicul omului, este contopită mai întâi cu complexul matern şi poartă încă desluşit amprenta acestuia, dar are întotdeauna şi părţi tainice care, dacă se merge pe urma lor, arată calea de ieşire din legătura complexuală şi se cristalizează în configuraţii noi care sunt substanţial mai puţin influenţate de amprentările complexuale iniţiale.[101] În anima, complexul matern se fantasmatizează pe deplin, aici se văd limpede dimensiunile dezvoltării acestui complex. Acelaşi lucru e valabil pentru animus, acesta înţeles ca imaginile masculinului în psihicul nostru, care au în chip desluşit calităţile fascinantului misterios şi prin asta ne stimulează şi ne pun în mişcare fantasmele. Şi animusul este legat mai întâi de complexul patern şi este colorat de experienţa specială a acestuia în biografie. Şi aici este valabil următorul lucru: dacă se izbuteşte să se trăiască părţile care nu sunt marcate de complexul patern, ci exprimă alteritatea fascinantă, şi astfel să se accepte fantasmele aferente, atunci astfel de configuraţii sunt percepute fie în vise, fie în fantasme sau în proiecţii asupra unor persoane reale care fac posibilă o dezvoltare din complexul patern. Imaginile animusului nu mai sunt atunci primar paterne, ci sunt reprezentate fratern prin băieţi, apoi prin înţelepţi bătrâni sau tocmai prin figurile străinului fascinant şi misterios.[102] Trăirea existenţială a animusului este descrisă în categorii asemănătoare cu cele prin care am descris mai înainte paternalitatea arhetipală. Ceea ce are de-a face cu faptul că animusul este receptat, firește, şi prin obişnuinţele patriarhale ale experienţei noastre, mai ales acolo unde se află încă aproape de complexul patern. Şi abia animusul sub forma străinului misterios şi

fascinant ar oferi o anumită posibilitate de transcendere a patriarhalului. Figura animusului aduce fascinaţia iubirii sau fascinaţia unei idei, de el se leagă ideile, faptul de a pătrunde spiritual viaţa sau chiar de a aprinde focul din piatră sau de a găsi calea către o mare pasiune erotică sau spirituală. Inspiraţia spirituală, zborurile înalte sunt tot atât de mult asociate animusului ca şi calităţile necesare pentru a ne arunca concentrat şi agresiv asupra a ceva. Complexul patern şi animusul se diferenţiază şi cu cât e mai clar că diferitele configurări ale animusului nu mai sunt influenţate de complexul patern — de cel personal şi de cel colectiv —, cu atât mai creativi devin oamenii. Negreşit: dacă animusul este constelat, atunci avem „idei sterile”, suntem în primejdie de a abstractiza prea mult, de a „tăia cărţile” printr-un puseu de energie şi de a idealiza prea mult, de a asculta mai mult de o lege decât de un sentiment. Legea binevoitoare, trecerea la mereu alte ordini pot fi trăite dacă anima participă la dezvoltare. Fără anima, fără a zăbovi în afectivitate, fără sentimentul fundamental al participării şi conexiunii a toate cu toate, dimensiunea orizontală a vieţii lipseşte, lipseşte cordialitatea.

88 König, 1981, pp. 16 și urm.

89 Kast, 1991, pp. 171 și urm.

90 Gilligan, 1984, pp. 83 și urm.

91 Dieckmann, 1991, p. 11.

92 Verbul corespunzător din germană înseamnă atât a drege, cât și a petici, a cârpăci, de unde și referința diferită în dialogul dintre copii. (N. t.)

93 Sheldrake, 1990, pp. 373 și urm.

94 Kast, 1984, pp. 90 și urm.

95 Allvater, tatăl tuturor. (N.t.)

96 Mahler/Pine/Bergmann, 1978.

97 Bovensiepen, 1987, p. 57.

98 Rhode-Dachser, 1991, p. 180.

99 Jung, GW 10, § 65.

100 Bovensiepen, 1987, pp. 49–59.

101 Kast, 1993.

102 Idem.

„UN OM RĂU ÎNTR-O LUME REA”

COMPLEXUL MATERN INIȚIAL NEGATIV LA FEMEI

Tipic pentru complexul matern inițial negativ este sentimentul vital că trebuie să luptăm pentru tot ce avem nevoie în mod absolut stringent. În locul iubirii, protecției, hranei, siguranței interesului și atenției nesolicitate, așa cum sunt trăite acestea în complexul matern inițial pozitiv, întâlnim în cazul complexului matern inițial negativ sentimentul vital al singurătății, al faptului de a fi expus, sentimentul de a nu primi suficient pentru viață, dar prea mult pentru a muri.

„NICIO RAȚIUNE DE A FI”

HELMA

O femeie de 44 de ani, o numesc Helma, este licențiată și lucrează într-o profesiune de asistență. Are opt frați, ea este a doua în serie. Descrie atmosfera de acasă după cum urmează — este aceea a unui complex matern inițial negativ: „Era o atmosferă ca într-o gară, și chiar așa mă simțeam. Acolo aleargă mulți oameni alandala, toți sunt singuri. Este curent și e frig, acolo tremuri întotdeauna, nu? Eram tot timpul răcită, aveam dureri de burtă, dimineața ochii lipiți, din aceia care trebuie spălați cu ceai de mușețel ca să se

deschidă. Mâncarea o bagă fiecare în el, e puţină, mâncare proastă. Tatăl pleacă la muncă, de fiecare dată pentru săptămâni. Mi-ar fi plăcut să plec cu el, sunt convinsă că pleacă fiindcă la noi e atât de groaznic. După ora 18 suntem închişi într-o cameră. Îmi amintesc de oalele de noapte pline: fesele se udă când te aşezi pe ele. Găuream ore întregi peretele deasupra paturilor. Ne certam adesea, noi, fraţii. În general ne certam mult. Cumva luptam să supravieţuim."

Are încă în urechi propoziţii complexuale în sens restrâns, pe care le-a auzit din mica copilăria mică: „Nu pune mâna pe mine! Du-te de-aici! Lasă-i pe ceilalţi în pace! Te omor în bătaie! Nu se poate aştepta altceva de la tine. Nici nu eşti copilul nostru, te-au schimbat la spital." Sunt toate propoziţii de excludere.

Auzind aceste cuvinte, Helma avea sentimentul că trebuie să se destrame, sentimentul vital că n-are voie să existe, că n-are nicio raţiune de a fi. Aceste propoziţii erau „propoziţii standard".

O amintire mai târzie din vremea şcolii: „Pe-atunci mi s-au aprins călcâiele după învăţătoare, deşi era şi ea foarte ordinară. Scria asemenea cuvinte ordinare în caiete: «Ai putea mai bine, dacă ai vrea. Se vede că poţi mai mult. Nu te concentrezi». Cel puţin nu m-a bătut. Mama nu vedea cu ochi buni că îmi plăcea învăţătoarea. Spunea: «Tu eşti prea încrezătoare. Oamenii nu-ţi spun deloc ce gândesc espre tine»".

Dacă Helma voia să se apropie mai mult de o camaradă sau de un camarad de clasă, mama zicea: „N-ai nevoie de prieteni, ai destui fraţi şi multă treabă acasă". De timpuriu Helma a fost „dată" mereu pentru perioade indefinite — cel puţin aşa i s-a părut copilului — surorii mamei. Cu timpul nu mai ştia cui îi aparţinea. Mai târziu n-a vrut să mai meargă acolo, fiindcă „unchiul şi mătuşa îmi cercetează mereu vaginul". I-a povestit mamei asta, iar ea a reacţionat cu observaţia: „Nu poate să fie decât vina ta, mai târziu ai să ajungi precis o târfă". La cinci ani a fost abuzată de tatăl ei. La început i s-a părut foarte frumos că trebuie să se suie la tatăl ei în pat, să fie o dată singură cu el şi să fie mângâiată. Şi apoi „deodată a durut", întorsătura pe care au luat-o lucrurile a speriat-o profund. Iarăşi a vrut să vorbească cu mama ei despre asta. Dar ea i-a spus: „Despre astfel de lucruri nu se vorbeşte, oricum ai să ajungi precis o târfă". Sentimentul vital declanşat de acest complex matern

inițial negativ este descris de Helma astfel: „Mă simțeam mereu că sunt un om rău care mai bine nici n-ar fi existat. Afectiv eram total la discreția vieții, neajutorată, absolut singură. Nu aveam voie să întrețin relații în afara familiei, deși le duceam mult dorul. Dacă totuși îmi făceam o relație, mama mi-l ponegrea pe acel om.”

În cazul în care complexul matern inițial pozitiv mijlocește o încredere arhetipală și sentimentul vital al unei de la sine înțelese rațiuni de a fi, dacă nu chiar mai mult, atunci complexul matern inițial negativ provoacă o neîncredere arhetipală, legat de aceasta o angoasă în fața vieții și sentimentul inevitabil de a nu avea nicio rațiune de a fi. Helma spunea: „N-am înțeles asta ca neîncredere arhetipală, când eram copil, mă gândeam pur și simplu că viața e așa de grea, așa de rece, și că așa avea să rămână. Și că eu aveam să fiu întotdeauna cumva un om rău”. Ceea ce nu e nimic altceva decât descrierea unei neîncrederi arhetipale, a unei anumite lipse de speranță și a sentimentului de a nu avea nicio rațiune de a fi. În locul sentimentului vital al posibilei participări, al apartenenței la o familie care apoi se transferă asupra vieții și îi conferă copilului sentimentul de a fi legat de o comunitate, ceea ce amprentează aici este zăvorârea fraților la un loc și închiderea față de lumea exterioară. Fără îndoială că asta nu declanșează sentimente oceanice de viață, sentimentele unei posibilități mereu reînnoite de contopire, ci sentimentul unei izolări tulburate, a unei singurătăți anxioase. Din punctul de vedere al psihologiei dezvoltării, acest lucru este deosebit de critic, căci copilul mic se dezvoltă în chip esențial prin identificarea cu părinții. Ceea ce însă în aceste familii este cu neputință; nu este doar cu neputință să te contopești cu cineva, până și „noi-ul” îi este copilului interzis, trăirea participării cu părinții, cu mama și tata sau cu părinții și frații. Este vorba de o formă de permanentă excludere, fără a fi cu adevărat o excludere activă. Din acest motiv, ceea ce rămâne este lupta, rivalitatea. Dorul de un sentiment oceanic al vieții, clar legat de sentimentul participării, este puternic și un astfel de om crede, potrivit cu amprenta lăsată de complexul fundamental, că trebuie să lupte pentru asta. Sentimente, interacțiuni, sentimentele oceanice ale vieții nu pot fi însă produse, ele se întâmplă.

Atenție acordată corpului nu există, în schimb există boli, răceli — nu e de mirare în această atmosferă rece. Pe deasupra, atmosfera este sexualizată ca și cum sexualitatea ar fi ultimul bastion în care corpurile chiar ar mai putea să

apară. Când Helma, la 16 ani — relativ târziu — a avut prima menstruaţie, mama a spus: „Asta mai lipsea!” Ca urmare, au fost mereu probleme cu menstruaţia, ceea ce la femei cu complex matern iniţial negativ nu e rar.

„LUMEA ESTE RECE”

STRATEGII DE SUPRAVIEȚUIRE

Cine are un complex matern iniţial negativ este convins că nu are un Sine bun şi că trăieşte într-o lume rea. Mai bine nici să nu existi. Lumea este cum este, deci eşti vinovat de propria-ţi nefericire. Acest sentiment al unei vini primare[103] are rădăcini adânci. Terapiile în care se lucrează cu atribuiri de culpe pot fi de aceea acceptate de aceşti oameni, chiar dacă atribuirea culpei este inadmisibilă. Dacă un copil are impresia că nu are nicio raţiune de a exista şi, în consecinţă, sentimentul de a fi vinovat din acest motiv, atunci el va face totul — presupunând că are o anumită vitalitate — ca să obţină această raţiune de a fi.

Ce strategii sunt potrivite într-un astfel de caz?

Helma avea o soră mai mare care suferea de diverse anxietăţi. Nu îndrăznea să meargă la oameni străini. Îşi ţinea angoasa în şah prin compulsii, mai ales prin aceea a colecţionării. Astfel furase multe lucruri de la fraţii ei şi, pe deasupra, se pricepuse să apară într-o lumină favorabilă în paguba acestora. În jurul acestei surori se constelaseră de cele mai multe ori agresiuni. Ea o ajuta pe mamă la îngrijirea copiilor mai mici, născuţi la scurte intervale unul după altul, şi-şi obţinuse astfel raţiunea de a fi. Se căsătorise de timpuriu, născuse copii, nu atât de mulţi ca mama ei, şi murise apoi de cancer la vârsta de 38 de ani. Prima născută purtase deci amprenta anxietăţii şi a respingerii aferente a anxietăţii. Helma, a doua născută, trăise contrafobic. Se purta ca şi cum nu s-ar fi temut nici de diavol. Şi asta e o formă de a trata angoasa. Eşti

angoasat, dar faci insistent pe grozavul și astfel depășești angoasa. Dar angoasa o simți în corp și ea nu poate fi păcălită, astfel încât, în ciuda comportamentului curajos în afară, tensiunile fizice se mențin. Helma dezvoltase de timpuriu o autonomie remarcabilă, o independență practică forțată. Ajunse curând și ea de folos mamei: se ducea de fiecare dată la oficiul stării civile și anunța apariția „noilor copii". Mai târziu discuta cu profesorii despre frații ei, regla probleme la bancă și autorități. Prelua parțial rolul tatălui. Și astăzi este un talent organizatoric și are multe idei bune despre felul în care lucrurile practice de zi cu zi pot fi rezolvate. Această autonomie, chiar dacă dezvoltată în mod forțat, rămâne o valoare, ca și însușirea Helmei, fie și impusă, de a fi independentă. Terapeutic, ar fi fatal dacă am devaloriza strategiile de supraviețuire ale unor oameni care pot fi în sine însușiri eminente de dominare a vieții. I-am lipsi astfel de o valoare centrală pentru ei.

Există până și în cele mai rele condiții de viață oaze, situații în care se poate trăi bine. Și tocmai oamenii mai puțin răsfățați pot percepe aceste oaze și se pot bucura de ele. Helma povestește că în mod normal mama ei era inaccesibilă, cumva încapsulată în propria ei lume. Dar când cânta la pian, toată atmosfera se schimba. „Era atunci ca și cum ar fi fost de fiecare dată Crăciun." Muzica era de altfel o oază importantă în viața Helmei. La vârsta de 12 ani fusese primită într-o renumită orchestră de tineret care concertase în toată lumea. Ea singură solicitase să fie primită acolo atunci când o colegă îi povestise despre orchestră. Și aici, mama se opusese la început: „Dacă vrei neapărat să fii blamată, du-te și cântă!" Helma se duse totuși să cânte, fusese primită și călătorise cu orchestra în toată lumea. „Era în fine un loc unde aveam voie să fiu, unde chiar trebuia să fiu, unde eram importantă." Avusese pentru prima dată sentimentul apartenenței, al rațiunii de a fi, de asemenea sentimentul de a fi vorba despre ea. Firește, această situație era legată de o mare punere în valoare narcisică. În această orchestră juca rolul mamei pentru frații mai mici care au fost apoi și ei, unul după altul, primiți. Ceea ce a suprasolicitat-o. Oamenii cu un complex matern inițial negativ își pot demonstra rațiunea de a fi prin aceea că îi dădăcesc pe alții, dându-le ceea ce ei înșiși nu au primit. Nu este o strategie rea, căci astfel se dezvoltă totuși „maternalitate" în sistem. Primejdia stă în faptul că acești oameni pot ușor să-și supraestimeze forțele. Ei nu și-au dezvoltat un sentiment al lor propriu stimei de sine, ei nu știu când să se oprească. Și deoarece trebuie să-și câștige

pe această cale raţiunea de a fi, iar răspunsurile vin rar sau nu vin niciodată, ei se simt obligaţi să pluseze, pornind de la presupunerea greşită că dacă dădăceala sau răsfăţul acordat celorlalţi vor fi suficient de bune, vor avea şi ei parte de sentimentul raţiunii de a fi.

Cel târziu la 21 de ani, Helma trebuia să părăsească orchestra de tineret. Ceea ce Helma a făcut. Şi-a început studiile — şi a suferit o cădere. Fără orchestră nu mai era nimic, nu mai avea nicio identitate. Căderea s-a manifestat în multiple neplăceri funcţionale, în numeroase infecţii, inflamaţii ale rinichilor, ale sinusurilor, diaree — care nu mai puteau fi controlate. A fost tratată într-o clinică de boli psihosomatice şi apoi a urmat în ambulatoriu o psihoterapie, după care şi-a încheiat studiile. În ciuda tuturor terapiilor a rămas contrafobică. Abia la vârsta de 41 de ani, când s-a supus încă o dată unui tratament analitic, şi-a putut mărturisi cât era de anxioasă şi cât de importantă pentru identitatea ei era să accepte angoasa. „De când simt angoasă, sunt cu adevărat Eu.” „De când sunt angoasată, simt că am un corp.” A trebuit probabil să-şi dovedească de-a lungul unei jumătăţi de vieţi că este întru câtva capabilă să facă faţă vieţii şi asta până ce a putut să renunţe la strategiile de supracompensare şi totodată să dobândească o nouă înţelegere a ei înseşi şi a devenirii ei prin copilărie.

Helma deosebea clar între sentimentul ei vital de dinaintea vârstei de treizeci de ani, când făcea diverse terapii, şi viaţa de după treizeci de ani, când cel puţin profesional avea un loc în lume. Sentimentul ei vital a rămas totuşi la început acela de captivitate: „Am avut întotdeauna sentimentul că sunt lăuntric închisă, ca cineva care are în juru-i o armură. Pe asta trebuie s-o ai, căci viaţa e rece. Viaţa rămâne rece. Cu asta m-am împăcat.” Îşi exemplifică afirmaţia, adăugând că abia la 42 de ani a învăţat că atunci când patul e rece, poţi să foloseşti o buiotă sau să-ţi pui o pătură în plus. Această propunere i-a făcut-o o colegă. Este convinsă că pentru iubire trebuie să faci ceva, dar de regulă tot nu o primeşti.

„De fapt nu faci parte niciodată dintre de cei care o primesc.” Şi cei care poartă amprenta complexului patern iniţial pozitiv au convingerea că trebuie să facă ceva pentru iubire, dar ei nutresc speranţa că vor ajunge la ea. În cazul unui om cu un complex matern iniţial negativ pretenţiile pe care el le are faţă de sine spre a fi odată vrednic de a fi iubit sunt enorm de mari, sunt de

nesatisfăcut. Totuşi, Helma a încercat să fie de folos altor oameni, după mottoul: „Iertaţi-mă că exist, pot să fac ceva pentru dumneavoastră?” Ea avea sentimentul că oferă întotdeauna foarte mult, oamenii reacţionau spunându-i că vrea „întotdeauna prea mult”. Este posibil ca, în cele din urmă, acest mod de interacţiune să nu funcţioneze: cei dădăciţi sau supraîngrijiţi simţeau finalmente că nu despre asta era vorba; raţiunea de a fi pe care trebuia s-o primească nu îi poate veni din afară.

Până mult după 30 de ani, Helma avusese puţine relaţii cu corpul ei, dar se îmbrăca întotdeauna frumos. Avea impresia că viaţa şi deci şi corpul ei erau atât de jenante, încât trebuia să le acopere, cel mai bine cu haine frumoase. Helma făcuse neobişnuit de multe experienţe sexuale, avea însă doar puţine relaţii care să dureze peste un anumit interval de timp. În calitate de copil abuzat sexual în copilărie, nu se îndepărtase de bărbaţi, ci le dădea ceea ce voiau: „Luaţi ce vreţi, apoi daţi-mi pace!” De altfel, era de părere că trebuie să faci totuşi experienţe sexuale, altminteri nu eşti om normal. Posibil ca în astfel de împrejurări să fi avut totuşi parte de puţină căldură, de care era atât de lipsită. Poate reacţiona şi la faptul că cineva îi arăta un anume interes. Îi plăcea foarte mult să aibă putere asupra bărbaţilor, lucru de care a devenit treptat conştientă, se bucura să poată seduce bărbaţii. Întâlnirea sexuală însă n-a putut-o gusta cu adevărat niciodată.

Este încă extrem de pricepută în a supravieţui, le permite şi altora să profite de pe urma cunoştinţelor ei în această direcţie, să aibă parte de ele. Se consideră pe sine foarte generoasă, „dacă oamenii sunt oneşti cu mine”. Propoziţia complexuală în sens restrâns „nu trebuie să crezi că oameni sunt oneşti cu tine” este încă eficientă. Helma nu poate spune ce înţelege prin „sunt oneşti cu mine”. După o terapie mai îndelungată înţelege afirmaţia astfel: dacă ea poate percepe şi asuma afectiv oamenii, precum şi o anumită legătură cu ei, atunci are sentimentul că sunt oneşti cu ea.

Din afară, Helma este văzută ca fiind „suspicioasă”. Controlează ambianţa, vrea să ştie exact ce s-a înţeles printr-o afirmaţie anume. Ea nu se consideră suspicioasă, ci realistă. Cu acest fundal complexual este de înţeles că are o mare nevoie de a îmbrăţişa cu privirea situaţia, de a o controla. Ea însăşi numeşte asta — imanent complexual — realism, din exterior poate să lase impresia de suspiciune. Faţă de mama ei concretă se distanţează mult.

Femeile cu un complex matern inițial negativ rămân adesea foarte legate de mamă, se lasă tiranizate, joacă reciproc jocuri de putere — mereu cu speranța de a primi totuși până la urmă binecuvântarea mamei, fie și târziu. Această „speranță” Helma nu o nutrește.

Cum poate trăi o femeie cu un complex matern negativ atât de dificil și cu un complex patern atât de ambivalent? Helma și-a dezvoltat o autonomie forțată și a epuizat total oazele din interiorul zonei complexuale, respectiv muzica. Tocmai independența pe care și-a revendicat-o pentru a-și demonstra rațiunea de a fi i-a permis să configureze din această oază câțiva ani de viață, care i-au deschis noi perspective și i-au dat curajul de a trăi. Când această posibilitate compensatoare a luat sfârșit, ea nu s-a simțit atât de satisfăcută încât să se poată concentra în liniște pe alte domenii de viață, așa că a reflectat la ea însăși, a urmat o terapie în care a fost probabil prima oară confruntată cu istoricul ei și printr-o anumită autoempatie a putut să ajungă ceva mai mult la ea însăși, adică să identifice mai multe părți din personalitatea ei care corespundeau într-adevăr Sinelui propriu.

O altă oază în copilăria ei a fost literatura. Copil fiind, Helma citea mult, deși mamei nici asta nu-i plăcea: „Nu mai citi, fă mai bine ceva!” Citea în special biografii care aveau un sfârșit fericit, își căuta prin fantezie proiecte de viață reușite. Exista deci, chiar dacă ascunsă, speranța de a avea o viață realizată. La început Helma își căutase un loc în lumea paternă, loc pe care îl extinsese în cursul studiilor. Deși era foarte înzestrată, a trebuit să-și dea necontenit „multă osteneală”, altminteri avea impresia că nu are nicio rațiune de a fi. În cazul amprentei complexului matern inițial negativ, oricâte performanțe și oricâte lucruri s-ar face nu de ele este vorba, ci e vorba întotdeauna de a obține rațiunea de a fi.

MAME SUPRASOLICITATE

CUM APARE UN COMPLEX MATERN NEGATIV

Complexul matern inițial negativ ține nu doar de interacțiunea copilului cu mama personală, ci și de întregul câmp matern. Mame care nu vor să aibă copii și care nici ulterior nu se pot declara de acord cu ei le lasă copiilor o șansă mică de interacțiune bună.

Mamele suprasolicitate deoarece partenerii lor nu vor să asume partea lor de îngrijire sau mamele care își devalorizează inconștient activitatea relațională sunt adesea puțin empatice în interacțiunea cu copilul. Mamele suprasolicitate care se văd pe sine dar nu-l văd pe copil au, de asemenea, dificultăți în a-l lăsa pe acesta să se dezvolte potrivit cu natura lui. Pentru femeile care au ele însele un complex matern inițial negativ din care n-au ieșit este adesea greu să manifeste realmente față de copil un interes genuin. Apare un complex matern inițial negativ atunci când persoana educatoare și copilul nu se potrivesc: există incompatibilități între părinți și copii. Dacă în familie este accesibilă doar o singură persoană cu rol parental atunci este greu, mai ales când interacțiunile dificile oscilează mereu, când complexul este investit tot mai afectiv și cei doi participanți devin tot mai alergici. Trebuie avut în vedere și câte piedici i se pun în continuare femeii care vrea să-și găsească identitatea. Dacă devine mamă, atunci trebuie brusc să-și fi găsit o identitate certă ca mamă, să investească pozitiv, de la un moment la altul, acest câmp feminin. Ceea ce femeia cu un complex matern suficient de pozitiv poate face. Dar rămâne problematic faptul că într-un sistem social femeia este mereu devalorizată insidios și apoi obligată să-și găsească brusc drumul spre identitatea deplină ca mamă idealizată.

103 Neumann, 1963, pp. 95 și urm., 145.

„CA PARALIZAT”

COMPLEXUL MATERN INIȚIAL NEGATIV LA BĂRBAT

Deoarece majoritatea bărbaţilor cu această amprentă complexuală se refugiază în lumea performanţei, care la noi continuă să fie o lume a tatălui, în care ei se solicită şi se suprasolicită, această amprentă, oricât de dificilă, este pentru bărbaţi mai uşor de dominat atunci când sunt înzestraţi şi au succese în lumea paternă. În schimb, femeile cu această amprentă complexuală au probleme identitare grele. Dacă se refugiază cu succes în lumea taţilor sunt primejduite în mod special, căci dezvoltă o identitate derivată de la aceştia. Femeile care au mai puţin succes în lumea taţilor trebuie să se confrunte cu problemele lor identitare.

DE LA DURERI ABDOMINALE LA ANGOASĂ CARDIACĂ

HELMUT

Un bărbat de 46 de ani, Helmut, a venit la terapie din cauza unor simptome de fobie cardiacă. Își amintește de o imagine din viața sa, imaginea unei experiențe pe care crede a fi făcut-o repetat: mama privește pe fereastră și

plânge. Ninge. Helmut se gândește că a stricat ceva și e vinovat de lacrimile mamei. Nu se poate duce la ea (oare din cauza asta?) s-o consoleze. Este ca paralizat. Această experiență a făcut-o repetat, crede că prima dată a trăit-o conștient la trei sau patru ani. Mai târziu a simțit și mai desluşit că trebuie să-i spună ceva mamei, poate s-o atingă, a avut întotdeauna un sentiment de vinovăție pe care putea să-l fixeze pretutindeni și totuși nicăieri și asta l-a împiedicat să se apropie de mamă. Amândoi erau atunci foarte nefericiți.

O altă imagine: „Sunt înainte de înscrierea la școală, am deja tunsoarea cu care apar în fotografia din prima mea zi de școală. Am dureri de burtă, ca de obicei, dar de astă-dată foarte puternice. Mama stă lângă pat și spune: «Dacă aș putea să fac ceva, dacă aș putea să fac ceva». Mă simțeam și eu neajutorat și pe deasupra aveam impresia că o chinuiesc pe mama cu durerile mele de burtă. Erau sentimente de chin, de neajutorare totală”. O altă imagine: „Stau ore întregi pe WC. Știu că mă pot duce la ceilalți doar după ce am făcut ceva.” Ceilalți îl excluseseră, îl lăsaseră singur cu digestia lui dificilă. Se simțea singur pe WC, obligat „să facă ceva”, concentrat pe durerile abdominale și cu sentimentul de a nu putea să producă ceva la comandă. O altă imagine: sora lui se joacă la masă și nu face probleme, sora mănâncă cu plăcere, sora este îmbrăcată mereu în alb. Îşi admira și iubea sora care era întotdeauna puțin îndepărtată de el, era cu trei ani mai mare și astfel mult mai puțin problematică.

Tatăl nu trebuia deranjat deoarece avea o muncă grea. Helmut aproape nu-și amintește ca tatăl său să-i fi vorbit vreodată în copilărie. Impresia lui era că, având probleme de sănătate și fiind incapabil să-și consoleze propria mamă, fusese singur cu ea; sora lui, asemenea unei stele strălucitoare, dar nu foarte reale, era la marginea existenței sale. Tatăl era absent, mai târziu a aflat că încerca cu disperare să mențină în stare de plutire o mică întreprindere. Helmut își amintește de o frază pe care tatăl i-a adresat-o în prima zi de școală: „De sperat că acum o să fii mai stabil, tu ai mereu ceva.” Helmut nu înțelegea cuvântul „stabil”, dar nu îndrăznise s-o întrebe decât pe învățătoare câteva săptămâni mai târziu despre sensul cuvântului. Înțelesese din fraza tatălui că era vorba de o critică și de o mică speranță, dar uimitor i se păruse că tatăl i se adresase direct.

Helmut își descrie mama ca pe o femeie tandră, nesigură pe ea, depresivă,

trăind pentru copiii ei. Sora lui Helmut pare să fie o femeie independentă, ştearsă, fără nicio indispoziţie psihosomatică.

Mama i-a povestit mai târziu lui Helmut că el a avut dureri abdominale încă de când era mic copil. De aceea consultase medici, moaşe, nimeni nu găsise vreo soluţie. Neplăcerile lui abdominale îi dăduseră mamei sentimentul că nu va putea niciodată să facă faţă acestui copil.

Ea, „care trăia doar pentru copiii ei", în interacţiune cu acest bebeluş suferind de tulburări de digestie, a devenit tot mai neajutorată faţă de această situaţie. Neajutorarea a părut să se asocieze cu indispoziţii depresive care, la rândul lor, au trezit în copil sentimentul neajutorării. S-a dezvoltat astfel un cerc al neajutorării şi amândoi, mama şi copilul, au fost convinşi că oamenii nu se pot ajuta unii pe alţii şi că ei doi cu atât mai puţin pot face ceva pentru un om căruia îi merge rău. Nevoile lui Helmut au fost în orice caz ignorate, deşi probabil mama nu-l avea în vedere decât pe el. În ciuda durerilor sale abdominale, el n-a avut impresia că raţiunea lui de a fi este neproblematică, foarte de timpuriu a fost constrâns să ispăşească pentru asta, anume atunci când a trebuit să-şi înveselească mama iar ea, evident, nu putea fi înveselită. Tatăl era solicitat de lumea exterioară, el nu putea fi implicat, iar dacă n-ar fi fost atât de solicitat, tot ar mai rămâne de clarificat dacă nu era dezamăgit de fiul său „puţin stabil". Helmut a fost un elev eminent, dar mai târziu tatăl său spunea mereu: „Cel puţin eşti un elev bun." Helmut auzea cuvântul „cel puţin" şi se întrista. Şi el ar fi vrut să-i placă tatălui său.

Suferinţa care fusese predominantă la Helmut, cel puţin în primii săi zece ani de viaţă, este şi astăzi sentimentul său existenţial. „De când îmi pot aminti mă strânge ca un cleşte în burtă. Asta îmi dă sentimentul că nu pot avea încredere în această lume, aici întotdeauna te doare ceva. Că e trupeşte sau sufleteşte, asta nu contează: pur şi simplu doare." Băiat fiind, se învinovăţea tot mai mult de faptul că mama lui era depresivă, se gândea că a dezamăgit-o. Şi astăzi încă, în faţa unor oameni înfrânţi şi lipsiţi de curaj, trebuie să-şi spună că nu poate să fie vina lui sau, cel puţin, nu exclusiv. Abia când Helmut a împlinit 25 de ani şi s-a însurat cu o femeie care, din cauza depresiilor, trebuia mereu spitalizată, mama lui l-a consolat: şi ea, tânără fiind, avusese depresii grave care cu timpul se atenuaseră. Dacă ea — sau tatăl — i-ar fi dat lui Helmut mai devreme aceste informaţii, l-ar fi scutit pe adolescent de

sentimentul unor eşecuri. Deşi mama lui l-a supravegheat cu multă atenţie, ca mic copil, Helmut nu a fost perceput. Astfel, el mai păstrează „în amintire” curbele de temperatură pe care mama i le-a înregistrat de-a lungul a peste trei ani. N-avea voie afară decât dacă vremea era foarte moderată. Ceea ce îi dădea sentimentul, dar le dădea şi celorlalţi copii, că este un outsider, că nu ţine de ei. Nici familia nu i-a dat prea mult sentimentul de coeziune emoţională, totuşi i-a dat sentimentul de coeziune socială. Toţi trebuiau să ţină familia unită, sora lui, îşi aminteşte el, se juca adesea cu el, deşi prefera să se joace cu copii de vârsta ei. Participarea emoţională în familie era scăzută. În locul unui „sentiment oceanic al vieţii”, la Helmut erau „strânsoarea de cleşte din burtă şi diareea”; pe deasupra, mama şi tatăl îi învăţaseră că trebuie să te controlezi, controlul fiind important în orice situaţie, că trebuie „să ai o linie”. Şi în acest complex au existat oaze. Helmut a fost un elev excelent, citea cu plăcere romane de aventuri şi dispunea de o bună capacitate de reprezentare a spaţiului: putea să construiască artistic şi îşi aminteşte că pentru asta măcar bunicul îl admira. Apoi, relaţia cu sora lui era pentru el atractivă, el îi îndeplinea toate dorinţele, o admira şi o invidia în ascuns.

Ce-i drept, nici oaza de la şcoală nu era una netulburată. Deoarece era cocoloşit, colegii şi colegele râdeau de el, ca urmare încerca să fie un elev şi mai bun. Copia câte o pagină de atâtea ori până ce ajungea să fie fără nicio greşeală, respectiv intra în panică deoarece, pe măsură ce obosea, făcea tot mereu alte pete de cerneală. Helmut prezenta încă de-atunci trăsături compulsive. Apoi a studiat cu succes şi a parcurs treptele unei cariere extrem de reuşite.

S-a căsătorit, cum am pomenit deja, cu o femeie care ulterior s-a dovedit a fi depresivă. Cu ea are trei copii, doi fii şi o fiică cu care întreţine o relaţie bună, caldă. Totul părea să fie în ordine, în relaţia cu soţia lui a făcut experienţa de a fi fost în stare ocazional să o înveselească, iar ea, datorită siguranţei pe care el i-o inspira, a trăit sentimentul de a fi protejată, ceea ce nu mai cunoscuse înainte niciodată în viaţă. El nu se mai simţea faţă de ea nici pe departe atât de neajutorat precum fusese ca băiat faţă de mama sa. Apoi a întâlnit o femeie care i-a dat să înţeleagă că îl găseşte foarte atractiv. A reacţionat la început implicându-se săptămâni de-a rândul şi mai intens în muncă şi încercând să refuleze situaţia de seducţie de care „fugise cu succes”. A ales în

acord cu structura lui compulsivă mecanismul de apărare al unui surplus de ordine în viaţă, al unui surplus de control. Ceea ce a mers bine doar câteva luni, căci existau mereu situaţii de seducţie, tot mai multe femei care se interesau de el şi îi trezeau „fantasme erotice”. Tentaţiile erotice, indiferent de la cine ar fi pornit, au devenit tot mai ameninţătoare.

Dacă înţelegem aceste situaţii de seducţie nu doar ca tulburări, ci şi ca expresie a unei dezvoltări, ca o chemare pe care viaţa i-o adresa acestui bărbat, atunci am putea să vedem în ele trezirea în psihicul lui a unei noi calităţi a animei, pe care el o proiecta asupra unor „femei seducătoare”, o calitate a animei care, pentru început, ar putea să provoace o pasiune erotico-sexuală. Această anima pare să fie ceva mai relaxată decât era imaginea pe care o proiecta asupra surorii sale şi însufleţea alte calităţi vitale decât cele pe care le însufleţise soţia sa.

La aceste situaţii de seducţie tot mai insistente a reacţionat cu o nevroză cardiacă legată de angoasa intensă de a nu face infarct şi a muri. Din pricina acestei anxietăţi consultase diferiţi medici.

Prima criză o avusese într-o dimineaţă de duminică, atunci când n-a ştiut dacă să rămână cu soţia lui sau să se ducă să joace golf, unde îl aştepta una din „tentaţiile erotice”. Deodată a fost cuprins de palpitaţii, angoasă, dificultăţi respiratorii, transpiraţii, senzaţia că inima se opreşte şi urmează moartea. A fost chemat medicul de la salvare.

Din punct de vedere psihodinamic, în spatele acestei nevroze cardiace se află tema anxietăţii de despărţire. Helmut nu s-a despărţit cu adevărat, mama lui şovăielnică l-a ţinut prea mult timp legat de ea, dar nu într-o simbioză aducătoare de plinătate a vieţii, ci într-o simbioză care, pe de-o parte, pretindea retragere anxioasă şi tratare controlată a anxietăţii şi, pe de alta, provoca o proiecţie clară a cauzei anxietăţii asupra corpului ce trebuia necontenit ţinut sub observaţie. Această simbioză protectoare, limitativă — nu pentru că se voia păstrarea a ceva bun, ci pentru că se voia excluderea anxioasă a răului, în consecinţă excluderea lumii şi declararea acesteia drept primejdioasă — oferă puţin spaţiu de joc pentru o dezvoltare în direcţia autonomiei. Pe deasupra, imagoul mamei din complexul matern a fost proiectat inconştient şi destul de lin asupra soţiei, deci nu s-a produs o despărţire reală. O ispită erotică este firește un fapt de despărţire care duce la

o mare nesiguranță și, pe deasupra, împovărează, căci „așa ceva pur și simplu nu se face”. Pierderea stabilității conferite de viața obișnuită, aproape controlată este percepută ca angor mortis, proiectată în acest caz asupra opririi eventuale a inimii. Angor mortis ar avea și o anumită semnificație, căci finalmente Helmut, dacă ar ceda acestei ispite, s-ar schimba, vechiul Helmut ar fi atunci „mort”.

Având această problemă, a venit, la sfatul unuia din medicii săi, la terapie, cu rugămintea de a fi scăpat de angoasă.

Helmut făcea impresia unui om depresiv care își ține în șah indispozițiile depresive printr-o atitudine socialmente perfect acceptată, foarte controlată, cu aparență compulsivă. Ceea ce își dorea era complexul matern inițial pozitiv. Astfel spunea: „Pot să mă străduiesc oricât, nu mă percep cu adevărat viu. Plinătatea vieții pe care aș vrea s-o trăiesc, aceea pur și simplu nu există.”

NEÎNCREDERE ARHETIPALĂ ȘI ANGOASĂ

REZUMAT AL COMPLEXULUI MATERN INIȚIAL NEGATIV

Oamenii cu un complex matern inițial negativ au în comun impresia de a fi un Sine rău într-o lume rea, de a nu dispune de o rațiune de a fi neproblematică și, finalmente, de a fi răspunzători de această situație. Ei rămân apoi adesea în relație cu mama sau cu persoana asupra căreia au putut transfera complexul lor matern, foarte atașați, aproape „lipicioși”, chiar și când ulterior nu mai sunt tratați așa cum își doresc. Ei persevereză, căci așteaptă inconștient „binecuvântarea mamei”, așteaptă ca mama să-și vadă „greșeala devalorizării”. Acești oameni au sentimentul de a nu ține niciodată cu adevărat de alții, deși se străduiesc foarte mult să fie indispensabili și, în ciuda mizei lor mari, nu ajung să aibă sentimentul unei apartenențe

neproblematice spre care ţintesc. Astfel însă se întăreşte şi atitudinea de expectativă ţinând de complexul lor, faţă de posibilitatea de a fi mereu refuzaţi şi respinşi de ceilalţi oameni, de a fi rău văzuţi şi rău trataţi. De aici, precum şi din convingerea aferentă de a fi un Eu izolat, apar dificultăţi de relaţionare. În locul încrederii arhetipale şi, legat de aceasta, al unui sentiment bun al vieţii, la ei domină neîncrederea arhetipală şi angoasa, ceea ce face ca tot ce este controlabil să fie şi controlat. Această atitudine compensatoare este adesea interpretată şi percepută din afară ca fiind un „complex de putere", dar nu este decât încercarea disperată de a nu se prăbuşi a unui om care se simte neputincios. Neîncrederea arhetipală unită cu experienţa din copilărie, anume de a trebui să observe minuţios situaţia din casă spre a putea să evite toate împrejurările prea primejdioase sau să profite de cele favorabile, face ca pe aceşti oameni să-i izbească orice manifestare emoţională a semenilor lor, cea mai mică schimbare emoţională, şi să le interpreteze pe acestea în sensul complexului dominant, de cele mai multe ori ca respingere, ca refuz, ca jignire. La asta ei reacţionează cu furie intensă — care însă eliberează nucleul lor emoţional, arată în ce punct sunt încă vii — sau cu furie reţinută, cu agresiuni pasive. Raportul cu agresiunile nu este, de cele mai multe ori, nici în acest sistem bine învăţat.

Legat de neîncrederea arhetipală este şi un sentiment de deznădejde. În locul participării neproblematice la lume, la ceea ce ea oferă, la ceilalţi oameni, domină sentimentul excluderii, care declanşează o luptă nemaipomenită pentru a face parte totuşi din lume. De multe ori rivalizarea este puternic dezvoltată, iubirea activă mai degrabă puţin, chiar şi atunci când, în zona relaţiilor, aceşti oameni pretind de la ei foarte multă muncă în favoarea celorlalţi. Nostalgia după un sentiment oceanic al vieţii, nostalgia de a se putea lăsa cu încredere în voia vieţii este mare, dar irealizabilă. Convingerea că trebuie luptat pentru ceea ce lipseşte — în cazul unei vitalităţi mai bune şi a mai multor oaze bune în interiorul amprentei complexuale — sau reproşul permanent adresat lumii că ceva lipseşte, că niciodată nu suntem realmente bine trataţi — în cazul unei vitalităţi ceva mai slabe şi al unui număr mai mic de oaze în complexul iniţial negativ — nu aduc sentimentele de iubire, de acceptare şi de bună stimă de sine care sunt dorite.

Foarte adesea este căutat drumul prin complexul patern: se încearcă să se obţină prin performanţă stima de sine şi sentimentul de a fi simpatic. Prin

performanţă, în sens larg, încearcă aceşti oameni să-şi câştige un drept la existenţă în spaţiul social.

În cazul aşa-numitelor tulburări narcisice se află întotdeauna un complex matern iniţial negativ, legat de un complex patern puţin accentuat.[104] Dincolo de problemele clare privind stima de sine, legate de numeroase forme ale problematicii anxietăţii, izbesc la complexul matern iniţial negativ frecvenţa cu care problemele de viaţă apărute astfel se manifestă la nivelul corpului, frecvenţa cu care se întâlnesc tulburări psihosomatice în cel mai larg sens.

Oamenii cu această amprentă complexuală trebuie să ajungă la terapie atunci când nu izbutesc să asume şi când devalorizează elementele favorabile vieţii pe care le întâlnesc. Odată ce au înţeles cât de clar s-au identificat cu imaginea mamei care nu îi acceptă, cât de mult pot şi ei să preia acest rol faţă de ceilalţi oameni, pot deveni agresivi cu tendinţele distructive din ei şi pot fi extrem de recunoscători pentru simpatia care li se arată sau pur şi simplu pentru bogăţia lumii pe care o simt acum. Până acolo este însă un drum lung şi, deoarece oamenii cu această amprentă complexuală se simt primar vinovaţi în mod difuz, este greu pentru ei să perceapă această identificare problematică, s-o accepte şi să o combată. Pot face acest lucru abia atunci când sunt determinaţi să empatizeze cu situaţia lor dificilă ca copii, când li se mijloceşte empatia cu ei ca copii într-o situaţie de viaţă foarte grea şi când şi li se dă sentimentul că nu ei au fost vinovaţi de situaţia creată. Abia atunci este posibil, dar şi necesar să se descopere unde acţionează identificându-se cu partea maternă a complexului lor matern sau unde proiectează asupra lumii şi asupra oamenilor imagoul matern al complexului lor matern. În rest, este extraordinar de important ca aceşti oameni să vadă în cadrul terapiei că sunt percepuţi, că li se arată interes şi că sunt încurajaţi să-şi exprime multiplele lor sentimente spre a descoperi în genere cine sunt şi ce pot. Este, de asemenea, extrem de important să fie recunoscută valoarea strategiilor de supravieţuire pe care ei le-au dezvoltat şi acestea să nu fie interpretate doar ca nişte compensaţii. Această amprentă complexuală are tendinţa să prejudicieze „totul”, întreaga viaţă, întreaga percepţie de sine, motiv pentru care a privi spre oaze, a privi şi spre alte complexe este de mare ajutor.[105]

În sine, relaţia cu femeile reprezintă o posibilitate de a însufleţi în propriul psihic şi alte imagini feminine; dacă însă amprenta complexuală este prea

marcată, atunci acest drum este pentru început barat şi din partea altor femei se va aştepta doar rău. Dacă aici este un drum deschis sau dacă şi când se va deschide, depinde de ce femei în copilărie au permis, şi în ce fel, alte modele de interacţiune decât cele care au fost posibile cu mama, femei cu care însă au putut fi trăite alte amprente complexuale — ţinând de un complex matern esenţial. Relaţii prietenoase cu femeile fac posibilă speranţa că există o maternalitate esenţială, că un alt model al Sinelui şi al lumii poate fi cel puţin considerat realizabil, fie şi „numai” pe baza fanteziei, a literaturii. Aici se vede limpede că în psihicul omului există întotdeauna şi forţe autoreglatoare active şi că fantezia şi, prin ea, posibilităţile arhetipale ale maternalităţii esenţiale joacă un rol ce nu trebuie subestimat în corectarea amprentelor complexuale.

De o extremă importanţă în cazul acestei constelaţii complexuale este faptul că oamenii nu aşteaptă ca cineva să le ofere raţiunea de a fi, ci că ei se decid, de vreme ce există, să şi-o dea singuri.

104 Jacoby, 1985, pp. 177 şi urm.

105 Cf. şi Kast, 1990, pp. 87 şi urm., 196 şi urm.

„CĂLCAT ÎN PICIOARE, ANEANTIZAT”

COMPLEXUL PATERN INIȚIAL NEGATIV AL BĂRBATULUI

Complexul patern negativ al bărbatului a fost excelent descris ca atmosferă de Franz Kafka în „Scrisoare către Tata”[106]. Această scrisoare, pe baza căreia aș vrea să degajez aspectele tipice ale complexului patern negativ la bărbați, a fost scrisă de Kafka la vârsta de 36 de ani, cinci ani înainte de a muri, pe când era la apogeul creației sale. A fost scrisă atunci când a eșuat într-una din multele sale încercări de căsătorie. Scrisoarea a fost probabil o încercare de a se desprinde de tată, după ce nu izbutise să se desprindă de el printr-o nuntă.

FRANZ KAFKA

SCRISOARE CĂTRE TATA

În orice caz, eram atât de deosebiți, iar în această deosebire atât de primejdioși unul față de celălalt, încât, dacă s-ar fi voit să se calculeze dinainte cum ne-am fi comportat unul cu celălalt, eu, copilul care se dezvolta încet, și tu, bărbatul matur, s-ar fi putut presupune că tu mă vei călca pur și simplu în picioare, așa ca să nu mai rămână nimic din mine. Asta nu s-a întâmplat, viul nu se lasă calculat, dar poate s-a întâmplat și mai rău. Drept care, nu contenesc a te ruga să nu uiți că niciodată, nici pe departe, nu cred

într-o vină a ta. Ai acționat asupra mea așa cum trebuia să acționezi, numai că ești obligat să încetezi a considera o răutate specială din parte-mi faptul că sunt doborât de această acțiune.[107]

În acest fragment este descrisă atmosfera complexuală: sentimentul vital al băieţelului că poate fi oricând călcat în picioare de către tatăl său puternic, deci că în raţiunea lui de a fi este total dependent de acesta şi poate fi oricând nimicit. Ce lucru „mai rău” s-a întâmplat? Este desigur un indiciu că viaţa trăită cu spaima de a putea fi în orice clipă călcat în picioare poate fi mai rea decât însăşi apariţia obiectului spaimei. Dar înainte ca acest „mai rău” să fie descris, tatăl este îmblânzit. Fiul nu vrea să-l împovăreze cu vina pentru această fatalitate, vrea însă ca şi el să fie cel puţin despovărat de vină. „Eram atât de deosebiți...” — o reflecţie conciliantă pentru o experienţă atât de dureroasă.

Kafka descrie apoi ceva ce s-ar putea numi amintire complexuală:

Direct îmi amintesc doar de o întâmplare din primii ani. Poate îţi aminteşti şi tu de ea. Scânceam o dată noaptea încontinuu cerând apă, desigur nu de sete, ci pesemne în parte pentru a irita, în parte pentru a mă distra. După ce câteva ameninţări puternice n-au fost de niciun folos, m-ai luat din pat, m-ai dus afară pe coridor şi m-ai lăsat acolo în cămaşă, singur, un răstimp în faţa uşii închise. Nu vreau să spun că asta a fost incorect, poate că atunci odihna de noapte nici n-ar fi putut fi altminteri obţinută cu adevărat, dar vreau să caracterizez astfel mijloacele tale de educaţie şi efectul lor asupra mea. Pe-atunci am fost, după asta, probabil ascultător, dar rănit lăuntric. Faptul de la sine înţeles pentru mine al cererii absurde-de-apă şi teribilul extraordinar al transportării mele afară nu le-am putut, potrivit naturii mele, niciodată pune într-o legătură corectă. Chiar şi peste ani am continuat să sufăr din pricina reprezentării chinuitoare că bărbatul uriaş, tatăl meu, instanţa ultimă, a putut aproape fără motiv să mă scoată noaptea din pat şi să mă ducă afară pe coridor şi că deci eu eram pentru el un astfel de nimic.

Asta a fost atunci doar un mic început, dar acest sentiment al nimicniciei

care mă stăpânește adesea vine frecvent de la influența ta. Aș fi avut nevoie de puțină încurajare, de puțină bunăvoință, de a-mi ține puțin drumul deschis, în loc de asta mi l-ai blocat cu intenția bună, desigur, ca să merg pe alt drum. Dar de acela nu eram apt.[108]

Această amintire, care este posibil reprezentativă și pentru alte experiențe făcute de Kafka cu tatăl său, constituie un aspect esențial al complexului său patern. Băiețelul, care îndrăznește să tulbure somnul de noapte și astfel să trimită la persoana sa și la nevoile sale, este pus de tată în fața ușii, expulzat în cămașă, fără apărare. O expresie nevinovată de viață individuală are drept rezultat că este îndepărtat, că nu mai are voie să fie alături de ceilalți membri ai familiei. Copilul nu poate stabili o legătură între cele două întâmplări, reacția exagerată a tatălui trebuie să-i apară arbitrară. Rezultatul: tatăl este perceput ca „instanța ultimă" care are posibilitatea de a face oricând din copil un „nimic", de a-l distruge — sau cel puțin de a-l expune unei rușini abisale. Kafka descrie clar și cum această experiență complexuală s-a constelat mereu de-a lungul anilor și, pe deasupra, s-a transferat și asupra „paternalității", în cele din urmă asupra „instanței ultime" ca Dumnezeu-tatăl: necontenit se luptă cu reprezentarea că este posibil ca „aproape fără motiv" să vină o astfel de instanță ultimă și să-l expulzeze, să-l expună singurătății și rușinii, sentimentului de nimicnicie. În legătură cu această amintire complexuală, Kafka formulează lucrurile de care ar fi avut nevoie: încurajare, bunăvoință, ținerea deschisă a drumului. Dar legile valabile erau cele ale „instanței ultime", ale tatălui.

Un aspect esențial al complexului patern negativ al fiului este faptul că sunt valabile legile tatălui, iar dacă acestea sunt valabile, atunci legile fiului nu sunt. Dacă fiul nu se poate revolta împotriva lor — iar dacă o face pierde binecuvântarea tatălui —, atunci cade în extrem, în sentimente de nimicnicie. Acestea sunt legate de rușine și de vină. Atare continuă pedepsire trebuie să fie legată de o vină de care victima nu știe nimic și care este cu atât mai chinuitoare și mai posibil omniprezentă: de aici rezultă încercarea zadarnică, a cărei zădărnicie, la rându-i, nu este identificată, de a voi să facă pe plac „instanței ultime", devenind astfel manipulabil. Dacă „instanța ultimă" — și această punitivă „ultimă instanță" poate fi transferată foarte ușor asupra

diferitelor figuri autoritare — izbuteşte să-l excludă pe fiu, atunci el se simte distrus, ruşinat. Pe deasupra, cu deosebire strivitoare a fost pentru Kafka experienţa faptului că legile pe care tatăl le instituia pentru fiu nu erau valabile şi pentru el.

Oasele nu aveam voie să le zdrobesc în dinţi, tu da. Oţetul nu aveam voie să-l sorb, tu da. Important era ca pâinea să fie tăiată drept; dar că tu o tăiai cu cuţitul de pe care picura sos, nu conta. Trebuia să fiu atent să nu cadă sub masă resturi de mâncare, sub tine zăceau în cele din urmă cele mai multe. La masă nu trebuia să fac altceva decât să mănânc, tu însă îţi curăţai şi-ţi tăiai unghiile, ascuţeai creioane, îţi curăţai urechile cu scobitorile. Te rog, tată, înţelege-mă corect, astea ar fi în sine detalii absolut nesemnificative, strivitoare au devenit pentru mine abia atunci când tu, care erai pentru mine omul cu o atât de uriaşă autoritate, nu respectai poruncile pe care mi le impuneai. Lumea s-a împărţit astfel pentru mine în trei părţi, una în care eu, sclavul, trăiam sub legi care fuseseră inventate numai pentru mine şi cărora, pe deasupra, nu le puteam corespunde, nu ştiam de ce, niciodată pe deplin, apoi o a doua lume, nesfârşit de îndepărtată de mine, în care trăiai tu, ocupat să guvernezi, să dai porunci, să te înfurii de nerespectarea lor şi, în fine, o a treia lume, în care ceilalţi oameni trăiau fericiţi şi liberi de porunci şi de ascultare.[109]

Tatăl este perceput ca măsură a tuturor lucrurilor care născoceşte legi doar pentru fiu, înălţându-l astfel, ce-i drept, pe acest fiu la nivelul unicităţii, care este însă scump plătită căci fiul, sclavul acestor legi, nu le poate da ascultare. Fiul este astfel împins în singurătate, într-o altă lume decât aceea a tatălui, şi convins de a nu putea să facă faţă solicitărilor tatălui şi ale lumii paterne. Oricum, există încă fantezia, faptul că pot să mai fie şi oameni liberi, dincolo de porunci şi ascultare.

Un alt aspect al complexului patern negativ al fiului rezidă în aceea că fiul nu este încurajat să meargă pe drumul său, ci trebuie să meargă pe acela pe care tatăl l-a prevăzut pentru el. Dacă un tată recunoaşte natura fiului său, atunci lucrurile pot fi mai puţin fatale. Dar cu cât tatăl se are mai mult pe sine în

vedere, cu cât acest fapt îi obstaculează mai mult vederea fiului său, cu atât mai fatale sunt repercusiunile acestei aparente „griji”.

Un al treilea aspect al complexului negativ al fiului — și acesta îmi pare a fi esența complexului inițial negativ — rezidă în aceea că fiul și tatăl nu pot intra într-o „relație-înde-noi”, nici în sensul unei interacțiuni fericite, în care să aibă amândoi sentimentul că prin a-fi-împreună apare ceva care nu ar putea să apară dacă fiecare ar fi singur, și nici în sensul de identificare.

Și pentru asta există un pasaj în „Scrisoare către Tata”:

Pe-atunci și pe-atunci oriunde aș fi avut nevoie de încurajare. Eram deja strivit de simpla ta corporalitate. Îmi amintesc, de pildă, cum ne dezbrăcam adesea împreună într-o cabină. Eu sfrijit, slab, tu puternic, mare, lat. Încă din cabină mă simțeam jalnic, și nu doar față de tine, ci față de întreaga lume, căci tu erai măsura tuturor lucrurilor. Când ieșeam însă din cabină, eu, de mâna ta, un mic schelet, nesigur, în picioarele goale pe scânduri, speriat de apă, incapabil să imit mișcările tale de înot pe care, cu bune intenții, mi le arătai necontenit spre adânca mea rușinare, atunci eram deznădăjduit și toate experiențele mele rele în toate domeniile concordau în astfel de clipe grandios.[11]

O experiență care în mod normal sprijină „trăirea-înde-noi”: a te dezbrăca împreună cu tatăl, a merge apoi printre oameni de mână cu tatăl. Corporalitatea adultului, în condițiile unui complex suficient de pozitiv, nu este percepută apăsător, copilul se identifică mai degrabă cu ea, cel puțin pentru viitor. Kafka se compară însă cu tatăl, ar trebui să fie ca acesta și i se pare că este nul, iarăși în sensul situației complexuale dominante, iar indicarea de către tată a mișcărilor de înot, care și ea ar putea fi văzută ca un gest afectuos, devine simbolul incapacității fiului. Într-o situație în care ar fi fost absolut posibilă o anumită „trăire-înde-noi”, fiul trăiește distanța. În acest loc se arată și suprasolicitarea deja internalizată a fiului și trăită de el ca o revendicare proprie. Și acesta este un aspect tipic al complexului patern inițial negativ al fiului.

Kafka își percepe tatăl ca fiind foarte neempatic, ca „instanța ultimă” care exercită necontrolat puterea.

De neînțeles mi-a fost întotdeauna lipsa ta deplină de simțire față de suferința și rușinea pe care cuvintele și judecățile tale mi le puteau provoca, era ca și cum n-ai fi avut habar de puterea ta... Tu însă loveai desigur în continuare cu vorbele tale, nu-ți părea rău de nimeni, nici atunci, nici după aceea, în fața ta eram toți complet fără apărare.

Un al patrulea aspect a complexului patern inițial negativ îl constituie tema suprasolicitării fiului.

Simțeam încontinuu rușine, fie că îți urmam ordinele, și asta era rușine fiindcă ele erau valabile numai pentru mine; fie că te înfruntam, și asta era rușine, căci cum aveam voie să te înfrunt, fie că nu te puteam asculta fiindcă, de pildă, nu aveam forța ta, nu aveam apetitul tău, nu aveam îndemânarea ta, cu toate că le cereai din parte-mi ca pe ceva de la sine înțeles; asta era în orice caz cea mai mare rușine.[111]

Aici suprasolicitarea este înfățișată într-un mod complex. Odată fiul este suprasolicitat psihologic: dacă urmează legile, atunci asta e rușine, căci el se dovedește a fi unul care se supune încă legilor tatălui, incapabil de a-și da singur legi. Dacă se revoltă, ceea ce ar trebui să facă în vederea realizării de sine, atunci e din nou rușine, căci tatăl nu admite așa ceva („Nicio replică!”[112]). El este prins în legi contradictorii care nu-i permit să găsească propria lege a vieții. Alături de această suprasolicitare psihologică există și una foarte solidă, zilnică: a nu avea forța tatălui, apetitul tatălui, îndemânarea tatălui... Această enumerare ne face să conchidem că pentru tată era important să fie superior fiului și că fiul nu se putea distanța de aceste pretenții ridicole. Și asta e tipic pentru complexul patern inițial negativ: ar trebui să fim mereu

în poziția autorităților, dacă nu suntem, atunci aici este cauza că ne simțim nuli. Căci doar dacă am fi ca acea „instanță ultimă”, am avea posibilitatea de a nu mai fi victimele ei. Din această încercare inconștientă de eliberare, de a deveni la fel ca ultima instanță, ceea ce firește n-ar aduce adevărata libertate, dar oricum posibilitatea de a se dezvolta părăsind poziția de victimă, apare o atitudine nefericită de suprasolicitare al cărei efect este că oamenii care se suprasolicită trebuie să eșueze în încercarea de a-și atinge țelurile inaccesibile, după care se simt și mai distruși. În spatele acestei suprasolicitări se ascunde suplimentar dorința de a fi așa ca tatăl, de a putea stabili o trăire-înde-noi și de a primi astfel, în fine, binecuvântarea tatălui. Această dorință devine cu atât mai stringentă cu cât fiul are sentimentul că nu este fiul pe care tatăl și-l dorește.

În cazul complexului patern inițial negativ, fiul trăiește mai întâi dominanța tatălui care se asociază cu oprimarea fiului. Astfel este subminată, între altele, și încrederea în propria acțiune. În consecință, fiului i se interzice să meargă pe drumul său, „tatăl” sau „un tată” știe unde este drumul bun. Și totuși nu există un sentiment-înde-noi, în esență, fiul este expulzat ca om, ca primitor de ordine este posibil să fie legat. Și la asta se adaugă cererea de a fi pe placul tatălui, de a trebui să fie la fel ca el spre a fi până la urmă acceptat. Astfel eșecul este inconturnabil. În această complexă situație de suprasolicitare, Kafka rămâne fără grai:

Amenințarea ta: „Nicio replică!” și mâna ridicată în acest scop mă însoțesc deja dintotdeauna. Îți datorez... un mod de a vorbi în fața ta întrerupt, bâlbâit, și asta era pentru tine prea mult, în cele din urmă am tăcut, mai întâi poate din îndărătnicie, apoi fiindcă în fața ta nu puteam nici să gândesc, nici să vorbesc.[113]

A te retrage în tăcere este o posibilitate de a te salva cel puțin trecător din această situație imposibilă, dar este o atitudine de biruință care duce la o și mai mare izolare.

O altă posibilitate ar consta în a căuta relații cu alți oameni. Și asta a încercat

Kafka, dar și asta i-a fost zădărnicit:

Era suficient să manifest puțin interes pentru un om — datorită felului meu de a fi nu se întâmpla foarte des — că tu, fără a ține seamă de sentimentul meu și fără respect pentru judecata mea, interveneai brutal cu insultă, calomnie, degradare.[114]

Evident, nu era îngăduit ca și un un alt om să fie considerat bun. Asta ar fi putut duce la relativizarea tatălui în calitatea lui de măsură a tuturor lucrurilor, ar fi creat chiar precondiția desprinderii de el.

Ține de complexul patern inițial negativ faptul că nu-i se dă drumul copilului în viață, deși în relația tată–copil sunt trăite atâtea dezamăgiri și chinuri. Sau poate tocmai din acest motiv.

În cazul unei alte soluții, Kafka se dovedește apoi a fi pe deplin fiul tatălui său, el preia așa-zicând aspectele umbrei:

Pentru a mă afirma puțin față de tine, în parte și dintr-un soi de răzbunare, am început curând să urmăresc, să colecționez și să exagerez mărunțișuri ridicole pe care le observam la tine. Cum, de pildă, te lăsai lesne orbit de persoane care erau frecvent doar aparent sus-puse și puteai să povestești încontinuu despre ele, cum ar fi despre un oarecare consilier imperial și altele asemenea... Sau observam predilecția ta pentru expresii necuviincioase, rostite pe cât posibil mai tare, de care râdeai ca și cum ai fi spus ceva excelent, în vreme ce nu era decât o necuviință plată (și concomitent, iarăși, o exteriorizare a forței tale vitale care mă rușina). Astfel de observații erau firește o mulțime; mă făceau fericit... nu era nimic altceva pentru mine decât un mijloc altminteri impropriu de autoconservare, erau glume de felul celor care se răspândesc despre zei și regi, glume care nu doar se pot asocia cu cel mai mare respect, ci chiar țin de el.[115]

Asemenea tatălui său care evident vedea clar slăbiciunile semenilor săi, le numea şi le biciuia — există în acest sens diferite atestări în „Scrisoarea către Tata” —, şi fiul vedea hiperdesluşit problemele tatălui, sărăcia lui narcisică ce-l făcea să idealizeze „persoane sus-puse”, nevoia de expresii necuviincioase care vor fi fost desigur de natură sexuală.

A vedea şi a numi slăbiciunile tatălui erau posibilităţi de a nu-i lăsa acestuia întreaga putere asupra vieţii sale. Ce-i drept, Kafka vorbeşte de „un mijloc impropriu de autoconservare”, tatăl rămânea, în ciuda acestor laturi omeneşti-preaomeneşti, ceva ca un zeu sau ca un rege. Nu era deci posibil ca cei doi să se poate găsi prin slăbiciuni într-o „trăire-înde-noi” sau cel puţin ca fiul să poată crea pentru sine acest „noi” din slăbiciune. Aceste „rezolvări” aparente se dovedesc a fi din perspectiva constrângerii complexuale drept fundături.

Se pune întrebarea ce rol joacă mama în confruntarea cu tatăl şi cu complexul patern. Fiind vorba de o scrisoare către tată, este de înţeles că mama apare puţin. Ea pare să fi fost o femeie iubitoare, supusă bărbatului ei. Duritățile tatălui ar fi încercat să le compenseze prin blândeţe.[116]

Dacă voiam să fug de tine, trebuia să fug şi de familie, chiar şi de mama. La ea puteai, ce-i drept, să găseşti apărare, dar numai în relaţie cu tine. Te iubea prea mult şi îţi era prea devotată şi supusă ca să poată fi, de durată, în lupta copilului o putere spirituală independentă.[117]

Aşadar, de vreme ce mama nu era o persoană autonomă, demonstrând prin exemplul ei că era preferabil să fii o parte a acestui bărbat, copilul nu avea un ajutor real în ea. Dimpotrivă:

Mama juca inconştient rolul unui hăitaş la vânătoare. Dacă într-un caz improbabil educaţia ta m-ar fi putut pune pe picioarele mele prin

declanşarea sfidării, a dezgustului sau chiar a urii, mama ar fi compensat prin bunătate, prin vorbă înțeleaptă (ea era în harababura copilăriei prototipul raţiunii), prin rugăminte, iar eu aş fi fost împins din nou în cercul tău, din care altminteri aş fi evadat spre avantajul tău şi al meu.[118]

Izbitoare este imaginea pe care o foloseşte Kafka aici: mama ca hăitaş la vânătoare, el, ca să spun aşa, ca sălbăticiune, împinsă de mamă spre tată. Fiul ca cel vânat pentru care nu pare să existe nicio eliberare. Reprezentarea după care, fără această mamă blândă, compensatoare, el s-ar fi putut desprinde mai degrabă de tată prin sfidare sau ură îmi pare pe deplin ipotetică. Ceea ce nu schimbă însă cu nimic faptul că fiul s-a simţit evident în capcană. O confruntare cu tatăl nu era desigur posibilă.

Între noi nu era efectiv o luptă; eu eram repede terminat; ceea ce rămânea era fugă, amărăciune, tristeţe, luptă lăuntrică.[119]

STĂPÂNIT DE DEVALORIZAREA DE SINE

DIFICULTATEA DE A SE DESPRINDE DE ACEST COMPLEX

O oază importantă în interiorul acestui complex atât de definitoriu pentru viaţă era scrisul.

Cu antipatia ta ai nimerit mai corect scrisul meu şi ceea ce, neştiut de tine, se lega de el. Aici, într-adevăr, m-am îndepărtat de tine, întru câtva autonom, chiar dacă asta amintea de un vierme care, strivit în spate de un picior, se

smulge cu partea din față și se târăște în lături. În oarecare măsură eram în siguranță, era un respiro, antipatia pe care o aveai firește și împotriva scrisului meu îmi era în mod excepțional bine-venită. Vanitatea mea, orgoliul meu sufereau, ce-i drept, din cauza felului devenit celebru pentru noi în care îmi salutai cărțile: „Pune-le pe noptieră!" (de cele mai multe ori jucai cărți când venea vreo carte), dar de fapt mă simțeam bine, nu doar din răutate protestatară, nu doar de bucurie în fața unei noi confirmări a concepției mele despre raporturile dintre noi, ci și absolut firesc, căci acea formulă îmi suna oarecum în sensul că „Acum ești liber!" Firește, era o iluzie, nu eram, sau, în cazul cel mai favorabil, nu eram încă liber. Scrisul meu trata despre tine, mă jeluiam acolo doar de ceea ce nu mă puteam jelui la pieptul tău. Era o despărțire de tine intenționat prelungită, doar că era obținută de tine prin forță, dar se desfășura în direcția determinată de mine.[120]

Faptul că prin scrisul său Kafka a dat direcția desprinderii sale i-a conferit acestuia o importanță substanțial mai mare în vederea obținerii autonomiei decât sugera la început imaginea viermelui. Scrisul era un domeniu neocupat de tată, unde exista pentru fiu o relativă libertate a modelării personale. Faptul că substanța scrisului se mișca în jurul amprentei puse de tată, în jurul lumii complexuale a tatălui și apoi în jurul paternalității arhetipale nu pledează împotriva unei desprinderi prin scris, întrebarea ar fi dacă procesul desprinderii poate fi atestat de opera lui Kafka. Că a trebuit să scrie despre complexul dominant din viața lui este psihologic de înțeles și nu înseamnă defel că el nu putea descrie, filtrat prin trăirile sale, și experiențe generale, esențiale legate de complexul patern. Tocmai la Kafka se dovedește măsura mare în care o anumită tonalitate complexuală, mai ales când e unilaterală, ascute sensibilitatea pentru exprimarea la expresii tocmai a acestei amprente complexuale în cotidianul social. Ce-i drept, se vede și aici, iarăși, limpede cât de mult a internalizat Kafka partea paternă a complexului său patern inițial negativ: pe de-o parte, își judeca scrisul la fel cum făcuse și tatăl său, respectiv, îl devaloriza; pe de altă parte, părea să cunoască valoarea scrisului pentru sine, dar voind ca el să reziste și în fața tatălui său. Cel puțin văzute din afară, ambele poluri ale complexului patern ar fi fost trăibile, dar conștientă îi era lui Kafka doar partea viermelui, care însă mulțumită creativității putea fi oricum pusă la adăpost. Totuși: el nu se putea bucura cu

adevărat de succes fără binecuvântarea tatălui.

Prețuirea de sine era la mine dependentă de tine mai mult decât de orice altceva, cum ar fi de pildă un succes exterior.[121]

Kafka a încercat disperat să se elibereze de acest complex patern dominant. Scrisul singur nu era suficient, pentru acesta, oricum, nu primea binecuvântarea tatălui. Așa încât a încercat prin căsătorie:

Căsătoria este desigur garanția pentru cea mai pregnantă autoeliberare și independență. Dacă aș avea o familie, supremul lucru ce poate fi, după părerea mea, atins, deci supremul lucru pe care și tu l-ai atins, ți-aș fi egal, toată vechea și veșnic noua rușine și tiranie n-ar mai fi decât istorie... Căsătoria este, ce-i drept, un maxim și oferă cea mai onorabilă autonomie, dar este totodată și în cea mai strânsă relație cu tine ... Dar așa cum suntem noi, tocmai căsătoria îmi e interzisă prin faptul că este tocmai domeniul tău cel mai propriu.[122]

Aceste intenții matrimoniale au eșuat, au trebuit să eșueze, căci sensul căsătoriei nu poate sta în a deveni egalul tatălui și a deschide astfel calea unei posibile desprinderi. În sine, fascinația exercitată de femeie ar fi negreșit o posibilitate de a trăi laturi neocupate de complexul patern. În acest sistem atât de amprentat patriarhal ar fi vorba, de fapt, de a vedea și de a integra valoarea femininului.

Într-o postfață, vrednică a fi citită, la „Scrisoare către Tata”, Emrich rezumă concludent problematica principală:

„«Sinele» masculin, absolut, întemeietor de adevăr al lui Kafka nu vede în iubită un «Sine» feminin, absolut, întemeietor de adevăr. De aceea nu e

posibil să apară o iubire care să poată sparge cercul vicios între a stăpâni şi a fi stăpânit, între inferioritate şi superioritate ...”[123]

În acest sistem complexual patern femeia nu are un loc potrivit. Iubirea nu este posibilă în acest sistem. De altfel, Emrich este de părere că în scrisoare Kafka nu prezintă problema sa cu tatăl, ci urmăreşte să arate o lume patriarhală, mai degrabă sfârşitul unei lumi patriarhale. Dumnezeu-tatăl este arătat în funcţia sa de omniprezentă asuprire, fiii se jertfesc cu conştiinţa grandioasă a culpei, fără ca jertfa să ducă la ceva, unitatea dintre tată şi fiu ar putea fi înţeleasă ca una absolută, care însă, ce-i drept, nu poate fi atinsă. Nici femeile nu sunt finalmente apte a restabili această unitate.

Firește, scrisoarea poate fi înțeleasă şi astfel. Complexul personal negativ al tatălui, de care Kafka a suferit în mod absolut sigur, îşi are corespondenţele într-o lume patriarhală. Ceea ce a fost atât de distrugător în viaţa individului se dovedeşte distrugător şi în sisteme care se sprijină pe dominare şi supunere. Cine suferă atât de mult din pricina unui complex personal, iar pe de altă parte este atât de creativ, nu va descrie niciodată doar datul personal al complexului său, ci şi importanţa lui pentru viaţa socială şi culturală.

Este, desigur, posibil să citim scrisoarea în planul colectiv, deci mai puţin ca drama personală a lui Kafka şi mai mult ca o dramă a fiilor cu taţii care se cred zei şi de aceea îşi declară fiii nulităţi, ei înşişi neputând să-şi menţină stima de sine decât anevoios.

Firește, ne întrebăm de ce Kafka n-a reuşit măcar să se emancipeze ceva mai mult de acest complex patern. Întreaga scrisoare este marcată de o dorinţă arzătoare de a fi recunoscut de tată, de o dorinţă arzătoare de a fi iubit de tată. Kafka a vrut să cucerească binecuvântarea tatălui, nu a putut accepta ideea că trebuia să trăiască fără ea. Posibil ca această fixare în complexul patern să se lege de faptul că cei doi voiau cu adevărat să se iubească, dar că, din cauza marii lor deosebiri, lucrul acesta nu era cu putinţă. S-au croit drumuri de ieşire din împresurarea complexului; mai cu seamă creativitatea ar fi fost un drum excelent dacă, pornind de la complexul său, Kafka nu şi-ar fi devalorizat mereu propria lucrare. Această identificare cu partea judecătorului din sine însuşi, a instanţei ultime, face ca orice drum practicabil să fie din capul locului devalorizat. Aici ar putea într-adevăr să fie de ajutor doar o relaţie afectuoasă cu sine. În acest scop, mama ar fi fost un model

posibil, dar ea a fost încadrată atât de insignifiant în acest sistem, încât ceea ce a venit din direcția ei a avut parte, la rându-i, de devalorizare.

ASPECTELE PRINCIPALE ALE COMPLEXULUI PATERN INIȚIAL NEGATIV AL BĂRBATULUI

1. Tatăl/taţii sunt văzuţi ca reprezentanţi ai unei legi valabile. În ciuda oricăror strădanii, fiii rămân nulităţi. Există o relaţie de tipul dominaţie–supunere, nu o relaţie-înde-noi-solidară. Participarea este refuzată, există sentimentul că suntem manipulaţi de putere, sentimentul că noi înşine suntem sclavi. Este uşor şi posibil să se dezvolte idei paranoice.

2. Fascinaţia propriului drum este interzisă. Tatăl sau taţii determină drumul. Fantasmele care se ocupă de propriul drum nu sunt căutate, se pretinde adaptare, dar ea nu e niciodată suficient de bună.

3. Ar trebui să existe egalitate cu tatăl. Acesta se află într-o situaţie de rivalitate, inexplicit formulată, cu fiul. Fiul nu primeşte impulsuri, ci este întrebat de ce încă nu se pricepe la nimic. Plăcerea performanţei nu e posibilă deoarece fiul înaintează târâş-grăpiş în urma solicitărilor care i se adresează. Lucrurile arată astfel ca şi cum în planul performanţei s-ar oferi participare, iar aceasta ar fi refuzată în plan emoţional. Ceea ce este o iluzie, o înşelăciune. Participarea nu poate fi obţinută, căci fiul nu poate îndeplini niciodată pretenţiile tatălui, el se simte vinovat şi ruşinat. Dacă ar putea să le îndeplinească sau chiar să le depăşească, tot n-ar obţine recunoaşterea lui, căci atunci următoarea sarcină care i s-ar da ar fi „irezolvabilă”.

4. Sentimentele predominante ale acestei constelaţii complexuale sunt cele de vinovăţie şi ruşine, asociate cu cele de nimicnicie. Ele provoacă adesea o muţenie, cuplată cu dorinţa de răzbunare şi distrugere. Se încearcă într-o formă progresivă să se ajungă totuşi la egalitate cu tatăl spre a depăşi în sfârşit sentimentele de vinovăţie şi ruşine. Situaţia devine astfel fără ieşire, căci se duce lupta pentru obţinerea unei recunoaşteri care nu este obţinută sau

nu este obținută în felul dorit. Atâta timp cât căutăm favoarea de a fi recunoscuți de unul dintre părinți, rămânem în orbita acestuia. Jertfite ar trebui să fie nu propria însemnătate și propria viață, ci jertfită ar trebui să fie nevoia de acceptare de către tată. Ar trebui să ne dăm singuri rațiunea de a fi.

Bărbații cu un complex patern inițial negativ au o mare nevoie să fie recunoscuți de alți bărbați. Dacă sunt recunoscuți, se îndoiesc de recunoaștere, aceasta e devalorizată. Rivalizarea cu orice preț ține, și ea, de complexul patern inițial negativ, este chiar încă un indiciu că fiul nu este întru totul distrus în sentimentul stimei de sine, dar nici încurajat. Această rivalizare este trăită foarte dureros, căci cel care rivalizează știe în adâncul sufletului său că trebuie să fie învins și va fi învins. Ceea ce ține, pe de-o parte, de faptul că instanța paternă a complexului, care critică și este demult internalizată, a devenit parte inconștientă a complexului Eului, pe de alta, de faptul că acești oameni n-au voie să câștige, altminteri ar pierde binecuvântarea tatălui la care speră în pofida rațiunii. Modul solicitant în care procedează cu ei înșiși, faptul că se critică acerb și se devalorizează pe ei înșiși este un comportament pe care îl introduc în relațiile lor. Așa cum sunt duri și pretențioși față de ei înșiși, sunt și față de semenii lor. După cum nu pot finalmente să aprecieze nimic din ceea ce au făcut, tot așa nu pot aprecia nici performanțele altora. Sentimentul vital al acestor oameni este unul extrem de obositor, fără ca ei să se poată bucura de succesele lor. Aleargă cumva cu limba scoasă după o fantomă, o fantomă a felului în care ar trebui ei să fie (în ochii tatălui) și cum nu pot să fie niciodată.

La fel ca în cazul oricărui complex dominant e vorba de a percepe conștient în sine ambii poli ai acestuia. Partea paternă internalizată a complexului patern trebuie să fie înainte de toate percepută și, totodată, fixată în limitele sale. Propoziții ca „Toți ceilalți sunt grozavi, eu sunt un nimic” trebuie să fie raportate la originea complexului și revizuite, eventual să fie trecător interzise.

Căutarea propriului drum — fără binecuvântarea tatălui — este de prim rang. Această căutare presupune renunțarea la ideea de a avea tot atâta succes ca și tatăl, sau chiar mai mult. Odată ce ieșim din rivalitate, devin vizibile și „locuibile” domeniile vieții pe care tatăl le-a eliminat: acestea sunt în special

spaţiile animei.

106 Kafka, 1975.

107 Idem, p. 9.

108 Idem, p. 11.

109 Idem, pp. 17 și urm.

110 Idem, p. 12.

111 Idem, p. 18.

112 Idem, p. 20.

113 Ibidem.

114 Idem, p. 15.

115 Idem, p. 27.

116 Idem, p. 36.

117 Idem, p. 35.

118 Idem, p. 28.

119 Idem, p. 39.

120 Idem, pp. 50 și urm.

121 Idem, p. 54.

122 Idem, pp. 66 și urm.

123 Emrich, în Kafka, 1975, pp. 75 și urm.

„DE FAPT NU VALOREZ NIMIC”

COMPLEXUL PATERN INIȚIAL NEGATIV LA FEMEIE

În funcţie de tipul patern, complexul patern iniţial negativ se manifestă în diferite domenii ale vieţii femeii.

„ȘTIU DEJA CĂ N-AI SĂ REUȘEȘTI NICIODATĂ”

KARIN

O femeie de 23 de ani, Karin, lucrează într-o bancă, în poziţie de conducere. Are calificări neobişnuit de bune şi deja o ascensiune remarcabilă în spate. Se simte însă permanent obosită, fără chef şi suferă de multe infecţii banale. Medicul ei de familie i-a propus o psihoterapie, considerând că ceva nu e în ordine cu „apărarea” ei, ceea ce n-ar fi determinat doar de cauze fizice. Karin lasă impresia unei persoane energice, eminente, ştie ce vrea, are un pas viguros, nu rostește nicio propoziție prea mult, dar nici una prea puțin. Plânge repede, un plâns chinuit. Faţa i se strâmbă la început fără sunet, apoi se aude un sunet încet şi chinuit: s-ar zice că impulsul de a plânge şi interdicţia de a plânge sunt la fel de puternice şi acţionează simultan. Se judecă lesne:

„De fapt nu valorez nimic, încă nu şi-a dat nimeni seama de asta. Nu dispun

niciodată de consecvența necesară într-o poziție de conducere. Izbutesc în toate fiindcă sunt mai sârguincioasă decât alții. Înlocuiesc înzestrarea care îmi lipsește prin sârguință. Asta mi s-a spus mereu acasă, și așa este."

Karin are aspirații foarte mari pe care trebuie să le realizeze. Dacă nu îndeplinește aceste norme și valori, atunci e o nulitate, deci își pierde identitatea. Dar chiar și dacă îndeplinește pretențiile dure tot e degeaba, căci, după cum crede, faptul că ceilalți îi confirmă calitatea înaltă a performanțelor ei este o greșeală. Cu alți oameni, Karin este foarte exigentă și dură. Își critică și șeful, foarte dur. Dacă oamenii din jurul ei nu fac față solicitărilor, atunci sunt tocmai și ei un „nimic", nu există motive de scuze și nicio posibilitate de iertare. Are un ochi foarte critic. „Aici sunt în întregime fiica tatălui meu." Dar ea nu are doar un ochi critic, viața ei ca întreg stă sub privirea unui ochi critic. Tot ce face este expertizat critic. Există ceva ca o privire absolut critică sub raza căreia ar trebui să reziste: ochiul lui Dumnezeu, dar nu în sensul unui ochi blând, binevoitor. Ea se simte permanent vinovată, are impresia că atrage mai multe vini asupra ei decât alți oameni. Își amintește că tatăl ei spunea mereu: „Câteva legi, puține la număr, trebuie pur și simplu respectate, altminteri nu ești fata mea, dar știu deja (și aici obișnuia să ofteze) că n-ai să izbutești."

Ea încearcă cu disperare să facă față acestor solicitări, având convingerea profundă că nu va izbuti și speranța disperată că poate totuși va izbuti.

Și în viața ei există oaze: este foarte înzestrată manual, în timpul liber lucrează în lut, de la vârsta de 18 ani. I s-a recomandat mereu să facă o expoziție cu obiectele ei originale și de forme frumoase. Dacă se apucă să facă un prospect, renunță apoi la toate demersurile: lucrurile făcute de ea n-ar putea niciodată să reziste în fața ochilor altor oameni.

Ea se definește ca „afectiv, foarte singură". „Nu aparțin nimănui și nici nu am aparținut vreodată." Pe un desen din copilărie cu familia ei, și-a pictat părinții și frații pe fața foii, fiecărui membru al familiei i s-a repartizat un colț, iar pe sine s-a desenat pe spatele foii. Prin asta se vede clar că ea nu ia cu adevărat parte la familie, că principiul participării nu există pentru ea. Nu are relații mai strânse, își frecventează firește câțiva colegi și colege, dar de fapt nici nu are timp pentru „cultivarea relațiilor", și de altfel găsește că bărbații și femeile de vârsta ei sunt neinteresanți. Dacă acceptă o invitație, se trezește

acolo repede singură. Și la locul de muncă se simte „expulzată” ca și, mereu, de mine în situația terapeutică. Abia mult mai târziu în cursul terapiei a devenit conștientă cât de accentuată îi este tendința de a respinge ea însăși oamenii. În profesia ei trecea drept o instanță morală și critic intelectuală, colaboratoarele și colaboratorii ei se simțeau „deja criticați doar când apăream”.

„N-AI SĂ AJUNGI NICIODATĂ O FEMEIE ADEVĂRATĂ”

ÎN SPATELE ACESTEI CONSTELAȚII COMPLEXUALE

Mama folosea mereu propozițiile: „Nu mă amestec aici. Tatăl decide.” Karin era primul copil, părinții erau dezamăgiți, speraseră să aibă un moștenitor. Totuși ea era foarte apropiată de tată, și a rămas chiar și atunci când a venit un moștenitor. Tatăl se prevala de bune maniere. La șase ani Karin furase odată 20 de bani. Chiar și atunci când împlinise 14 ani, tatăl continua să spună: „Bunele maniere sunt lucrul cel mai important în viață, dar tu n-ai să reușești să le ai.” Karin era convinsă că el tot se mai gândea la cei 20 de bani, dar nu l-a întrebat niciodată. Performanțele școlare erau foarte importante pentru tată. Faptul că era o elevă foarte bună a ajutat-o să-și mențină „poziția specială pe lângă tata”. El însuși nu ajunsese prea departe cu învățătura. În ciuda unor excelente atestate obținute de Karin în vederea unei posibile intrări la gimnaziu, tatăl ei a insistat pe ideea că nu erau suficient de bune, deci că nu este o elevă de gimnaziu. Nu s-a lăsat convins nici de profesorul ei. N-a mers la gimnaziu. Pe-atunci a perceput această decizie ca o dovadă a felului serios în care tatăl ei își lua „îndatoririle paterne”, abia cu timpul a început să-i poartă pică în ascuns. Povestește: „A controlat temele școlare, materia de citit, prietenele, rochiile... Mi-ar fi plăcut atât de mult să aud și eu o dată că este mândru de mine, mi-ar plăcea și acum să aud că e mândru de mine, că mă place, nu ca femeie, ci în felul în care «mă descurc în viața

profesională».” Se gândește apoi că poate tatălui ei nu îi stă în putinţă să o accepte fiindcă, de fapt, ea a ajuns mai departe decât el. Își amintește că îi pretindea mereu să vină acasă cu cele mai bune note, dar îi spunea, totodată, că în viaţă nu totul depinde de notele de la şcoală. Şi ea trebuie să renunţe la binecuvântarea tatălui.

Este capabilă să-şi revizuiască dorinţa de a fi apreciată de tată, la nevoie ar putea să renunţe la asta, n-ar vrea însă să mai se simtă aşa de hărţuită, n-ar vrea să mai simtă permanent constrângerea de a trebui să fie apreciată de cineva. Înţelesese că această dorinţă de apreciere, mai ales în viaţa profesională, o extinsese asupra multor oameni care pot ocupa locul tatălui. Ceea ce îşi dorea acum era sentimentul vital al faptului simplu de a avea voie să fii. Este tipic pentru o femeie cu acest complex patern iniţial negativ că poate să renunţe mai uşor la aprecierea tatălui/a taţilor, căci există un aspect al Sinelui feminin pe care acesta nu-l poate acoperi. Dacă nu obţine aprecierea tatălui, ea nu-şi pierde identitatea, dimpotrivă, este obligată să se retragă, concentrându-se pe identitatea proprie dincolo de ceea ce poartă amprenta paternă.

Când s-a instalat acest proces, a cuprins-o mai întâi o furie mare împotriva mamei ei care „o lăsase pur şi simplu în seama tatălui”. Tot mai mult s-a cristalizat în ea ideea că mama făcuse primul copil pentru tată şi i-l dăduse lui, pe ceilalţi doi putând apoi să-i aibă în linişte pentru sine; aceştia erau altfel decât ea. Se simte foarte diferită şi de mama ei şi presupune că ele au fost dintotdeauna foarte diferite. Cu timpul au început să apară, mai ales în vise, imagini de femei materne la care găseşte protecţie, alături de care se simte bine şi descoperă chiar trăiri cu mama, care arată că aceasta nu a lăsat-o doar în seama tatălui.

Tatăl Karinei era desigur un tată cu complex patern, la care îndeplinirea datoriei se afla pe primul plan. Este de aceea tipic faptul că şi pentru Karin lumea muncii se situa la început într-o măsură atât de mare în prim-plan: ea a încercat în domeniul performanţei să-i demonstreze tatălui ei că este o fiică demnă, finalmente în domeniul performanţei s-a manifestat şi suprasolicitarea ei.

HELEN

O femeie de 26 de ani povestește despre deziluzia ei legată de tată: „Când aveam în jur de unsprezece ani, tata a spus prima oară că nu știe dacă am să ajung vreodată o femeie adevărată. Spunea apoi mereu asta. Am încercat să descopăr ce înțelegea tata prin femeie adevărată. Mi-a arătat odată o femeie bine fardată cu o figură nemaipomenită și un decolteu adânc. Când am împlinit treisprezece ani, a zis că acum trebuie să capăt în fine «forme», și apoi a rostit iar propoziția că n-am să ajung niciodată o femeie adevărată. Am încercat atunci să mă îmbrac extravagant ca să-i plac tatei. El era important pentru mine, lui voiam să-i plac, chiar dacă nu puteam. Când a început să-mi crească pieptul, purtam și un decolteu adânc. Atunci mi-a spus: «Ai să ajungi o târfă». Puteam să stau și-n cap, pur și simplu nimic nu era bine. Până pe la douăzeci de ani am încercat totul ca să-i plac. Pur și simplu n-am izbutit. Azi aș spune că eram de vină când îl seduceam, dar eram de vină și când nu-l seduceam. Am încercat apoi cu bărbați tineri, dar aveam cumva mereu sentimentul că nu e vorba de mine. Apoi am dat peste o femeie și prin ea am învățat să descopăr ce fel de femeie sunt de fapt, ce fațete am ca femeie. Ceea ce nici azi nu înțeleg este cum am putut să-mi consider tatăl centrul vieții mele. Mama e absolut în ordine, ea a încercat să-mi spună în diferite feluri că sunt în regulă ca fată. Dar finalmente juca și ea același joc: voia și ea să-i placă tatei și nu reușea. Să exprimi mereu neplăcerea, asta dă o putere neliniștitoare.”

Complexul patern, instituit de acest tată, era eficient în planul apariției exterioare a Helenei ca femeie, respectiv tema a fi „o femeie adevărată” sau tocmai a nu fi o femeie adevărată; dar și angoasa de a trebui să se adapteze unui bărbat și, în consecință, de a se pierde pe sine fără a câștiga, în schimb, ceva decisiv erau teme centrale pentru Helen. În domeniul muncii acest complex patern nu era eficient, dar influența foarte clar relațiile ei cu partenerii masculini.

Ambele femei, fără a fi fost concret violate, au fost totuși violate în dezvoltarea Sinelui lor feminin. Legile tatălui erau valabile, iar nu propria lege vitală a fiicei, ambelor femei, tatăl le-a predestinat drumul, ele n-au avut dreptul să și-l aleagă singure. Ambele au mers pe drumul unei mari

necondiționalități, mereu cu speranța de a fi acceptate, de a fi binecuvântate de tată. Helen, care avea o relație mai bună cu mama, a putut să renunțe la această binecuvântare mult mai devreme decât Karin. Cu ambii tați, fiicele n-au putut stabili o „trăire-înde-noi”. Suprasolicitarea rezidă și la fiice în aceea că ele trebuie să stabilească un „noi” prin performanță, modalitate prin care nu se poate stabili niciun „noi”. Prin asta însă nu este pusă sub semn de întrebare identitatea lor reală, lupta neproductivă pentru a fi apreciate le face pe aceste femei să intuiască, mai devreme sau mai târziu, că trebuie să existe și pentru ele o altă formă de viață. Se trezește în ele dorința de participare reală. Ele simt că prin acești tați, care au în vedere doar să nu-și lase fetele să se facă „mari”, doar „să nu se lase depășiți” de ele, nu-și pot satisface dorința de sentiment oceanic al vieții.

Tații care le refuză fetelor atât de univoc „trăirea-înde-noi” le determină să caute spațiul vital în afara complexului patern. Problematic devine acest lucru la complexele paterne care îngrădesc mai puțin deslușit realizarea de sine a fiicelor: există mai puțin nevoia de desprindere de complexe, ceea ce determină, iarăși, ca aceste femei să ocupe foarte ușor o poziție filială, pentru care sunt lăudate întru câtva, finalmente însă nu sunt luate în seamă și-și duc viața, ostenindu-se să nu-și depășească tații și mai apoi soții. Ele își lasă întotdeauna cumva capul în jos, adică se simt cumva vinovate față de ele însele, fără ca acest sentiment vital să determine în mod absolut necesar căutarea consecventă și decisă a propriului Sine și a formei vitale aferente.

CUCERIRI ÎN TERITORIU NECUNOSCUT

CONCLUZII

Puțini oameni sunt atât de unilateral marcați de un complex pe cât se arată în cartea de față, după cum nici cealaltă parte a complexului parental nu este atât de puțin accentuată pe cât am descis aici. Aceste descrieri de complexe trebuie înțelese ca pietre de construcție care ajută unei mai bune cunoașteri a peisajului complexual al unui individ. Există orice combinație imaginabilă de structuri complexe materne și paterne. Și totuși, chiar la oamenii care au o structură complexuală maternă și paternă echilibrată există momente în viață în care — în interacțiune cu alți oameni și cu solicitările vieții și ale profesiei — anumite părți complexuale sunt de fiecare dată constelate mai mult și devin mai eficiente. Astfel încât nu întrebarea „Am eu oare un complex matern inițial pozitiv?" e mai importantă, ci întrebarea „Unde am complexul matern inițial pozitiv, când se constelează el și cum influențează această experiență viața mea sufletească și relațiile mele?" Sau: „Atunci când se constelează în viața mea complexul patern: ce fel de complex patern este?" „Trebuie să reacționez complexual, așa cum am reacționat mereu, sau pot reacționa altfel?"

Și în ceea ce privește formarea complexelor, dacă persoanele concrete cu rol parental nu există, atunci ele sunt de regulă înlocuite. Complexele sunt instituite numai primar de mamele și tații sociali. Dacă tații nu există, complexele paterne sunt instituite de alte persoane cu rol parental de sex masculin, având în acest caz caracteristica faptului că au fost dobândite de cele mai multe ori în interacțiune cu diferiți „tați", ceea ce, pe de-o parte, determină vizibilitatea mai multor fațete ale complexului patern, pe de alta însă creează o disponibilitate pentru aspectele colective ale complexului patern, pentru ceea ce într-o anumită epocă trece drept patern și pentru ceea

ce e arhetipic paternal. Desprinderea îmi pare atunci cu atât mai dificilă, din cauză că propoziţiile complexuale în sens restrâns, care se manifestă în viaţa noastră de cele mai multe ori ca ceva „încuietor”, abia dacă există, aşadar, aceşti oameni au impresia că nu e necesară nicio desprindere. E într-adevăr mult mai dificil să te desprinzi de fantasme, de care, pe deasupra, abia dacă eşti conştient, decât de persoane concrete cu rol parental. De aceste complexe se leagă întotdeauna, chiar şi dacă persoanele care participă la aceste amprentări sunt de faţă, multe fantasme, personale şi arhetipale. Gândindu-ne la propriile noastre complexe materne şi paterne ne va izbi că, de pildă, atitudinea mamei a fost în mare măsură „patern complexuală”, după care trebuie însă văzut dacă ea a rămas fiica tatălui sau s-a identificat în mare măsură cu tatăl din complexul patern; dacă predominantă a fost o fixare complexuală sau doar o accentuare complexuală. O fixare complexuală înseamnă că complexul Eului nu s-a dezvoltat la timp din complexul patern sau s-a dezvoltat doar în anumite domenii ale vieţii, în aşa fel încât întregi amprente complexuale sunt transmise mai departe. Mame cu fixări complexuale transmit propriile experienţe complexuale, practic necorectate — posibil corectate doar de spiritul timpului.

E de gândit în această ordine de idei că există ceva gen „complexe colective”, care ne influenţează amprentele complexuale. De vreme ce în societatea noastră androcentrică multe lucruri care ţin de complexul patern sunt percepute ca „normale” sau sunt chiar reprezentate ca valoroase, în schimb ceea ce ţine de complexul matern este considerat neimportant şi este necontenit devalorizat subliminal, structura noastră complexuală personală este pe deasupra împresurată de un complex patern colectiv care, cel puţin pentru femei, este un complex patern negativ, în sensul că prin acest complex colectiv femeile nu sunt încurajate în fiinţa lor, nu sunt îndemnate să-şi găsească propria individualitate. Pentru bărbat ar fi un complex patern care îi permite să rămână în poziţia fiului şi să se excludă de la o dezvoltare necesară. Idealizarea evidentă şi devalorizarea ascunsă a tuturor spaţiilor vitale care au legătură cu complexul matern iniţial pozitiv fac ca şi un complex matern absolut pozitiv să fie pus în umbră de un complex matern colectiv devalorizat. Pentru femei asta înseamnă că au uşor sentimentul de a fi, ce-i drept, la nivel de trăire şi apreciere în armonie cu ele însele ca femei, dar apoi continuă să fie mereu confruntate cu un curent colectiv de neîncredere în identitatea feminină, cu o devalorizare latentă a condiţiei

feminine. Azi există ca o contrareacţie la aceasta o dorinţă foarte stimulatoare pentru femei de a determina şi afirma identitatea feminină şi de a pretinde recunoaşterea valorii ei iniţiale.

DISPONIBILITATEA DE A FI NĂSCUT DIN NOU

În legătură cu complexele personale materne şi paterne este esenţială necesitatea desprinderii la timp. Multe probleme de ordin personal şi din domeniul relaţiilor personale, dar şi din acela al zonei politice, ţin de faptul că desprinderile necesare nu s-au produs. Prin asta nu vreau să spun că ne-am putea desprinde cu totul de complexele parentale, dar că este posibil să ne confruntăm de fiecare dată cu acele aspecte pe care le întâlnim în viaţă ca fiind „mereu aceleaşi dificultăţi”. Trebuie ţinut seama mai ales de frecvenţa cu care ne identificăm, fără să „ştim”, cu partea maternă sau paternă a complexelor noastre. Dacă ne-am desprins prea puţin, atunci ne trăim viaţa sub aceleaşi spaime şi cu mereu aceleaşi aşteptări care într-un fel trec pe lângă realitate; eventual construim structuri compensatorii uriaşe în care investim mult timp din viaţă şi care până la urmă ne lasă tot nemulţumiţi. E posibil să avem chiar sentimente de culpabilitate, pe bună dreptate, căci noi nu suntem noi înşine, nu devenim tot mai mult noi înşine — într-un proces continuu de dezvoltare —, ci rămânem, sub „protecţia” complexelor noastre, aceia care nu suntem în realitate. A te pierde pe tine însuţi în viaţă este desigur o mare vină — inconştientul nostru reacţionează de regulă la asta. Aşa văzând lucrurile, putem înţelege întregul proces al vieţii, cum propune Fromm[124], ca un proces de naştere, fiecare treaptă a vieţii urmând a fi considerată provizorie, finalmente cu scopul „de a ne naşte înainte de a muri”.

Această disponibilitate de a fi mereu reînnăscuţi ar fi disponibilitatea de a pune necontenit sub semn de întrebare obişnuinţele care rezultă din amprentările complexuale ce ne sunt familiare; înseamnă însă şi renunţarea la siguranţe. Pentru asta e nevoie de curajul de a ne deosebi de ceilalţi oameni, curajul de a ne despărţi mereu şi de a ne reangaja din nou. Tematica

desprinderii în cazul complexelor materne şi paterne este o problematică a separării, în care depăşim diferite spaţii vitale sau cel puţin le luăm cu noi într-o formă schimbată. E vorba de cuceriri în „teritoriu necunoscut” şi în acest caz nu ne putem baza decât pe propriile sentimente, pe propria gândire, pe propria visare şi pe propria capacitate de a intra în mereu alte relaţii cu semenii noştri. Adesea este necesară şi hotărârea de a ne baza odată şi pe propriile sentimente, pe propria gândire, chiar şi atunci când nu este stabilit dacă ele sunt realmente în ordine — dar tot vor fi mai în ordine pentru noi înşine decât vor fi vreodată pentru noi gândirea şi simţirea altor oameni.

Scopul procesului de desprindere ar fi să ne situăm în viaţă astfel încât amprenta noastră complexuală să ne fie, ce-i drept, observată, dar să învăţăm să simţim propriile noastre propoziţii — în loc de propoziţiile mamei şi ale tatălui —, propriile noastre sentimente faţă de o anumită situaţie în locul sentimentelor care rezultă din complexe. Pe acestea le putem recunoaşte după faptul că au semănat întotdeauna atât de funest şi încă seamănă. De învăţat trebuie, înainte de toate, să spunem cu seriozitate, cel puţin ocazional, realmente „eu”, şi chiar pe acesta să-l avem în vedere, în loc să ne scufundăm într-un „noi” care este atât de clar expresia aspectului colectiv al complexului.

Atunci ne va fi posibil să şi vedem în interlocutorul nostru un Tu, cu care să putem intra în relaţie, a cărui bogăţie să o putem lăsa să ne influenţeze, căci nu vom proiecta pur şi simplu complexele noastre asupra lui şi nu le vom vedem acolo satisfăcute sau nu vom voi să ne vedem confirmate aşteptările rele.

În plan politic, oamenii care s-au desprins suficient de complexele materne şi paterne vor asuma mai multă răspundere personală, nu vor aştepta mereu ca mamele şi taţii să facă finalmente ceva ca apoi să-i critice necontenit. Mi-aş putea imagina să-i vedem pe politicieni, bărbaţi şi femei, mai degrabă într-o relaţie frăţească, decât aşa cum sunt acum, pe cale să planifice şi să organizeze în stil mare convieţuirea lor şi care să poată fi iarăşi înlocuiţi de alţii. Şi politicienii, bărbaţi şi femei, dacă nu s-ar identifica cu complexele parentale, s-ar putea vedea mai mult pe ei înşişi dintr-o poziţie „frăţească”. Desprinderea este un proces anevoios, principiul responsabilitate care rezultă de aici este, de asemenea, anevoios: câştigul însă rezidă în aceea că avem

sentimentul de a trăi propria noastră viaţă. Ceea ce duce la o experienţă a autenticităţii, a unei bune stime de sine şi la siguranţă în idei. Ceea ce, iarăşi, înseamnă că ne situăm în viaţă cu mai multă energie şi că suntem oameni mai interesanţi.

PRINCIPIUL PERFORMANȚEI - PRINCIPIUL PARTICIPĂRII

În final aş vrea să abordez tema şi dintr-o perspectivă colectivă.

Haerlin[125] deosebeşte Eul participării de Eul performanţei şi vede problematica şi nefericirea noastră, a oamenilor de azi, în aceea că mizăm atât de mult pe principiul performanţei şi atât de puţin pe acela al participării. „În fundătura în care zace sistemul nostru de performanţă a luat naştere o aspiraţie către conştiinţa participativă."[126] De sistemul performanţă ţin „activităţile fezabile şi lumea făcută... Cu sistemul participare este coordonat întreg datul personal."[127] Haerlin aminteşte aici respiraţia, somnul, visele. La acestea participă Eul nostru, acestea nu sunt fezabile.

Eul participativ are un sentiment fundamental al raţiunii de a fi şi prin asta dreptul de a participa la tot ce este în lume, dar şi de a se considera o parte din tot. Drept urmare, lumea este foarte mare, ea poate fi, pentru acest Eu, categoric lărgită în transpersonal. Eul participării ar fi deci un Eu care se ştie purtat precumpănitor, în terminologia mea, de complexul matern iniţial pozitiv şi de aceea se poate şi lăsa în voia „vieţii". Eul care se consideră rău, după Haerlin[128], iar în terminologia mea este expresia unui complex matern sau patern iniţial negativ, nu simte că are o raţiune de a fi. „Dacă existenţa nu e bună, atunci performanţa trebuie să fie bună."[129] Astfel, din sentimentul de a nu fi un Eu bun, de a nu fi un Sine bun apare un om care, făcând o performanţă, trebuie de fiecare dată să demonstreze că el sau ea are totuşi o raţiune de a fi. Performanţa nu rezultă atunci din bucuria de a avea o activitate, ci derivă dintr-o compulsie interioară, şi ea trebuie să fie vizibilă, măsurabilă, controlabilă cu performanţele altor oameni. Legate de asta sunt

multiplele forme de devalorizare a performanţelor celorlalţi — finalmente nu e vorba de performanță, ci de raţiunea de a fi, care este evident mai bună dacă îi depășim pe ceilalţi. De aici și strategiile prin care oamenii încearcă să micşoreze stima de sine a altora și produc prin asta o slăbire a energiei tuturor. Și concluzia pe care o trage Haerlin: „Criza conştiinţei participative este criza femininului și a lumii percepute feminin. Conştiința performanţei este istoria orfanilor de mamă, a nefemininilor.”[130]

Cu alte cuvinte, Haerlin diagnostichează lumea noastră ca o lume patern complexuală, dominată de o lipsă fundamentală de ocrotire, care rezultă din devalorizarea lumii matern complexuale cu solicitarea mereu reluată a desprinderii numai de ea. Lumea patern complexuală este aceea care duce la strategiile noastre de performare și suprasolicitare, care nu admite o existenţă umană plină și care duce în planul relaţiilor, dar și în raport cu noi înșine și cu lumea noastră, la un comportament foarte problematic.

Există o aspiraţie colectivă către lumea complexului matern pozitiv, către lumea participării, către „anima”. Această aspiraţie este cu deosebire clară printre femei. Lumea femeilor este încă devalorizată, numită „primejdioasă, amenințătoare, devoratoare, haotică” — și câte alte metafore ale angoasei care pot fi puse în legătură cu ea. Lumea complexului patern este apoi prin opoziţie documentată, de pildă, ca eliberare, ordine, claritate. Trebuie să ne îndepărtăm de aceste atribuiri care, pe de-o parte, stabilesc sistemele de putere dominatoare, pe de alta însă, și închid întregi domenii de viaţă, importante pentru bunăstarea oamenilor.

Sper că am arătat că orice amprentă complexuală ascunde în sine problemele și posibilităţile ei de viaţă și că complexul Eului trebuie să se desprindă tot mereu de orice amprentă complexuală, ceea ce corespunde unor paşi mereu noi ce trebuie făcuţi în direcţia despărţirii și, respectiv, a legării.

Aspiraţia colectivă spre un complex matern pozitiv se cuvine luată foarte în serios și înţeleasă nu ca simplă nostalgie a paradisului, care trebuie apoi lepădată ca o iluzie, ci ca o nostalgie după spaţii și sentimente de viaţă dintre cele mai felurite, care îşi au și ele justificarea și însemnătatea lor mare.

124 Fromm, 1959, § 53, 54.

125 Haerlin, 1987, pp. 12 și urm.

126 Idem, p. 10.

127 Ibidem.

128 Idem, p. 13.

129 Ibidem.

130 Idem, p. 30.

BIBLIOGRAFIE

Alston, Toni M., „Mamas kleines Mädchen”, în Psyche 42 (6), 1988, pp. 471–501.

Bachmann, Ingeborg, Drei Wege zum See (Simultan), IB Werke, vol. 12, München, 1978.

Bächtold-Stäubli, Hanns/ E. Hoffmann-Krayer (ed.), Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens, vol. I–X, Berlin și Leipzig, 1927–1942.

Bernardoni, Claudia/Werder, Vera, „Erfolg statt Karriere”, în Bernardoni/Werder (edit.), Ohne Seil und Haken. Frauen auf dem Weg nach oben, München, 1990.

Blos, Peter, „Freud und der Vaterkomplex”, în Journal des PSA-Seminars, Zürich 5, 1987, pp. 39–45.

Bovensiepen, Gustav, „Väter — Fragen nach der Identität”, în Zeitschrift für Analytische Psychologie 18 (1), 1987, pp. 49–59.

Brüder Grimm, Kinder- und Hausmärchen, Textkritische revid. u. m. e. Nachw., ed. Heinz Rölleke, Köln, 1982 (Die Märchen der Weltliteratur).

Burkert, Walter, Antike Mysterien, München, 1990.

Chodorow, Nancy, Das Erbe der Mütter, München, 1985.

Colman, Arthur und Libby, The Father. Mythology and Changing Roles, Chiron, Wilmette, Illinois, 1988.

Dieckmann, Hans, Komplexe. Diagnostik und Therapie in der analytischen Psychologie, Berlin, 1991.

Enke, Helmut, „Beziehung im Fokus. Die ozeanische Beziehung”, în Lindauer Texte, Berlin, 1993.

Erikson, Erik H., Identität und Lebenszyklus, Frankfurt a. M., 1971.

Flaake, Karin, „Erst der männliche Blick macht attraktiv”, în Psychologic heute, nr. 11, 1989.

Flaake, Karin/King, Vera (ed.), Weibliche Adoleszenz.

Von Franz, Marie-Loiuse, The Problem of the Puer Aeternus, New York, 1970.

Idem, Der ewige Jüngling, München, 1987.

Freud, Sigmund, Die Traumdeutung, Studienausgabe vol. II, Frankfurt a. M., 1972. [Interpretarea viselor, în Sigmund Freud, Opere esenţiale, vol. 2, la Editura Trei, 2010, trad. Roxana Melnicu — n.t.]

Fromm, Erich (1959), Der kreative Mensch, în Fromm, Gesamtausgabe, vol. 9, München, 1989.

Gidion, Heidi, Und ich soll immer alles verstehen. Auf den Spuren von Müttern und Töchtern, Freiburg i. Br., 1988.

Giera-Krapp, Margitta, „Konstellationen des gut-bösen Mutterarchetyps bei der Behandlung früher Störungen”, în Zeitschrift für Analytische Psychologie 19 (1), 1988, pp. 26–48.

Gilligan, Carol, Die andere Stimme. Lebenskonflikte und Moral de Frau, München, 1984.

Grimal, Pierre (ed.), Mythen der Völker, Frankfurt a. M., 1967.

Haerlin, Peter, Wie von selbst. Vom Leistungszwang zur Mühelosigkeit, Weinheim, Berlin, 1987.

Härtling, Peter (ed.), Die Väter. Berichte und Geschichten, Frankfurt a. M., 1975.

Hagemann-White, Carol, „Berufsfindung und Lebensperspektive in der weiblichen Adoleszenz”, în Flaake/King, Weibliche Adoleszenz..., op. cit., pp. 64–83.

Hancock, Emily, The Girl Within, New York, 1989.

Hillmann, James, „Verrat”, în Zeitschrift für Analytische Psychologie 10, 2, 1979.

Irische Volksmärchen, München, 1969 (Diederichs Märchen der Weltliteratur).

Jacoby, Mario, „Autorität und Revolte — der Mythos vom Vatermord”, în Zeitschrift für Analytische Psychologie 6 (4), 1975, pp. 524–541.

Idem, Individuation und Narzissmus. Psychologie des Selbst bei CG. Jung und Heinz Kohut, München, 1985.

Jung, Carl Gustav, Gesammelte Werke (= GW), 20 vol., ed. Lilly Jung-Merker, Elisabeth Ruf și Leonie Zander, Walter, Olten. Am folosit mai ales următoarele volume:

GW 2, Experimentelle Untersuchungen, 1979, ed. a 2-a, 1987.

GW 3, Psychogenese der Geisteskrankheiten, 1968, ed. a 3-a, 1985; aici în special „Über die Psychologie der Dementia Praecox” [„Despre psihologia Dementiei Praecox”, apărut în C.G. Jung, Opere complete, vol. 3, Psihogeneza bolilor spiritului, la Editura Trei, 2005, trad. Dana Verescu — n.t.].

GW 4, Freud und die Psychoanalyse, 1969, ed.I [Freud și psihanaliza, apărut în C.G. Jung, Opere complete, vol. 4, la Editura Trei, 2008, trad. Daniela Ștefănescu — n.t.].

GW 5, Symbole der Wandlung, 1983, ed. a 4-a [Simboluri ale transformării].

GW 8, Die Dynamik des Unbewußten, 1967, ed. a 5-a, 1987; aici în special „Allgemeines zur Komplextheorie” [„Generalități despre teoria complexelor”, în C.G. Jung, Opere complete, vol. 8, Dinamica

inconştientului, Editura Trei, 2013, trad. Viorica Nişcov — n.t.].

GW 9/I, Die Archetypen und das kollektive Unbewußte, 1976, ed. a 5-a, 1989; aici în special „Die psychologischen Aspekte des Mutterarchetyps” [„Aspectele psihologice ale arhetipului mamei”, apărut în C.G. Jung, Opere complete, vol. 9/I, Arhetipurile şi inconştientul colectiv, la Editura Trei, 2003, trad. Dana Verescu şi Vasile Dem. Zamfirescu — n.t.].

GW 9/II, Aion. Beiträge zur Symbolik des Selbst, 1976, ed. a 7-a, 1989; aici în special „Das Ich” [„Eul”, apărut în C.G. Jung, Opere complete, vol. 9, Aion. Contribuţii la simbolistica Sinelui, la Editura Trei, 2005, trad. Daniela Ştefănescu — n.t.].

GW 10, Zivilisation im Übergang, 1974 [Civilizaţia în tranziţie, apărut în C.G. Jung, Opere complete, vol. 10, la Editura Trei, 2011, trad. Adela Motoc şi Christina Ştefănescu, N.t.].

GW 15, Über das Phänomen des Geistes in Kunst und Wissenschaft, 1971, ed. a 4-a, 1984 [Despre fenomenul spiritului în artă şi ştiinţă, apărut în C.G. Jung, Opere complete, vol. 15, la Editura Trei, 2007, trad. Gabriela Danţiş — n.t.].

Kafka, Franz, Brief an den Vater, din: Idem, Hochzeitsvorbereitungen auf dem Lande und andere Prosa aus dem Nachlass, Frankfurt a. M.

Kast, Verena, Das Assoziationsexperiment in der therapeutischen Praxis, Fellbach, 1980.

Idem, Trauern, Phasen und Chancen des psychischen Prozesses, Stuttgart, 1982.

Idem, Wege aus Angst und Symbiose. Märchen psychologisch gedeutet, Olten, 1982, dtv, 1987.

Idem, Beziehungsphantasien oder Wie Götter sich in Menschen spiegeln, Stuttgart, 1984.

Idem, „Die Bedeutung der Symbole im therapeutischen Prozess”, în Barz,

H./Kast, V./Nager, F., Heilung und Wandlung: C.G. Jung und die Medizin, Zürich, 1986.

Idem, „Das Paar. Mythos und Wirklichkeit”, în Pflüger, M. (ed.), Das Paar. Mythos und Wirklichkeit, Olten, 1988.

Idem, Die Dynamik der Symbole, Olten, 1990.

Idem, Loslassen und sich selber finden. Die Ablösung von den Kindern, Freiburg, Basel, Viena, 1991.

Idem, „Das kollektive Unbewußte und seine Relevanz für Gegenwartsfragen”, în Rhode-Dachser, Christa (ed.), Beschädigungen. Psychoanalytische Zeitdiagnosen, Göttingen, 1992.

Idem, „Animus und Anima. Spiritual growth and Separation from parental complexes”, în Harvest Journal, 1993, vol. 39.

König, Karl, Angst und Persönlichkeit. Das Konzept und seine Anwendungen vom steuernden Objekt, Göttingen, 1981.

Leonard, Linda, Töchter und Väter. Heilung einer verletzten Beziehung, München, 1985.

Lurker, Manfred, Wörterbuch der Symbolik, Stuttgart, 1979.

Mahler, Margaret/Pine, Fred/Bergmann, Anni, Die psychische Geburt des Menschen, Symbiose und Individuation, Frankfurt a. M., 1978.

Neumann, Erich, Das Kind. Struktur und Dynamik der werdenden Persönlichkeit, Zürich, 1963 (Fellbach, 1980).

Nin, Anaïs, Sanfmut des Zorns. Was es heißt, Frau zu sein, Frankfurt a. M, 1975.

Papoušek, Mechthild, Die Rolle des Vaters in der frühen Kindheit. Ergebnisse der entwicklungsbiologischen Forschung. Kind und Umwelt 54.

Riedel, Ingrid, Demeters Suche. Mütter und Töchter, Zürich, 1986.

Rhode-Dachser, Christa, „Weiblichkeits-Paradigmen in der Psychoanalyse”, în Psyche, 44, 1990.

Idem, Expedition in den dunkeln Kontinent. Weiblichkeit im Diskurs der Psychoanalyse, Berlin, 1991.

Samuels, Andrews, The Plural Psyche. Personality, morality and the father, Routledge, Londra, New York, 1989.

Scarr, Sandra, Wenn Mütter arbeiten. Wie Kinder und Beruf sich verbinden lassen, München, 1987.

Sheldrake, Rupert, Das Gedächtnis in der Natur, Bern, 1990.

Stern, Daniel N., Die Lebenserfahrung des Säuglings, Stuttgart, 1992.

Tellenbach, H. (ed.), Das Vaterbild in Mythos und Geschichte, Stuttgart, 1976.

Tulving, E., „Episodic and semantic memory”, în Tulving, E. şi Donaldson, W. (ed.), Organization of memory, New York, 1972.

Walker, Barbara G., The Woman’s Encyclopedia of myths and secrets, Row, San Francisco, 1983.

Zeul, Mechthild, „Die Bedeutung des Vaters in der weiblichen Entwicklung”, în Psyche 42 (4), 1988, pp. 328–349.